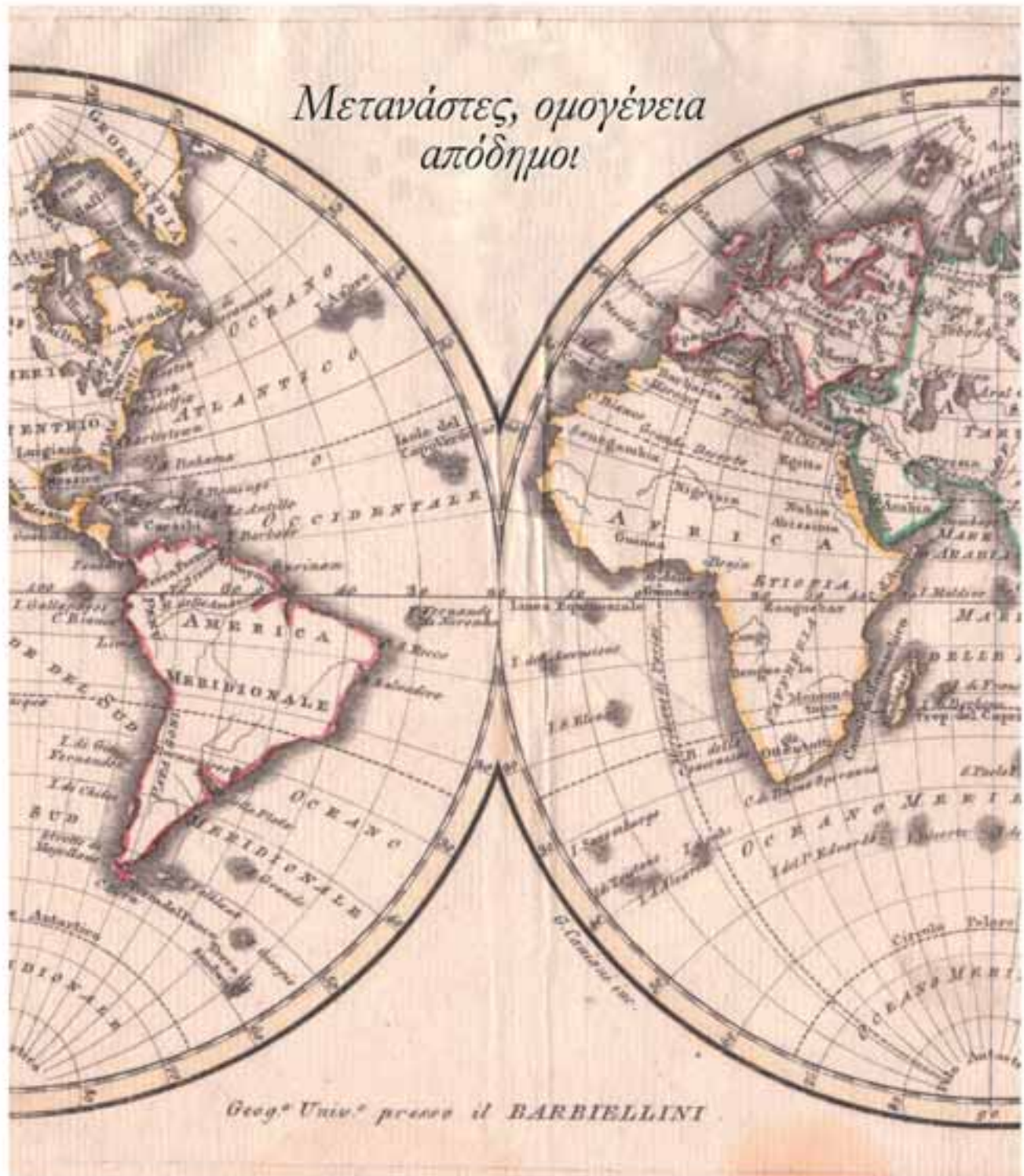

ΕΝΔΕΙΚΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΘΙΝΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 43, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2016

ΕΝΔΕΙΚΤΗΣ

Ενημερωτικό Δελτίο του Πανεπιστημίου Κύπρου
Τεύχος 15 Ιούλιος 2006

Ο *Ενδείκτης* είναι περιοδική έκδοση του Πανεπιστημίου Κύπρου
και διευθύνεται από συντακτική επιτροπή.

Περιεχόμενα:

ΤΟ ΘΕΜΑ: Μετανάστες, ομογένεια, απόδημοι

ΡΟΥΛΑΣ ΤΣΟΚΑΛΙΔΟΥ: Διασπορά: ζητήματα ταυτότητας και γλώσσας	2
ΝΙΚΟΛΑ ΜΑΝΙΤΑΚΗ: Το πρώτο οργανωμένο μεταναστευτικό ρεύμα της νεοελληνικής ιστορίας	8
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Β. ΜΠΑΛΑΜΠΑΝΩΦ: Έλληνες της Ουκρανίας: επιτομή της ιστορικής ανάπτυξης και σύγχρονες προοπτικές	13
ΧΑΪΔΩΣ ΧΡΙΣΤΟΥ: Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής	27
ΜΙΜΗ Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ: Η Εξορία - Τομή στην Ελληνική λογοτεχνία	40
ΜΑΡΙΑΕΝΑΣ ΚΑΡΥΟΛΑΙΜΟΥ: Πολιτική για τις μειονοτικές γλώσσες: Γενικό Πλαίσιο	45
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΠΑΛΑΜΠΑΝΩΦ: Το Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης ως στήριγμα της ανάπτυξης του Ελληνισμού στην Ουκρανία	52
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΠΡΟΤΣΕΝΚΟ-ΠΙΤΣΑΤΖΗ: Η Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας - γέφυρα φιλίας μεταξύ των Ελλήνων της Ουκρανίας και της Κύπρου	61

ΒΙΒΛΙΟ

ΒΙΑ ΛΕΙΒΑΔΑ: Συμμετοχικό Μάνατζμεντ	65
ΝΙΚΟΣ Ι. ΒΑΚΗΣ: Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Κύπρου	67
ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΕΝΙΟΣ, W.T. ΖΙΕΜΒΑ: Handbook of Asset and Liability Management	67

ΕΡΕΥΝΑ

ΠΕΤΡΟΥ ΛΟΥΚΑ: Βασικές Γνώσεις για Επαγγελματική Παραγωγή Βίντεο	68
---	----

Πρόεδρος Συντακτικής Επιτροπής: Σταύρος Α. Ζένιος, Πρύτανης, **Συντακτική Επιτροπή:** Κωνσταντία Αλεξάνδρου, Ζέλια Γρηγορίου, Έλενα Ζωμενή Ασοιάτη, Μαριάννα Κατσογιάννου, Σπύρος Μαρτζούκος, Κώστας Πήρης, Αντώνης Τσακμάκης, **Υπεύθυνος Ύλης:** Αντώνης Τσακμάκης, **Επιμέλεια Έκδοσης:** Έλενα Ζωμενή Ασοιάτη, **Σχεδιασμός/Σελιδοποίηση:** FBRH Consultants Ltd - Σάμιον Πισιλλίδης, **Εκτύπωση:** RPM Λιθογράфика Αιδ,

Πανεπιστήμιο Κύπρου, Καλλιπόλεως 75, Λευκωσία, Τ.Θ. 20537, 1678 Λευκωσία,
Τηλ: 22892000, Τέλεφαξ: 22892100, <http://www.ucy.ac.cy>

ΓΙΑ ΝΑ ΑΠΟΣΤΕΛΛΕΤΑΙ Ο ΕΝΔΕΙΚΤΗΣ ΣΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΑΣ, ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΗΣΕΤΕ:

Τ.Θ. 20537, 1678 ΛΕΥΚΩΣΙΑ, ΤΗΛ: 22894346, ΤΕΛΕΦΑΞ: 22894477, E-MAIL: endeiktis@ucy.ac.cy

Το Πανεπιστήμιο Κύπρου και οι Απόδημοι

Το Πανεπιστήμιο Κύπρου είναι το Πανεπιστήμιο όλων των Κυπρίων πολιτών, όπου κι αν βρίσκονται. Ακόλουθώντας με συνέπεια αυτή μας την πεποίθηση έχουμε αναπτύξει την τελευταία τριετία ενεργό συνεργασία με απόδημους Κύπριους και Έλληνες σε χώρες από την Αυστραλία και την Νότιο Αφρική μέχρι το Ηνωμένο Βασίλειο, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά. Η συνεργασία είναι αμοιβαία επωφελής. Αφενός το Πανεπιστήμιο προσφέρει ένα (ακόμη) σημαντικό σημείο επαφής των απόδημων με την χώρα καταγωγής τους, κάτι που εκτιμάται ιδιαίτερα από απόδημους της δεύτερης και τρίτης γενιάς. Αφετέρου το ίδρυμά μας επωφελεΐται από την υποστήριξη των αποδήμων, διευρύνοντας τον κύκλο των φίλων και υποστηρικτών του και παραμένοντας πιο ενεργά συνδεδεμένο με τη διεθνή κοινότητα προς όφελος των δικών μας φοιτητών. Η εισφορά ύψους 100.000 δολαρίων από την κυπρία κάτοικο του Σικάγο κ. Χριστίνα Αθανασιάδη προς το Πανεπιστήμιο Κύπρου αποτελεί έμπρακτη απόδειξη της αγάπης με την οποία η παροικία αγκαλιάζει το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα της χώρας. Ενώ οι πολυσχιδείς συνεργασίες της Νεολαίας Αποδήμων Κυπρίων (ΝΕΠΟΜΑΚ) με το Πανεπιστήμιο και η ετήσια επίσκεψη περίπου 45 νέων στην Κύπρο για να φοιτήσουν στο Σχολείο Ελληνικής Γλώσσας αναδεικνύουν την ουσιαστική προσφορά του Πανεπιστημίου προς τους απόδημους.

Οι επισκέψεις των Πρυτανικών Αρχών στην Μαριούπολη για υπογραφή διμερούς συμφωνίας και στο Σικάγο και Νέα Υόρκη κατόπιν πρόσκλησης της ΝΕΠΟΜΑΚ και του Συνδέσμου Απόδημου Ελληνισμού έχουν ανοίξει νέες προοπτικές συνεργασίας, τις οποίες το Πανεπιστήμιο επεξεργάζεται. Ήδη έχουν εξασφαλισθεί υποτροφίες από το Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης για την προώθηση της συνεργασίας με το Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών της Μαριούπολης, ενώ μελετάται το ενδεχόμενο υπογραφής διμερών συμφωνιών με τις έδρες Ελληνικών σπουδών στα Πανεπιστήμια State University of New Jersey, University of Illinois και Brown University στις ΗΠΑ.

Ουσιαστική είναι και η συνεργασία μεταξύ του Πανεπιστημίου Κύπρου και της Ελληνικής Κυπριακής Αδελφότητας Βρετανίας όσον αφορά στην από κοινού διοργάνωση σειράς εκλαϊκευμένων διαλέξεων ανοικτών για το κοινό με την ονομασία «Ελεύθερο Πανεπιστήμιο στην Ομογένεια του Λονδίνου». Στόχος του προγράμματος είναι να προσφέρει την ευκαιρία στο ευρύ κοινό της παροικίας του Λονδίνου να ενημερωθεί μέσα από εκλαϊκευμένες διαλέξεις για διάφορα επιστημονικά θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος. Παρέχεται επίσης η ευκαιρία για γνωριμία και ανάπτυξη διαλόγου μεταξύ των μελών της παροικίας και του Πανεπιστημίου Κύπρου το οποίο επεκτείνει με τον τρόπο αυτό την κοινωνική προσφορά του και προς τους αποδήμους Κυπρίους της Βρετανίας.

Διασπορά: ζητήματα ταυτότητας και γλώσσας

της Ρούλας Τσοκαλίδου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

1. Διασπορά και ταυτότητα

Σε πρόσφατο άρθρο του για τη διασπορά ο γνωστός ως 'πατέρας της κοινωνιογλωσσολογίας' Joshua Fishman (2005: 27) γράφει ότι όσο «η διασπορά αφορούσε μόνο μικρούς σχετικά πληθυσμούς στην ανατολική πλευρά της Μεσογείου, οι γενικές και συγκριτικές της ιδιότητες δεν κίνησαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τώρα, όμως, με δεδομένο ότι κάθε εθνοκουλτούρα έχει τη δική της διασπορά, σε κάποια μορφή, 'το ασχημόπαπο έχει γίνει κύκνος'».

Ο ίδιος προτείνει τον όρο 'εθνοκουλτούρα', στον οποίο εμπεριέχεται τόσο η γλώσσα, ως αναπόσπαστο τμήμα οποιασδήποτε κουλτούρας, αλλά και η εθνοτική, και όχι μόνο, ταυτότητα των μελών της εκάστοτε εθνοτικής ομάδας ή κουλτούρας. Η ύπαρξη της διασποράς, όσο και η καλλιέργεια της αίσθησης της εθνοτικής ταυτότητας προϋποθέτουν την ύπαρξη μιας μορφής συλλογικότητας, η οποία, όπως υποστηρίζει ο Fishman (2005:28-29), δε δημιουργείται εύκολα, φυσικά ή αυθόρμητα, αλλά, συχνά, καλλιεργείται και δημιουργείται από 'ηγέτες' της εκάστοτε εθνοκουλτούρας. Επίσης, στη διαμόρφωση και στην κατανόηση της εθνοκουλτούρας για κάθε μέλος μιας εθνοτικής ομάδας, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι κοινωνιογλωσσολογικοί παράγοντες που χαρακτηρίζουν την κοινωνιογλωσσολογική ετερογένεια εν γένει, δηλ. η ηλικία, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, το παραδοσιακό θρησκευτικό αίσθημα, η οικονομική κατάσταση, ο βαθμός σύνδεσης με τα άλλα μέλη των διαφόρων κοινοτήτων κ.α.

Τέλος, ο Fishman (2005: 31) αναφέρεται στην αίσθηση απόστασης που μπορεί να νιώσει

ένα άτομο τρίτης μεταναστευτικής γενιάς επιστρέφοντας στην πατρίδα των προγόνων του λόγω της έλλειψης ταύτισης με τη νέα πραγματικότητα, χαρακτηρίζοντάς την ως 'εθνοπολιτισμικό κενό χρόνου', ενώ καταδικάζει τις 'άκαμπτες ιδεολογίες και θεωρήσεις της ταυτότητας, είτε αυτές αφορούν τη διασπορά, είτε την πατρίδα', οι οποίες συντελούν στη δημιουργία στερεότυπων και μη-ρεαλιστικών προσδοκιών τόσο στα άτομα που έχουν παραμείνει στην πατρίδα, όσο και σε αυτά που μετανάστευσαν από αυτήν.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η θέση του Fishman σχετικά με τη διασπορική-εθνοτική ταυτότητα βρίσκεται πιο κοντά στη θεωρητική προσέγγιση που αποκαλείται constructionism (Anderson, 2001), δηλαδή στη θεώρηση της ταυτότητας ως κατασκευάσματος ή διαδικασίας και δημιουργήματος της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στις επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και τις εξωτερικές συγκυρίες, από τη μια μεριά, και τις επιμέρους εθνοτικές ομάδες και τις ατομικές μας πράξεις, από την άλλη. Η ταυτότητά μας είναι προϊόν της διαπραγματεύσεως των ορίων και των σημασιών που αποδίδουμε σε αυτήν κάθε φορά. Με άλλα λόγια, η ταυτότητά μας είναι ρευστή, ευμετάβλητη και, κατά κάποιο τρόπο, συγκυριακή. Επίσης, κατά τον Μααλούφ (1999: 10) «Η ταυτότητα δεν κατατέμνεται, δεν μπορείς να τη χωρίσεις στα δύο και στα τρία, ούτε σε τομείς περιφραγμένους. Δεν έχω πολλές ταυτότητες, μία και μόνη έχω, φτιαγμένη από όλα τα στοιχεία που την έχουν διαμορφώσει σύμφωνα με μια «δοσολογία» που δεν είναι ποτέ η ίδια από τον έναν

άνθρωπο στον άλλο». Ο ίδιος αναφέρεται στις δύο κληρονομίες, την 'κάθετη' που του έχουν κληροδοτήσει οι πρόγονοί του και την 'οριζόντια' την οποία παίρνει από τους συγχρόνους του στην εποχή που ζει_ ενώ η δεύτερη είναι σημαντικότερη και καθοριστικότερη για τη ζωή μας, συνήθως αυτή την οποία διεκδικούμε είναι η πρώτη, δηλ. η 'κάθετη'. Τελικά, αυτό που έχει σημασία είναι να αναγνωρίσουμε ότι και οι δύο πτυχές της ζωής μας είναι σημαντικές και ότι η ταυτότητά μας βρίσκεται στην τομή τους. Αυτή η σύνθεση μας παραπέμπει και στη σύνθεση των γλωσσών που χρησιμοποιούμε ή χρειαζόμαστε να χρησιμοποιούμε για τις ανάγκες μας, τόσο τις άμεσες, επικοινωνιακές με το ευρύτερο περιβάλλον μας, όσο και με την οικογένεια και τους συγγενείς μας στην πατρίδα.

2. Διασπορά και γλώσσα

Η μελέτη της γλώσσας στη διασπορά συνεπάγεται τη διγλωσσία, τη συνύπαρξη επικοινωνιακών κωδίκων, την αλληλεξάρτηση γλωσσών, τη μεταφορά στοιχείων από τον ένα κώδικα στον άλλο και την εναλλαγή κωδίκων για την καλύτερη έκφραση των επικοινωνιακών αναγκών των δίγλωσσων. Στα ζητήματα που αφορούν την εθνότητα στη διασπορά περιλαμβάνονται η ένταξη σε διάφορες ομάδες, με χαρακτηριστικά που είναι κοινά, αλλά και διακριτά, η ύπαρξη πολλαπλών υποχρεώσεων αλλά και δικαιωμάτων, η ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων, η διατήρηση της οικογενειακής παράδοσης, αλλά και η ενσωμάτωση στο κοινωνικό γίνεσθαι της νέας χώρας, μέσα από μια συνεχή προσπάθεια εξισορρόπησης ανάμεσα σε διαφορετικές γλωσσικές και πολιτισμικές πραγματικότητες.

Η γλώσσα κατέχει ξεχωριστή θέση ανάμεσα στις ποικίλες υπαγωγές της ταυτότητάς μας, τόσο ως μία από τις πιο καθοριστικές παραμέτρους της, όσο και ως το σημαντικότερο εργαλείο της επικοινωνίας μας με τους συναν-

θρώπους μας (Fishman, 1989: 24-33). Μελέτες στον χώρο της ελληνόφωνης, και όχι μόνο, διασποράς (Tsokalidou, 1994: 246, Τάμης, 2001: 220) προτείνουν ότι η γλώσσα των μεταναστών/τριών αποτελεί το εφελκυστικό της πολιτισμικής ταυτότητας και ιδιαιτερότητάς τους. Η ελληνόφωνη διασπορά, συγκεκριμένα, χαρακτηρίζεται από υψηλό δείκτη γλωσσικής διατήρησης, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου απουσιάζει η ενεργός συνδρομή της επίσημης Ελλάδας, όπως, χαρακτηριστικά, συμβαίνει στις ελληνόφωνες εστίες της Μέσης Ανατολής (Τσοκαλίδου, 2000).

Η διγλωσσία, όμως, πέρα από τις επικοινωνιακές δυνατότητες, έχει σχέση και με την ευρύτερη γλωσσική πολιτική που υιοθετείται από την κάθε χώρα υποδοχής μεταναστών/τριών, αλλά και από την πατρίδα η οποία μπορεί, εφόσον το επιλέξει για πολιτικούς ή άλλους λόγους, να διατηρήσει στενές σχέσεις συνεργασίας με την εκάστοτε κοινότητα της διασποράς της.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στο ζήτημα της γλώσσας της διασποράς εμπεριέχονται προσωπικές, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές παράμετροι. Παρακάτω θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε τα σχετικά ζητήματα στο πλαίσιο πρόσφατης έρευνας στην ελληνο-αραβική κοινότητα του Λιβάνου και της Συρίας.

3. Η ελληνο-αραβική κοινότητα του Λιβάνου και της Συρίας

Η ελληνο-αραβική κοινότητα του Λιβάνου και της Συρίας, την οποία μελετήσαμε κατά την περίοδο 1997-2003, μας παρέχει ένα καλό

Η ύπαρξη της διασποράς, όσο και η καλλιέργεια της αίσθησης της εθνικής ταυτότητας προϋποθέτουν την ύπαρξη μιας μορφής συλλογικότητας, η οποία δε δημιουργείται εύκολα, φυσικά ή αυθόρμητα, αλλά, συχνά, καλλιεργείται και δημιουργείται από 'ηγέτες' της εκάστοτε εθνοκουλτούρας.

J. Fishman
(2005:28-29)

Ο Μααλούφ αναφέρεται στις δύο κληρονομίες, την 'κάθετη' που του έχουν κληροδοτήσει οι πρόγονοί του και την 'οριζόντια' την οποία παίρνει από τους συγχρόνους του στην εποχή που ζει- ενώ η δεύτερη είναι σημαντικότερη και καθοριστικότερη για τη ζωή μας, συνήθως αυτή την οποία διεκδικούμε είναι η πρώτη, δηλ. η 'κάθετη'.

πλαίσιο για να αναδείξουμε κάποια από τα θεωρητικά ζητήματα που θίχτηκαν παραπάνω.

Το κύριο δείγμα της έρευνάς μας στο Λίβανο και τη Συρία αποτελούνταν από 30

περίπου άτομα, κρητικής καταγωγής, τα οποία ανήκαν σε τέσσερις μεγάλες οικογένειες που κατοικούσαν στο Χαμεντιέ της Συρίας και στην Ελ Μίνα του Λιβάνου. Αν και προέρχεται από δύο διαφορετικές χώρες (Λίβανος & Συρία), το δείγμα δεν διαφοροποιείται γεωγραφικά για τους ερευνητικούς μας σκοπούς εφόσον τα μέλη του ανήκουν στις ίδιες οικογένειες και υπάρχει συνεχής επαφή μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα απέχουν μόνο κατά λίγα χιλιόμετρα η μία από την άλλη και οι κάτοικοι των δύο περιοχών βρίσκονται σε διαρκή επαφή για οικογενειακούς και κοινωνικούς λόγους. Η κοινότητα του Χαμεντιέ και της Ελ Μίνας μπορεί να χωριστεί σε δύο ηλικιακές ομάδες συμμετεχόντων/ουσών κρητικής καταγωγής: α. γυναίκες και άντρες 3ης ή/και 4ης γενιάς, 50-70 ετών, και β. γυναίκες και άντρες 4ης ή/και 5ης γενιάς, 30-50 ετών. Η έρευνα στις δύο κοινότητες χωρίστηκε σε δύο μέρη, στις συνεντεύξεις και τις συμμετοχικές παρατηρήσεις, ενώ η εισαγωγή της ερευνήτριας στις κοινότητες έγινε μετά από γνωριμία με άτομα των επιμέρους κοινοτήτων που είχαν ήδη αποκτήσει οικειότητα και φιλική σχέση με την ερευνήτρια.

Η πρώτη φάση της έρευνας, δηλαδή η πραγματοποίηση συνεντεύξεων με ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου, συνέβαλε τόσο σε μια πρώτη γνωριμία με τις κοινότητες, όσο και στη σαφέστερη διατύπωση των θεμάτων περί γλωσσικής επαφής, διγλωσσίας και ταυτότητας που διερευνήθηκαν αναλυτικότερα κατά το δεύτερο στάδιο των

συμμετοχικών παρατηρήσεων.

Η μέθοδος της συμμετοχικής παρατήρησης εντάσσεται στο πλαίσιο της εθνογραφικής προσέγγισης (Hymes, 1996), σύμφωνα με την οποία καίριο κριτήριο εξασφάλισης της εγκυρότητας στην έρευνα αποτελεί η επιτυχής διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην/στον ερευνήτρια/τή και τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, έτσι ώστε να ελαχιστοποιηθούν πιθανές περιοριστικές και αργισιόφιλες θεωρήσεις από τη μεριά της/του ερευνήτριας/τή. Η έννοια της αντικειμενικότητας αντικαθίσταται από αυτήν των πολλών υποκειμενικοτήτων, στην τομή των οποίων συγκεντρώνεται μια κοινωνικά και επιστημονικά έγκυρη και επαρκής αλήθεια για τους ερευνητικούς μας σκοπούς. Μέσα από μια τέτοια αντίληψη ερευνητικής μεθοδολογίας, μπορούμε να υπερβούμε "το παράδοξο της παρατήρησης" (Jorgensen, 1989), σύμφωνα με το οποίο η παρατήρηση, ως τρόπος συλλογής γλωσσικού υλικού σε φυσικά περιβάλλοντα, λειτουργεί ανασταλτικά, επηρεάζοντας τη φυσική χρήση της γλώσσας. Επιπλέον, οι συμμετοχικές παρατηρήσεις πραγματοποιήθηκαν μετά από τουλάχιστον δύο ή τρεις προσωπικές επαφές της ερευνήτριας με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες σε κάθε περίπτωση.

3.1 Τα ερευνητικά δεδομένα

Στα παρακάτω αποσπάσματα, σημειώνονται τα στοιχεία που διαμορφώνουν το κοινωνιογλωσσικό προφίλ των συμμετεχόντων/ουσών, δηλ. το φύλο, η γενιά, η ηλικία κατά την περίοδο της έρευνας και το μορφωτικό επίπεδο του κάθε ατόμου, ενώ τα ονόματα που χρησιμοποιούνται είναι ψευδώνυμα. Ακολουθούν ενδεικτικά παραδείγματα που παρουσιάζουν κάποιες από τις κύριες απόψεις μελών του δείγματος σχετικά με την καταγωγή και τη γλωσσική τους χρήση:

1. Άλη (Σύριος κρητικής καταγωγής, 5ης γενιάς, 25 χρονών, οδοντίατρος)

Η ελληνόφωνη διασπορά, χαρακτηρίζεται από υψηλό δείκτη γλωσσικής διατήρησης, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου απουσιάζει η ενεργός συνδρομή της επίσημης Ελλάδας, όπως, χαρακτηριστικά, συμβαίνει στις ελληνόφωνες εστίες της Μέσης Ανατολής

Όλοι ήρθαμε εδώ πέρα και ξέραμε μόνο τα Κρητικά, δηλαδή δε ξέραμε άλλη ξένη γλώσσα (...). Αν είχαμε άλλη καταγωγή θα ξέραμε κι άλλη γλώσσα (...). Μόνος μου έμαθα να γράφω.

2. Σούχα (Λιβανέζα κρητικής καταγωγής, 5ης γενιάς, 30 χρόνων, απόφοιτη δημοτικού)

Ακόμη και αν θέλω να κρύψω την καταγωγή μου, αυτή φαίνεται από τον τρόπο που μιλάω τα αραβικά

3. Τάλεμπ (Λιβανέζος κρητικής καταγωγής, 3ης γενιάς, 50 χρόνων, ναυτικός)

Μιλούμε τα κρητικά, τα μιλούμε από τους παππούδες μας, απ' τους πατεράδες μας...

Θέλουμε να συνεχίσουν τα παιδιά μας να μαθαίνουν τα ελληνικά. Θέλουμε ελληνικό σχολείο στην περιοχή μας.

Είναι αξιοσημείωτη η σημασία που αποδίδουν τα μέλη της ελληνο-αραβικής κοινότητας στον Λίβανο και τη Συρία στη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας ως μέσο διατήρησης της διαφορετικότητάς τους και της σχέσης τους με την πατρίδα των προγόνων τους, την Κρήτη. Αν και η ελληνική, ως ασθηνής εθνοτική γλώσσα, συνυπάρχει με

την αραβική, ως γλώσσα της κυρίαρχης κοινωνίας, η διατήρηση και συνεχιζόμενη χρήση της, μετά από περίπου πέντε μεταναστευτικές γενιές, δηλώνει την αδιαμφισβήτητη συμβολική και επικοινωνιακή της αξία για τα άτομα που εκφράζονται μέσω αυτής. Συγκεκριμένα, η ελληνική καταγωγή φαίνεται να είναι απόλυτα συνυφασμένη με την ελληνική γλώσσα (παράδειγμα 1), ενώ, παράλληλα, εκφράζεται η ανάγκη για περαιτέρω διατήρηση της ελληνικής γλώσσας στις επόμενες γενιές, κυρίως, με τη δημιουργία ελληνικού σχολείου στην εκεί περιοχή (παράδειγμα 3).

Ενδιαφέρουσα, επίσης, είναι η θέση της Σούχα (παράδειγμα 2), σύμφωνα με την οποία η κρητική της καταγωγή είναι εμφανής ακόμη και στην καθημερινή της επικοινωνία στα αραβικά. Όταν της ζήτησα να εξηγήσει την άποψή της, η Σούχα δεν μπορούσε να αναφερθεί συγκεκριμένα στο γλωσσικό επίπεδο που «προδίδει» την καταγωγή της. Ενδεχομένως, η διαφοροποίησή της από τις μονόγλωσσες συμπατριώτισσές της προκύπτει από την επιτόνιση ή τη γενικότερη συμπεριφορά της, η οποία μπορεί να δηλώνει και έναν άλλο τρόπο προσέγγισης των πραγμα-

Η σύνθεση των γλωσσικών και πολιτισμικών στοιχείων, μέσα από τη διγλωσσία και τις πολλαπλές ταυτότητες, καθίσταται απαραίτητη και μας επιτρέπει να αναδειξουμε την προσωπική ιστορία και διγλωσση πραγματικότητα που βιώνει το κάθε άτομο στο πλαίσιο της διασποράς, στοιχεία τα οποία, με τη σειρά τους, συνθέτουν την ιστορία και την πραγματικότητα μιας ολόκληρης κοινότητας.

των ή της θρησκευτικής της ταυτότητας σε σχέση με τις μη κρητικής καταγωγής Λιβανέζες μουσουλμάνες της χώρας της.

Στο πλαίσιο της επικοινωνίας σε καταστάσεις διγλωσσίας, λοιπόν, ο διαχωρισμός σε ισχυρή και ασθενή γλώσσα, αν και χρήσιμος, δεν φαίνεται να μπορεί να γίνει τόσο εύκολα, και, ενδεχομένως, να εμπεριέχει μια απλουστευτική διάσταση σχετικά με την ταυτότητα και τη δυναμική των γλωσσών που εκφράζεται μέσα από τη διγλωσσία. Συγκεκριμένα, ένας διαχωρισμός σε ισχυρή και ασθενή γλώσσα μπορεί να μας παραπέμψει σε ισχυρές και ασθενείς όψεις μιας ταυτότητας που βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με ένα δυναμικό μικροκοινωνι-

κό και μακροκοινωνικό πλαίσιο, το οποίο εμπεριέχει μια σειρά από δυναμικής φύσης παράγοντες, όπως:

- η ανάγκη για μεταβίβαση γλωσσικών μηνυμάτων,
- η ανάγκη για συναισθηματική επαφή των διγλωσσών ατόμων μεταξύ τους,
- η απόδοση «φόρου τιμής» σε μια γλωσσική ποικιλία που συνδέεται με την προσωπική ιστορία του κάθε ατόμου που συμμετέχει σε μια δεδομένη επικοινωνιακή περίπτωση, αλλά και
- η κάλυψη αναγκών που συσχετίζονται με την ιστορία και τα βιώματα μιας ολόκληρης κοινότητας.

Στις περιπτώσεις της επαφής γλωσσών, η κάθε γλώσσα είναι αναπόσπαστο κομμάτι της επικοινωνιακής, συναισθηματικής, κοινωνικής και ατομικής ταυτότητας του διγλωσσού ατόμου. Ακόμη και αυτή που είναι γλωσσικά (στο επίπεδο της ικανότητας) ή κοινωνικά (ως μη κυρίαρχη στην κοινωνία υποδοχής) ασθενής [,] φαίνεται να είναι συναισθηματικά και επικοινωνιακά ισχυρή για κάποιες από τις ανάγκες των ομιλητών/τριών τους. Θεωρώ ότι μπορούμε να υπερβούμε αυτήν την αντίφαση, αν δούμε και τις δύο γλώσσες ως αναπόσπαστα μέρη ενός κώδικα επικοινωνίας ο οποίος, μέσα από τη σύνθεση των στοιχείων της κάθε γλώσσας, μετατρέπεται σε έκφραση της διγλωσσης ταυτότητας του κάθε ατόμου.

4. Συμπεράσματα

Από τη συζήτηση και τα ενδεικτικά ερευνητικά δεδομένα που παραθέσαμε παραπάνω αναδεικνύεται η συνθετότητα των θεμάτων που αφορούν την ταυτότητα στο πλαίσιο της ελληνικής διασποράς, η οποία φαίνεται να βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με τους προσωπικούς, αλλά και τους ευρύτερους κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη ζωή και την εξέλιξη της κάθε κοινότητας της διασποράς.

Παράλληλα, η διερεύνηση της σχέσης γλώσσας και ταυτότητας στο πλαίσιο της ελληνικής διασποράς, φέρνει στο προσκήνιο μια σειρά από θέματα που αφορούν τη διατήρηση και τη χρήση της ελληνικής, την ύπαρξη αναγκαίων θεσμών για την περαιτέρω χρήση και διάδοσή της, τη συνύπαρξή της με την κυρίαρχη γλώσσα, τη θρησκεία και τη συνεχή διαδικασία αυτοπροσδιορισμού της ταυτότητας των μελών των επιμέρους κοινοτήτων. Από τα σχετικά ερευνητικά δεδομένα (Τσοκαλίδου, 2005) φαίνεται να ισχυροποιείται η θέση ότι στην επαφή των γλωσσών και των πολιτισμών, η επιλογή ή πρόταξη μίας γλώσσας και κουλτούρας είναι τουλάχιστον περιττή. Αντίθετα, η σύνθεση των γλωσσικών και πολιτισμικών στοιχείων, μέσα από τη διγλωσσία και τις πολλαπλές ταυτίσεις, καθίσταται απαραίτητη και μας επιτρέπει να αναδειξουμε την προσωπική ιστορία και δίγλωσση πραγματικότητα που βιώνει το κάθε άτομο στο πλαίσιο της διασποράς, στοιχεία τα οποία, με τη σειρά τους, συνθέτουν την ιστορία και την πραγματικότητα μιας ολόκληρης κοινότητας. Οι γλωσσικοί κώδικες που επιλέγονται για την κάλυψη των επικοινωνιακών αναγκών των μελών μιας κοινότητας της διασποράς, αλλά και οι προβληματισμοί και τα θέματα που επιλέγονται και αναδεικνύονται φωτίζουν πολλές από τις πτυχές του σύνθετου αυτού ζητήματος της διασπορικής ταυτότητας και γλώσσας.

Τέλος, η μελλοντική πορεία διατήρησης ή όχι μιας κοινότητας της διασποράς διαμορφώνεται και από τις πολιτικές και οικονομικές δυνατότητες που της παρέχονται, τόσο σε σχέση με τη χώρα της υποδοχής της, όσο και με τη χώρα καταγωγής της. Στο βαθμό που η ελληνόφωνη κοινότητα των κρητικής καταγωγής Λιβανέζων και Σύριων συμπολιτών μας παραμένει οικονομικά ασθενής και πολιτικά απομονωμένη από την Ελλάδα (λόγω άρνησης των πρεσβειών να εκδώσουν τουριστικές βίζες για τα μέλη των εν λόγω κοινοτήτων), το

γεγονός της ύπαρξής της ως ξεχωριστής εθνοκουλτούρας της Μέσης Ανατολής μετά από έναν ολόκληρο αιώνα μας εντυπωσιάζει ακόμη περισσότερο. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειώσουμε ότι η Κύπρος έχει επανειλημμένα ανοίξει τα σύνορά της στους Κρητικούς του Λιβάνου για να εργαστούν, έστω εποχιακά, και να μπορέσουν να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο, συντελώντας, παράλληλα, και στην καλύτερη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας. Τα παραπάνω αποτυπώνονται χαρακτηριστικά στα λόγια και το παράπονο ενός από τους προτεργάτες της κρητικής κοινότητας στον Λίβανο, του οποίου το έργο συνεχίζει να έχει ιδιαίτερη σημασία, ακόμη και μετά το τέλος της ζωής του:

Αγαπούμε την Ελλάδα...Στην Κύπρο είναι καλύτερα από την Ελλάδα, που είναι η μάνα μας, η πατρίδα μας. Στην Κύπρο πηγαίνουμε, καλώς ορίσατε. Είναι καλύτερα για μας. Στην Ελλάδα τίποτε, τίποτε.

Βιβλιογραφία

- Anderson, A. B. (2001) *The Complexity of Ethnic Identities: A Postmodern Reevaluation. Identity: An International Journal of Theory and Research* 1(3), 209-223.
- Fishman, J. (1989) *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective. Multilingual Matters.*
- Fishman, J. (2005) *Διασπορά, διασπορά και διασπορά. Στο Τσοκαλίδου, Ρ. & Μ. Παπαρούση, Θέματα ταυτότητας στην ελληνική διασπορά: γλώσσα & λογοτεχνία. Αθήνα: Μεταίχμιο, 27-32.*
- Jorgensen, D. L. (1989) *Participant Observation: A Methodology for Human Studies. Applied Social Research Method Series, 15. California: Sage Publications.*
- Hymes, D. (1996) *Ethnography, linguistics, narrative inequality. London: Taylor & Francis.*
- Μααλούφ, Α. (1999) *Οι φωνικές ταυτότητες. Αθήνα: Ωκεανίδα (μετ. Θεόφιλος Ξ. Τραμπούλης).*
- Τάμης, Α. (2001) *Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αυστραλία. Η σημερινή κατάσταση της ελληνικής. Ρέθυμνο: Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.*
- Tsoikalidou, R. (1994) *Cracking the code-An insight into code-switching and gender. PhD Thesis, Monash University.*
- Τσοκαλίδου, Ρ. (2000) *Χαρτογραφώντας την ελληνόφωνη διασπορά: Λίβανος & Συρία. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (ηλεκτρονική έκδοση).*
- Τσοκαλίδου, Ρ. (2005) *Γλώσσα και ταυτότητα στη διασπορά: θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα. Στο Τσοκαλίδου, Ρ. & Μ. Παπαρούση, Θέματα ταυτότητας στην ελληνική διασπορά: γλώσσα & λογοτεχνία. Αθήνα: Μεταίχμιο, 115-137.*

Η ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΗΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ:

Το πρώτο οργανωμένο μεταναστευτικό ρεύμα της νεοελληνικής ιστορίας

του Νικόλα Μανιτάκη, Επισκέπτη Λέκτορα, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Τα πιο γνωστά παραδείγματα οργανωμένης εργατικής μετανάστευσης από την Ελλάδα στη δυτική Ευρώπη εντοπίζονται στη μεταπολεμική περίοδο. Χιλιάδες Έλληνες μετανάστευσαν στη δεκαετία του 1950 στο Βέλγιο και στη δεκαετία του 1960 στη Γερμανία, στο πλαίσιο μιας οργανωμένης επιχείρησης μαζικής στρατολόγησης, μεταφοράς και απασχόλησης στα βελγικά ανθρακωρυχεία και στις γερμανικές βιομηχανίες¹. Η οργανωμένη μετανάστευση υπήρξε την περίοδο αυτή αποτέλεσμα της συνεργασίας της ελληνικής κυβέρνησης με τις αρχές των χωρών υποδοχής των δύο δυτικοευρωπαϊκών χωρών, επισφραγίσθηκε δε από την υπογραφή ειδικών διακρατικών συμφωνιών. Η πρώτη όμως οργανωμένη επιχείρηση μαζικής αποδημίας Ελλήνων διεκπεραιώθηκε αρκετές δεκαετίες νωρίτερα, στη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, με πρωτοβουλία των γαλλικών αρχών και προορισμό τη Γαλλία². Τι οδήγησε σε αυτήν τη γαλλική πρωτοβουλία και γιατί οι γαλλικές αρχές ενδιαφέρθηκαν να προσελκύσουν Έλληνες μετανάστες ; Στη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου το γαλλικό κράτος αντιμετώπισε μια οξυτάτη έλλειψη εργατικού δυναμικού, με αποτέλεσμα να απει-

ληθεί η εύρυθμη λειτουργία και η παραγωγικότητα καίριων οικονομικών τομέων της εμπόλεμης Γαλλίας, όπως η πολεμική βιομηχανία και ο ενεργειακός τομέας. Η γενική επιστράτευση που κηρύχθηκε το καλοκαίρι του 1914 στερήσε από το τομέα της δευτερογενούς παραγωγής τα ντόπια (ανδρικά) εργατικά χέρια. Η άμεση αποχώρηση της μεγάλης πλειοψηφίας των ξένων εργατών, κυρίως Ιταλών και Βέλγων, που έσπευσαν να επαναπατριστούν, όξυνε ακόμη περισσότερο το πρόβλημα της λειψανδρίας. Προκειμένου να αντιμετωπίσουν την κρίση στρατολόγησης, οι γαλλικές αρχές κατέφυγαν στην εκτεταμένη χρήση αυτόχθονος γυναικείας εργασίας. Άρχισαν επίσης να αναζητούν εργαζόμενους και στο εξωτερικό. Η προσπάθεια αυτή δεν άργησε να αποφέρει καρπούς, οδηγώντας στη μαζική εισαγωγή ευάρθρων εργατών από τις γαλλικές αποικίες της Ινδοκίνας και της Βόρειας Αφρικής, καθώς επίσης και από την πολυπληθή Κίνα. Οι γαλλικές αρχές στράφηκαν παράλληλα προς τις γειτονικές χώρες της Ιταλίας και της Ισπανίας, τις σημαντικότερες δεξαμενές μεταναστών μέχρι το Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, πετυχαίνοντας όμως λιγότερο ικανοποιητικά αποτελέσματα³.

1. Για την μεταπολεμική μετανάστευση στο Βέλγιο, βλ. *Λίνα Βεντούρα, Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο, Αθήνα, Νεφέλη, 1999*, και στη Γερμανία, *Γεώργιος Μανιουράνης, Έλληνες εργάτες στη Γερμανία, Αθήνα, Gutenberg, 1974*, και *Emile Kolodny, Η Σαμοθράκη στις όχθες του Νέκαρα. Έλληνες Μετανάστες στη Στουτγάρδη, Αθήνα, 1985*. Γενικά, βλ. *Ιωάννης Χασιώτης, Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής διασποράς, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1993*.

2. *Nicolas Maniatakis, «Travailleurs immigrés Grecs en France, 1916-1931 : massification et enracinement d'un mouvement migratoire»* στο: *Gilles Grivaud (επιμ.), La Diaspora hellénique en France, Αθήνα, Ecole Française d'Athènes, 2000, 83-109* Η *Lena Korma, «Creuset français» et réfugiés d'Asie Mineure. La communauté des réfugiés grecs d'Asie Mineure à Paris dans l'Entre-deux-guerres : une première approche, Mémoire de D.E.A., Université de Paris I, 2004* Η *Dominique Kanonidis, Essai sur l'immigration en France au XXe siècle, mémoire de Maîtrise, Université de Paris I, 1992*.

Η γενική επιστράτευση που κηρύχθηκε το καλοκαίρι του 1914 στη Γαλλία στερήσε από το τομέα της δευτερογενούς παραγωγής τα ντόπια (ανδρικά) εργατικά χέρια.

Στα πλαίσια της συστηματικής αναζήτησης εργατικών χεριών στο εξωτερικό, οι γαλλικές αρχές εντόπισαν νέο 'κοίτασμα' εν δυνάμει μεταναστών που θα μπορούσαν να στρατολογηθούν για τις ανάγκες της εθνικής πολεμικής τους βιομηχανίας στο νοτιοανατολικό Αιγαίο. Γάλλοι πρόξενοι επισήμαναν στα 1916 την παρουσία στα ιταλοκρατούμενα (από το 1912) νησιά των Δωδεκανήσων, καθώς και στη Κρήτη, χιλιάδων ελληνόφωνων χριστιανών από τα γειτονικά παράλια της Μικράς Ασίας, που είχαν εγκαταλείψει την Οθωμανική Αυτοκρατορία λόγω των διώξεων και του φόβου των αντιποίνων και, όσοι ήταν σε στρατεύσιμη ηλικία, για να αποφύγουν τη στρατιωτική θητεία. Λόγω της εμπόλεμης κατάστασης, ο προσφυγικός πληθυσμός των νησιών νοτιοανατολικού του Αιγαίου αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα επιβίωσης.

Εκτιμώντας ότι οι δυσχέρειες και η δυσπραγία θα ωθούσαν εύκολα σε μετανάστευση τους Μικρασιάτες πρόσφυγες, εάν οι συνθήκες το επέτρεπαν, οι γαλλικές αρχές έστησαν μια γιγάντια επιχείρηση μεταφοράς και στρατολόγη-

σης εργατών-μεταναστών από την νοτιο-ανατολική Ευρώπη στη Γαλλία. Πολλά στοιχεία ευνοούσαν την υλοποίηση του σχεδίου. Το εκτεταμένο δίκτυο των γαλλικών προξενείων και υποπροξενείων στην Ελλάδα και στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου επέτρεπε καταρχήν τη διεξαγωγή μιας εκστρατείας ενημέρωσης του προσφυγικού πληθυσμού και καταγραφής των ενδιαφερόμενων προς αποδημία. Ύστερα, η τακτική θαλάσσια συγκοινωνία που είχε εγκαθιδρυθεί μεταξύ της Γαλλίας και της Μακεδονίας από τότε που αγγλογαλλικά στρατεύματα είχαν αποβιβαστεί στη Θεσσαλονίκη, έλυνε ουσιαστικά το ζήτημα της μαζικής μεταφοράς προς τη γαλλική επικράτεια. Τέλος, η λειτουργία μιας ειδικής κρατικής υπηρεσίας, της Υπηρεσίας Ξένου Εργατικού Δυναμικού (Service de Main-d'Oeuvre Etrangere), υπαγόμενης στο Υπουργείο Εργασίας, που είχε συσταθεί στη διάρκεια του πολέμου για να διαχειριστεί το εργατικό δυναμικό που εισαγόταν από τις γαλλικές αποικίες, εξασφάλιζε την ύπαρξη ενός οργανωμένου πλαισίου υποδοχής, διασφαλίζοντας την κατανομή και την

3. John Horne, «Immigrants Workers in France during World War I», *French Historical Studies*, vol. 14, n° 1, άνοιξη 1985, 57-88/ H André Pairault, *L'immigration organisée et l'emploi de la main-d'œuvre étrangère en France*, Παρίσι, PUF, 1927.

προώθηση των μεταναστών στις παραγωγικές μονάδες ανά τη γαλλική επικράτεια. Η οργανωμένη εκστρατεία στρατολόγησης που δρομολόγησε το γαλλικό κράτος υπήρξε εν πολλοίς το αποτέλεσμα της συνεργασίας και του συντονισμού της παραπάνω κρατικής υπηρεσίας, του γαλλικού πολεμικού ναυτικού και γαλλικού προξενικού προσωπικού⁴.

Η γαλλική πρωτοβουλία συνάντησε εξ αρχής μεγάλη ανταπόκριση, ξεπερνώντας τις προσδοκίες των Γάλλων αξιωματούχων. Εκατοντάδες 'υποψήφιοι' μετανάστες έσπευσαν να γραφτούν στους καταλόγους εργατών με προορισμό τη Γαλλία που συνέταξαν τα γαλλικά προξενεία. Σε αυτούς περιλαμβάνονταν όχι μόνο πρόσφυγες, αλλά και γηγενείς, με αποτέλεσμα το νέο μεταναστευτικό ρεύμα να τροφοδοτηθεί, εκτός από Μικρασιάτες, από Δωδεκανήσιους, Κρητικούς, Μακεδόνες και Θεσσαλούς. Η εκστρατεία στρατολόγησης επεκτάθηκε τελικά σε ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής επικράτειας. Αποπλέοντας από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης τα πλοία ανεφοδιασμού της Στρατιάς της Ανατολής φόρτωσαν χιλιάδες μετανάστες από λιμάνια της Κρήτης (Χανιά, Σούδα, Ηράκλειο), των Δωδεκανήσων (Ρόδο, Κάρπαθος) και της Θεσσαλίας (Βόλος) με κατεύθυνση το λιμάνι της Μασσαλίας. Μετά την πτώση του κωνσταντινικού καθεστώτος (Ιούνιος 1917), επιβιβάσεις μεταναστών έγιναν και από το λιμάνι του Πειραιά. Τη γεωγραφική διεύρυνση της επιχείρησης στρατολόγησης διευκόλυε ο έλεγχος που ασκούσαν οι δυνάμεις της Entente σε ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής επικράτειας, ειδικότερα στις νησιωτικές περιοχές και στη Μακεδονία. Πράγματι, η μεταφορά των μεταναστών οργανώθηκε από περιοχές όπως η Βόρειος Ελλάδα, η Κρήτη και τα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα, που ελέγχονταν, είτε από τους ίδιους τους

Αγγλογάλλους και τους συμμάχους τους, είτε από τις φίλα προσκείμενες ελληνικές δυνάμεις της βενιζελικής παράταξης. Οι γαλλικές αρχές επωφελήθηκαν επίσης του γεγονότος ότι οι περισσότεροι από τους Μικρασιάτες και τους Δωδεκανήσιους, ως οθωμανοί και ιταλοί υπήκοοι αντίστοιχα, δεν ενέπιπταν στη δικαιοδοσία των ελληνικών αρχών. Αλλωστε, στην πράξη η βενιζελική Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης συναίνεσε στο εγχείρημα της μαζικής στρατολόγησης εργατών για τις γαλλικές βιομηχανίες, θέλοντας να διευκολύνει τους συμμάχους και ξένους προστάτες της. Από τον Ιούνιο μέχρι και τον Σεπτέμβριο του 1916 μεταφέρθηκαν στο πλαίσιο της οργανωμένης γαλλικής επιχείρησης πάνω από 6.000 εργάτες από τα ελληνικά λιμάνια στη νότια Γαλλία. Από εκεί διοχετεύθηκαν σε διάφορες παραγωγικές μονάδες σε ολόκληρη τη γαλλική επικράτεια, κατά κύριο λόγο σε εργοστάσια παραγωγής πολεμικού υλικού, σε σιδηροβιομηχανίες, χημικές βιομηχανίες και ορυχεία. Μέχρι τον Απρίλιο του 1917 ο αριθμός τους αυξήθηκε σε 15.000. Υπολογίζεται ότι συνολικά γύρω στις 20.000 Έλληνες, υπήκοοι και μη του Ελληνικού Βασιλείου, -25.000 σύμφωνα με κάποιες άλλες εκτιμήσεις- μετανάστευσαν στη Γαλλία κατά διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου⁵.

Πως ερμηνεύεται η μαζική αυτή προσέλευση στη Γαλλία; Ένας από τους κυριότερους λόγους της ταχύτατης διόγκωσης του συγκεκριμένου μεταναστευτικού ρεύματος ήταν η τροφοδότησή του από έναν προσφυγικό πληθυσμό. Οι εξαθλιωμένοι Μικρασιάτες πρόσφυγες, που είχαν προσωρινά καταφύγει στα γειτονικά νησιά του Αιγαίου και στερούνταν οποιασδήποτε συστηματικής κρατικής αρωγής, δεν δυσκολεύονταν να εγκαταλείψουν τις πρόσκαρες εγκαταστάσεις τους σε αναζήτηση

4. Βλ. *Service Historique de l'Armee de Terre*, φακ. 7 N 993, 7 N 994 και 7 N 997.

5. Βλ. *Service Historique de la Marine*, φακ. SS Eb 108,

Ένας από τους κυριότερους λόγους της ταχύτητας διόγκωσης του συγκεκριμένου μεταναστευτικού ρεύματος ήταν η τροφοδότησή του από έναν προσφυγικό πληθυσμό. Οι εξαθλιωμένοι Μικρασιάτες πρόσφυγες, που είχαν προσωρινά καταφύγει στα γειτονικά νησιά του Αιγαίου και στερούνταν οποιασδήποτε συστηματικής κρατικής αρωγής, δεν δυσκολεύονταν να εγκαταλείψουν τις πρόσκαιρες εγκαταστάσεις τους σε αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης.

μιας καλύτερης τύχης. Ένας πρόσθετος λόγος εντοπίζεται στα πλεονεκτήματα που απέρρεαν από τον οργανωμένο χαρακτήρα της επιχείρησης. Η δωρεάν μεταφορά με τη φροντίδα των κρατικών υπηρεσιών και η εξασφάλιση σίγουρης απασχόλησης αποτέλεσαν αναμφίβολα ισχυρά κίνητρα για τους επίδοξους μετανάστες, τόσο για τους πρόσφυγες όσο και για τους ντόπιους, καθώς μηδένιζαν το κόστος του ταξιδιού και μείωναν το ρίσκο που συνεπαγόταν το μεταναστευτικό εγχείρημα. Επιπλέον, οι

σημαντικές δυσχέρειες που συναντούσε το ρεύμα αποδημίας προς τις ΗΠΑ λόγω του ευρωπαϊκού πολέμου και των δυσκολιών που έφερε στις υπερατλαντικές συγκοινωνίες, ευνόησαν τη μετακίνηση προς τη Γαλλία, που λειτουργήσε ως προσωρινό υποκατάστατο του δημοφιλούς υπερατλαντικού προορισμού. Δεν είναι λίγοι οι μετανάστες που είδαν τη Γαλλία ως ένα ενδιάμεσο σταθμό σε ένα συνολικό μεταναστευτικό σχέδιο που είχε ως τελικό προορισμό την Αμερική. Τέλος, το ρεύμα αποδημίας προς τη Γαλλία διευρύνθηκε, μεταξύ άλλων, λόγω του οικογενειακού χαρακτήρα που προσέλαβε για ένα διάστημα η μαζική μετακίνηση προς Δυσμιάς. Οι γαλλικές αρχές εκτιμούσαν την άνοιξη του 1917 ότι μεταξύ των «Ελλήνων εργατών» συμπεριλαμβάνονταν πάνω από 1.100 γυναίκες και 1.700 παιδιά. Η δυνατότητα άμεσης απασχόλησης των γυναικών και των νεότερων μελών της οικογένειας στη γαλλική βιομηχανία, αυξάνοντας κατά αυτόν τον τρόπο το συνολικό οικογενειακό εισόδημα, καθώς και η προσφορά μιας ανέξοδης μετακίνησης, ώθησαν μέρος των μεταναστών να μεταφερθούν στο εξωτερικό συν γυναιξί και τέκνοις⁶.

Αν και η οργανωμένη μετανάστευση προς τη Γαλλία υπήρξε εξαιρετικά σύντομη σε διάρκεια, αφού διήρκεσε δύο μόλις έτη, από το 1916 έως το 1918, με αποκορύφωμα το διάστημα 1916-1917, προκάλεσε ένα εντυπωσιακό σε όγκο ρεύμα αποδημίας. Η σημασία της έγκειται, μεταξύ άλλων, στα νεότερα στοιχεία της. Μέχρι τότε η μετανάστευση προς αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό έπαιρνε κυρίως τη μορφή της ατομικής μετακίνησης ασυνόδευτων ως επί το πλείστον νεαρών ανδρών, ατομική μετακίνηση που εντασσόταν κατά κανόνα στο πλαίσιο μιας ευρύτερης οικογενειακής μεταναστευτικής στρατηγικής⁷. Η

6. Βλ. Archives Nationales, Archives Privées, Papiers Albert Thomas, φακ. 94 AP 135.

7. Αλέξανδρος Καρούφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», στο: Χρήστος Χατζηρωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. 1900-1922. Οι Απαρχές, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2000, 123-171.*

μετανάστευση γυναικών, ακόμη περισσότερο δε η αποδημία ολόκληρων οικογενειών, σε τέτοια έκταση, αποτελούσαν πρωτόγνωρα για την εποχή φαινόμενα. Το νέο πλαίσιο που διαμορφώθηκε με την κρατική επιχείρηση στρατολόγησης, μεταφοράς και απασχόλησης αλλοδαπών οδήγησε επομένως σε νέες μεταναστευτικές στρατηγικές και συμπεριφορές.

Η κρατική αρωγή της μεταναστευτικής πράξης αποτελούσε επίσης ένα καινοφανές στοιχείο. Η οργανωμένη μετανάστευση δημιούργησε νέες συνθήκες εκπλήρωσης του σχεδίου αποδημίας. Από τη μια, εξασφάλισε στο μετανάστη σημαντικές εγγυήσεις και διευκολύνσεις σε ότι αφορά τη μεταφορά και την απασχόλησή του στη χώρα υποδοχής, από την άλλη όμως δέσμευσε τις επιλογές του σε ότι αφορά το είδος της εργασίας που θα ασκούσε, καθώς και τον τόπο εγκατάστασής του. Επιπλέον, η προϋπογραφή συμβολαίου εργασίας, ήδη κατά το στάδιο της στρατολόγησης στον τόπο προέλευσης, επέβαλε έναν ελάχιστο αναγκαστικό χρόνο παραμονής και απασχόλησης στον τόπο προορισμού. Έτσι, η απόκτηση μεγαλύτερης ασφάλειας σε ότι αφορά το μεταναστευτικό εγχείρημα έγινε κατά βάση με περιορισμό της ελευθερίας επιλογών του ταξιδιώτη και με την υιοθέτηση δεσμευτικών όρων.

Σε αντίθεση με τις αντίστοιχες επιχειρήσεις μαζικής στρατολόγησης των μεταναστών της μεταπολεμικής περιόδου, αποτέλεσμα εν πολλοίς της διακρατικής συνεργασίας της Ελλάδας με τις βορειοευρωπαϊκές χώρες, η οργανωμένη μετανάστευση «ελλήνων εργατών» στη Γαλλία κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξε μια μονομερής πράξη της γαλλικής κυβέρνησης. Σε μια περίοδο που εύστοχα έχει θεωρηθεί ως μια

περίοδος μειωμένης εθνικής κυριαρχίας λόγω των συνεχών και απροκάλυπτων επεμβάσεων των ευρωπαϊκών δυνάμεων, οι γαλλικές αρχές εκμεταλλεύτηκαν τη σύγχυση που προκάλεσε η πολιτική κρίση του Εθνικού Διχασμού και έκαναν χρήση της αυξημένης δυνατότητας επιρροής που διέθεταν επί των ελληνικών πολιτικών υποθέσεων, για να αποφύγουν την επίσημη διαπραγμάτευση του μεταναστευτικού ζητήματος με τις ελληνικές αρχές.

Προϊόν έκτακτων συνθηκών, η οργανωμένη ελληνική μετανάστευση προς τη Γαλλία ανταποκρίθηκε σε μια συγκυριακή ανάγκη, την έλλειψη εργατικών χεριών που προκάλεσε η επιστράτευση, και έκανε χρήση μιας ευκαιρικής ζήτησης, την εξεύρεση, διαρκούντος του πολέμου, μέσων βιοπορισμού και μεταναστευτικών διεξόδων από τους ελληνικούς καταγωγής πολεμοπαθείς, προσφυγικούς και μη, πληθυσμούς του Ελληνικού Βασιλείου και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ανέδειξε όμως ταυτόχρονα το νέο, πρωταγωνιστικό ρόλο που τα εθνικά κράτη άρχισαν να διεκδικούν στο πεδίο της διεθνούς κινητικότητας, από τις αρχές του 20ου αιώνα. Μέχρι τότε οι κρατικές διοικήσεις των χωρών υποδοχής περιόριζαν τη δράση τους στον έλεγχο και στη ρύθμιση της μεταναστευτικής ροής, εποπτεύοντας και φιλτράροντας τις αφίξεις των αλλοδαπών. Καταστρώνοντας μια επιχείρηση μαζικής στρατολόγησης εργατών από τα νησιά του Αιγαίου και τη βόρειο Ελλάδα, το γαλλικό κράτος επεδίωξε και κατάφερε να δημιουργήσει ένα μεταναστευτικό ρεύμα εκ του μηδενός, καθιερώνοντας τη Γαλλία ως προορισμό της εργατικής μετανάστευσης και θέτοντας την αποδημητική διάθεση του ελληνικού και 'ρωμαϊκού' πληθυσμού στην υπηρεσία των εθνικών του συμφερόντων.

Έλληνες της Ουκρανίας: επιτομή της ιστορικής ανάπτυξης και σύγχρονες προοπτικές

του Κωνσταντίνου Β. Μπαλαμπάνωφ, καθηγητή, διδάκτορα πολιτικών επιστημών
του Σέργιου Π. Παχόμενκο, υφηγητή ιστορικών επιστημών

Από τα αρχαία χρόνια τα εδάφη της σημερινής Ουκρανίας αποτελούσαν στίβο αλληλεπίδρασης διαφόρων πολιτιστικών στοιχείων. Κατά την περίοδο του μεγάλου Β' Ελληνικού αποικισμού στα βόρεια παράλια της Μαύρης θάλασσας (Βόρειος Πόντος) ιδρύθηκαν από Έλληνες αποίκους πόλεις-κράτη, οι πρώτες αρχαίες ελληνικές αποικίες.

Η πλούσια ιστορία της Ελληνικής Διασποράς στην Ουκρανία μόνο πρόσφατα μπόρεσε να καταστεί αντικείμενο λεπτομερούς και συστηματικής μελέτης. Στα μάτια των μελετητών προβάλλει τώρα ένα ευρύ πανόραμα δραστηριοτήτων των Ελλήνων που έλαβαν κατά καιρούς ενεργό μέρος στον κοινωνικό, οικονομικό

και πολιτιστικό βίο της ουκρανικής γής. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι Έλληνες αφενός έχουν παίξει ουσιαστικό ρόλο στην αξιοποίηση ακαλιέργητων εκτάσεων και αφετέρου συνέβαλαν ενεργά στην ανάπτυξη της τέχνης, της εκπαίδευσης και των επιστημών στην Ουκρανία. Συνεργαζόμενοι με τους εκπροσώπους του τοπικού εθνικού περιγύρου οι Έλληνες διεφύλαξαν με ζήλο τον αυθεντικό πολιτισμό τους και τον διέσωσαν μέσα στους αιώνες με όλα τα χαρακτηριστικά του - τη γλώσσα, την πνευματική δημιουργία, την εθνική συνείδηση, τη λαογραφική κληρονομιά τους. Το γεγονός αυτό εξηγεί γιατί οι Έλληνες της Ουκρανίας, η ιστορία τους αλλά και το παρόν τους προκαλούσαν και εξακολουθούν να προκαλούν πραγματικό και διαρκές ενδιαφέρον όχι μόνο στον επιστημονικό κόσμο της Ουκρανίας, της Ελλάδας και της Κύπρου, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία των χωρών μας. Στο άρθρο αυτό θα προσπαθήσουμε να απεικονίσουμε τις βασικές φάσεις ιστορίας της Ελληνικής Διασποράς στην Ουκρανία και παράλληλα να δώσουμε μια σύντομη περιγραφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες της χώρας μας σήμερα.

Από τα αρχαία χρόνια τα εδάφη της σημερινής Ουκρανίας αποτελούσαν στίβο αλληλεπίδρασης διαφόρων πολιτιστικών στοιχείων. Κατά την περίοδο του μεγάλου Β' Ελληνικού αποικισμού στα βόρεια παράλια της Μαύρης θάλασσας (Βόρειος Πόντος) ιδρύθηκαν από Έλληνες αποίκους πόλεις-κράτη, οι πρώτες αρχαίες ελληνικές αποικίες. Δεν χρειάζεται να υπογραμμίσουμε την σημασία και την ακτινοβολία

Υπάρχει η άποψη ότι οι αρχαίες εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις και παραδόσεις αποτέλεσαν ακριβώς τη βάση για την οικονομική εξέλιξη της περιοχής σε μεταγενέστερες εποχές.

πόλεων όπως η Όλβια, ο Τήρας, το Παντικάπαιο, η Χερσόνησος, η Φαναγορία. Ανάμεσα στους λόγους μετοίκησης των Ελλήνων στα παράλια της Μαύρης θάλασσας ήταν το εμπορικό και αγροτικό ενδιαφέρον που παρουσίαζε η περιοχή για τους Έλληνες (λόγω και της ανεπάρκειας καλλιεργήσιμης γής και της αύξησης του πληθυσμού στην Ελλάδα). Οφείλουμε να τονίσουμε ότι χάρη στους Έλληνες οι ντόπιες φυλές -Σκύθες και Ταύροι- είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν τον προηγμένο πολιτισμό, την εξελιγμένη τεχνολογία, καθώς και τις αρχές του κοινωνικού και πολιτικού συστήματος της Αρχαίας Ελλάδας. Παράλληλα αποκαταστάθηκαν οι εμπορικές σχέσεις των ποικίλων φυλών της περιοχής της Μαύρης θάλασσας με την Ελλάδα. Υπάρχει η άποψη ότι οι αρχαίες εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις και παραδόσεις αποτέλεσαν ακριβώς τη βάση για την οικονομική εξέλιξη της περιοχής σε μεταγενέστερες εποχές. Εδώ θα

αναφέρουμε την αξιοποίηση εκτάσεων, την αγροτική παραγωγή, την εξαγωγή σιταριού, την οινοπαραγωγή, καθώς και την οικονομική συνεργασία διαφόρων εθνικών στοιχείων. Η επίδραση των Ελλήνων επιτάχυνε τη διάλυση του ντόπιου φυλετικού οργανωτικού συστήματος και είχε ως συνέπεια τον σχηματισμό μιας πιο σύνθετης κοινωνικής και πολιτιστικής δομής (ιδιαίτερα στους Σκύθες), γεγονός που αποτέλεσε βάση για την ανάπτυξη της κρατικής οργάνωσης εφεξής [8, 29].

Η επόμενη φάση της εισχώρησης των Ελλήνων στα ουκρανικά εδάφη παρατηρείται κατά την περίοδο του μεγάλου και ισχυρού κράτους των Βόρειων Σλάβων (9ος-11ος αι. μ.Χ.) - της Κιεβινής Ρωσίας (ρωσ. Κίεβοκαγια Ρους). Μετά τον εκχριστιανισμό της Ρωσίας το 988 και τη διάδοση της ανατολικής παραλλαγής του Χριστιανισμού στη Ρωσία ενδυναμώνονται οι σχέσεις μεταξύ των Σλάβων και των Βυζαντινών. Η πρώτη επίσημη μνηεία της δράσης ενός Έλληνα ορθόδοξου ιερέα στο Κίεβο χρονολογείται το 988, όταν ο πρίγκιπας Βλαντίμιρ έχτισε το Ναό της Παναγίας, ηγούμενος του οποίου έγινε Έλληνας ιερέας από το Κόρσουν (παλιά Χερσόνησος), ο Αναστάς (ελλ. Αναστάσιος) [4,49-50].

Το στέριωμα και η αναγνώριση της χριστιανικής (ελληνικής) πίστης ως επίσημης θρησκείας συνοδεύταν από τον σχηματισμό της αντίστοιχης εκκλησιαστικής οργάνωσης -της Μητρόπολης- στην οποία κεντρική θέση κατείχαν οι Έλληνες. Ο επικεφαλής της αρχαίας ρωσικής εκκλησίας -ο μητροπολίτης του Κιέβου- ευλογήθηκε από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Τον 11ο έως και το πρώτο μισό του 13ου αιώνα η Μητρόπολη του Κιέβου ήταν η πιο πολυάριθμη και μεγάλη του Πατριαρχείου και αποτελούνταν από 21 επισκοπές. Από τους 23 μητροπολίτες που βρέθηκαν επικεφαλής της εκείνη την περίοδο, οι 19 ήταν Έλληνες [10, 497]. Ήταν φορείς της εκκλησιαστικής και κρατικής πολιτικής του

Βυζαντίου στα εδάφη της αρχαίας Ρωσίας, αλλά η δραστηριότητά τους είχε αρκετά εποικοδομητικό χαρακτήρα. Οι Έλληνες ιερείς πολλές φορές έπαιζαν το ρόλο μεσολαβητή ή και ειρηνοποιού στους διαρκείς ανταγωνισμούς μεταξύ των τοπικών πριγκίπων, ενώ υπήρξαν ταυτόχρονα πρεσβευτές του υψηλού Βυζαντινού πολιτισμού. Έτσι, οι Μητροπολίτες Ιωάννης Αε, Γεώργιος, Ιωάννης Βε, Νικηφόρος Αε ήταν γνωστοί ως πολύ μορφωμένοι άνθρωποι, αποκαλούμενοι «άνθρωποι των γραμμάτων», και συνέγραψαν πολυάριθμα έργα. Με αποφάσεις των Πατριάρχων της Κωνσταντινουπόλεως, Έλληνες μοναχοί ιδρύουν μοναστήρια στη Ρωσία. Το 1050 άρχισε να λειτουργεί η πλέον σεβαστή μονή, το Κιέβο-Πετσέρκι. Ιδρυτής του είναι Έλληνας καλόγερος από το Άγιο Όρος, ο Αντώνιος [4,50]. Τους μοναχούς και ιερείς ακολούθησαν στη Ρωσία Έλληνες τεχνίτες, χτίστες και αρχιτέκτονες, οι οποίοι συνέβαλαν στην οικοδόμηση Ιερών Ναών και μετέδωσαν επίσης την τέχνη τους στους ντόπιους αρχιτέκτονες.

Οι συνεχείς επαφές της Ρωσίας με το Βυζάντιο συνέβαλαν στη μετάδοση αυτούσιων στοιχείων και επιτευγμάτων του υλικού και πνευματικού πολιτισμού του Βυζαντίου, αλλά και στην προσαρμογή άλλων κατακτήσεων στις νέες τοπικές ανάγκες. Η ελληνική γραφή έγινε η βάση για τη δημιουργία του πρώτου Ρωσικού αλφαβήτου, της κυριλλικής γραφής, η οποία επί καιρούς υπήρξε επίσημη γραφή στο ρωσικό κράτος του Κιέβου. Έτσι, η ελληνική επίδραση στάθηκε καθοριστική στο έργο της εξάπλωσης και ενδυνάμωσης της ορθόδοξης θρησκείας στο κράτος του Κιέβου, και επιπλέον η ελληνική χριστιανική πίστη λειτούργησε ως συνεκτικό στοιχείο στο πλαίσιο ενός διαπολιτισμικού διαλόγου. Η κοινή θρησκεία καθόρισε σε σημαντικό βαθμό το πλαίσιο της αλληλεπίδρασης του ουκρανικού και ελληνικού λαού και δημιούργησε ευνοϊκές πνευματικές και ψυχολογικές προϋποθέσεις για την εγκατάσταση των

Οι Έλληνες ιερείς πολλές φορές έπαιζαν το ρόλο μεσολαβητή ή και ειρηνοποιού στους διαρκείς ανταγωνισμούς μεταξύ των τοπικών πριγκίπων, ενώ υπήρξαν ταυτόχρονα πρεσβευτές του υψηλού Βυζαντινού πολιτισμού.

Ελλήνων μεταναστών στα ουκρανικά εδάφη.

Ο 15ο-16ο αιώνας επιφυλάσσει παρόμοια ιστορική μοίρα στους λαούς μας: και οι δύο χάνουν την εθνική τους ανεξαρτησία και συνεχίζουν την ανάπτυξή τους ως υποτελή εθνη άλλων κρατών - οι Ουκρανοί κατακτημένοι από την καθολική Πολωνία, οι Έλληνες από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Εκείνη την εποχή σε πολλές πόλεις της Ουκρανίας εμφανίζονται σύλλογοι και οργανώσεις Ελλήνων εμπόρων, αλλά σε μερικά μέρη όπως π.χ. στην πόλη Λβόφ, ιδρύονται ιδιόμορφες εμπορικές ομοσπονδίες. Οι Έλληνες έμποροι κατέχουν σημαντικές θέσεις με κύρος στο εμπορικό σύστημα που αναπτύσσει η Ουκρανία με τις περιοχές της Ανατολής. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι αρκετοί Έλληνες έμποροι έκαναν λαμπρή σταδιοδρομία επί πολωνικής κυριαρχίας. Π.χ. ο έμπορος Κωνσταντίνος Κορνιάκι υπήρξε σύμβουλος του βασιλιά της Πολωνίας [14, 58].

Κατά τη δύσκολη εποχή της κατάκτησης οι Έλληνες υπερασπίστηκαν τα δικαιώματά του ορθόδοξου πληθυσμού της Ουκρανίας. Οι

περισσότεροι από αυτούς ήταν μέλη των ορθόδοξων οργανώσεων των Ουκρανών -των αποκλούμενων «αδελφοτήτων»- οι οποίες ως βασικό σκοπό τους είχαν την επιμορφωτική δράση. Ως παράδειγμα θα αναφέρουμε την ιδρυμένη το 1596 αδελφότητα του Λβόφ, στις δραστηριότητες της οποίας πρωτοστάτησαν μέλη ελληνικής καταγωγής. Γενικά ο ρόλος των Ελλήνων στην λειτουργία των αδελφοτήτων θεωρείται ανεκτίμητος. Για τις ανάγκες των οργανώσεων οι Έλληνες προσέφεραν σημαντικά ποσά, ενώ διακεκριμένοι Έλληνες ορθόδοξοι θεολόγοι δίδασκαν στα σχολεία των αδελφοτήτων. Με χρήματα του Κωνσταντίνου Κορνιάκ χτίστηκε το καμπαναριό της εκκλησίας του Λβόφ, το οποίο η ευγνώμων γερουσία της πόλης ονόμασε «Πύργος του Κορνιάκ». Ένας άλλος Έλληνας έμπορος από το Λβόφ, ο Αλέξιος Μπαλαμπάν, επιδιόρθωσε με δικά του έξοδα το παρεκκλήσι των Τριών Ιεραρχών.

Το ίδιο σημαντική ήταν η επίδραση των Ελλήνων και στον μορφωτικό τομέα στα δυτικά ουκρανικά εδάφη. Ο γνωστός Έλληνας ιερέας Αρσένιος Γιελασσόνσκι ήταν ο πρώτος Διευθυντής του σχολείου της αδελφότητας του Λβόφ. Το 1591 συντάχθηκε και εκδόθηκε υπό την καθοδήγησή του η πρώτη στην Ουκρανία Έλληνο-αλαβική γραμματική «Αδελφότης», η οποία έγινε σχολικό εγχειρίδιο γραμματικής για όλα τα σχολεία των ουκρανικών αδελφοτήτων [14, 59]. Η δραστηριότητα των ορθόδοξων Ελλήνων διανοούμενων στις δυτικές ουκρανικές περιοχές συνέβαλε στην υποστήριξη του ορθόδοξου πνεύματος ως αντίβαρο στη διείσδυση του καθολικισμού.

Οι πιο γνωστές ελληνικές κοινότητες στις περιοχές της σύγχρονης Ουκρανίας διαμορφώθηκαν κατά τον 17ο-18ο αι. Μετά από τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του ουκρανικού λαού εναντίον των Πολωνών κατακτητών (1648-1657) προέκυψε η ανάγκη ανόρθωσης του οικονομικού και εμπορικού συστήματος του νέου ουκρανικού κράτους των κοζάκων. Το

1657 ο γκέτμαν (επικεφαλής των κοζάκων) Μπογοντάν Χμελνίτσκι με διάταγμά του προσκάλεσε τους μετοίκους από την Ελλάδα να εγκατασταθούν στην πόλη Νέζιν. Στους Έλληνες είχαν δοθεί πολλά προνόμια και το γεγονός αυτό συνέβαλε στη γοργή ανάπτυξη και την συνακόλουθη ακμή της πόλης, η οποία εκείνη την εποχή έγινε μια από τις πιο εύπορες πόλεις της Ουκρανίας. Στο Νέζιν οι Έλληνες ίδρυσαν δικό τους εμπορικό σύλλογο, διαμόρφωσαν το όργανο της τοπικής αυτοδιοίκησης - το Δημοτικό Συμβούλιο-, ενώ είχαν και δικό τους Δικαστήριο, δύο εκκλησίες και μια βιβλιοθήκη [15, 23]. Πρέπει να υπογραμμίσουμε τον ξεχωριστό ρόλο που έπαιξαν οι μεγάλοι Έλληνες έμποροι, οι αδερφοί Ζωσιμάδες - Αναστάσιος, Νικόλαος και Ζώης- στη δραστηριότητα της ελληνικής κοινότητας του Νέζιν. Δεν μπορεί να μην μας εντυπωσιάσουν τα χορηγικά τους έργα, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζει η οικοδόμηση εκκλησιών, η βοήθεια προς τους πιστούς, η ίδρυση και υποστήριξη επιμορφωτικών ιδρυμάτων, οι υποτροφίες για μαθητές, η οικονομική υποστήριξη των νοσοκομείων και ορφανοτροφείων, η εξαγορά των οπιτιών φτωχών οικογενειών που αναγκάστηκαν να δώσουν ως ενέχυρο τα σπίτια τους λόγω χρεών. Το ευεργετικό έργο των Ζωσιμάδων εκδηλώνεται εκείνη την εποχή όχι μόνο στο Νέζιν αλλά και στην ιστορική πατρίδα των αδελφών, την Ήπειρο.

Μπορούμε να πούμε ότι ο αδελφοί Ζωσιμάδες και πολλοί άλλοι Έλληνες μακίηνες υπηρέτησαν σε όλη τους τη ζωή την ιδέα της εθνικής αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας με ποικιλόμορφες δραστηριότητες, όπως η αλληλεγγύη της Διασποράς με την ιστορική Πατρίδα, η αλληλεγγύη μέσα στην κοινότητα, μεταξύ των εύπορων και φτωχών συμπατριωτών, τέλος η αλληλεγγύη με τον ουκρανικό λαό. Ακριβώς χάρη στην ουσιαστική και έμπρακτη εφαρμογή ενός τέτοιου ιδανικού η αντιμετώπιση ποικίλων προβλημάτων

της ελληνικής κοινότητας στάθηκε επιτυχής. Κατά την άποψή μας η εμπειρία αυτή είναι και σήμερα εξαιρετικά επίκαιρη. Μια πολυάριθμη ελληνική κοινότητα υπήρξε στο Κίεβο. Το 1739-1741 με έξοδα της ελληνικής κοινότητας χτίστηκε στην περιοχή Ποντόλ μια εκκλησία σε ρυθμό μπαρόκ, η οποία αργότερα ονομάστηκε Εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης (ρωσ. Κατερίνινσκαγια). Στο Κίεβο έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του ο τέως ηγεμόνας της Μολδοβλαχίας Κωνσταντίνος Υψηλάντης. Το 1807 αγόρασε το αγρόκτημα κοντά στην Αγία Λάβρα του Κιέβου [3, 28]. Εδώ πέρασαν τα παιδικά τους χρόνια οι γιοί του Αλέξανδρος και Δημήτριος, μελλοντικοί αρχηγοί του εθνικού απελευθερωτικού αγώνα του ελληνικού λαού.

Αναφορικά με τον παροικιακό ελληνισμό, οι δύο ρωσοτουρκικοί πόλεμοι (1768-1774, 1787-1792) συνέβαλαν στην αθρόα μετακίνηση ελληνικών πληθυσμών από την Πελοπόννησο και τα νησιά του Αιγαίου προς τα εδάφη της νότιας Ρωσίας. Το τέλος των συγκρούσεων με τους Τούρκους προκάλεσε μαζικές μεταναστεύσεις Ελλήνων στη νότια Ρωσία. Ο τόπος που περισσότερο προσέλκυσε τους νέους πρόσφυγες ήταν μια καινούργια πόλη, η Οδησσός. Ουσιαστικά οι πρόσφυγες από τον ελλαδικό χώρο και τις άλλες περιοχές της Βαλκανικής υπήρξαν οι πρώτοι οικιστές της Οδησσού, που έμελλε να εξελιχθεί σε σπουδαίο εμπορικό κέντρο της Μαύρης Θάλασσας αλλά και να σηματοδοτήσει με την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας την έναρξη της οργάνωσης του επαναστατικού αγώνα του '21.

Οι πολεμικές επιτυχίες και η προσάρτηση νέων εδαφών της Ουκρανίας στην Ρωσική αυτοκρατορία στο δεύτερο μισό του 18ου αι., συνέβαλαν στην αναζωπύρωση της πολιτικής επικοινωνίας των προσαρτημένων εδαφών. Με σκοπό να αξιοποιηθούν οι ακαλλέργητες εκτάσεις του Νότου της Ουκρανίας, η Ρωσική κυβέρνηση ενθάρρυνε την μετοίκηση των Ελλήνων, προ-

σφέροντάς τους διάφορα προνόμια. Έτσι, οι Έλληνες αποτέλεσαν ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού της Οδησσού (10 - 15%) από την χρονολογία ίδρυσης της πόλης το 1794. Ήταν κυρίως μεγάλοι έμποροι, επιχειρηματίες, εκπρόσωποι ευκατάστατων εμπορικών συλλόγων - Ραλλή, Μαρασλή, Ροντοκανάκη, Σεβαστόπουλου. Οι εμπορικές εταιρίες αυτών των συλλόγων κατείχαν την κεντρική θέση στην παραδοσιακή για τον Βόρειο Πόντο εξαγωγή σιταριού.

Στο πλαίσιο της κοινότητάς τους οι Έλληνες της Οδησσού έπαιρναν ενεργό μέρος στη θρησκευτική και πολιτιστική ζωή της τοπικής κοινωνίας, καθώς επίσης πολύ σημαντικό ήταν το ευεργετικό τους έργο. Το 1808 στην πόλη άρχισε να λειτουργεί η ελληνική εκκλησία της Αγίας Τριάδας. Το 1816 με την υποστήριξη μερικών ελληνικών εταιριών ιδρύθηκε η Ελληνική Εμπορική Σχολή. Αυτό το εκπαιδευτικό ίδρυμα, στο οποίο μπορούσαν να σπουδάσουν χωρίς να πληρώσουν δίδακτρα όχι μόνο Έλληνες, αλλά και εκπρόσωποι άλλων εθνοτήτων, απέκτησε μεγάλο κύρος σ'όλο τον ελληνικό κόσμο. Εδώ διδάσκονταν όχι μόνο ειδικές οικονομικές και νομικές επιστήμες αλλά και ανθρω-

Ουσιαστικά οι πρόσφυγες από τον ελλαδικό χώρο και τις άλλες περιοχές της Βαλκανικής υπήρξαν οι πρώτοι οικιστές της Οδησσού, που έμελλε να εξελιχθεί σε σπουδαίο εμπορικό κέντρο της Μαύρης Θάλασσας αλλά και να σηματοδοτήσει με την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας την έναρξη της οργάνωσης του επαναστατικού αγώνα του '21.

πιστικές - ιστορικο-φιλολογικές. Σύμφωνα με διάταγμα του τσάρου το 1894 η Σχολή αυτή απέκτησε το καθεστώς νομικού προσώπου και με αυτό τον τρόπο έγινε ένα από τα πιο σπουδαία και γνωστά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της Ρωσικής αυτοκρατορίας.

Η ισχυρή οικονομική κατάσταση καθιέρωσε τη διαμόρφωση της ελληνικής αστικής τάξης, η οποία απέκτησε σημαντικές θέσεις στο Δημοτικό Συμβούλιο. Στην ιστορία της Οδησού ως λαμπερή προσωπικότητα διακρίνεται ο Γρηγόρης Μαρασλής, ο οποίος από το 1878 έως το 1895 διετέλεσε δήμαρχος της πόλης. Το διάστημα της Δημαρχείας του με την πρωτοβουλία του κ. Μαρασλή ιδρύθηκαν περίπου 40 δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα, εταιρείες, καθώς και πολιτιστικά ιδρύματα. Με το όνομα του κ. Μαρασλή είναι δεμένα πολλά σημαντικά έργα στην Οδησό: εμφάνιση του τραμ, αεροφωτισμός, οικοδόμηση του κεντρικού ταχυδρομείου. Εκείνη την εποχή στην Οδησό χτίστηκαν ορφανοτροφεία, νυχτερινά καταφύγια, φτηνές καντίνες και νοσοκομεία για τους φτωχούς κατοίκους της πόλης. Για τις εξαιρετικές υπηρεσίες του, στο Γρήγορη Μαρασλή απονεμήθηκαν παράσημα της κυβέρνησης της Ρωσικής αυτοκρατορίας [14, 211].

Η συγκέντρωση της εμπορικής και πολιτικής αριστοκρατίας καθώς και των εκπροσώπων άλλων αστικών τάξεων στην Οδησό αποτέλεσε προϋπόθεση για την ίδρυση της ελληνικής πολιτικής οργάνωσης με σκοπό τον εθνικό απελευθερωτικό αγώνα. Στο γεγονός αυτό συνέβαλε και η συνοριακή θέση της πόλης καθώς και η πολιτική υπεράσπιση της Ρωσίας. Το 1814 τρεις Έλληνες έμποροι - ο Νικόλαος Σκουφάς, ο Αθανάσιος Τσακάλωφ και ο Εμμανουήλ Ξάνθος ίδρυσαν την κρυφή οργάνωση, την Φιλική Εταιρεία, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στον ξεσηκωμό του ελληνικού λαού για τον απελευθερωτικό αγώνα. Το 1820 αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας έγινε ο

Αλέξανδρος Υψηλάντης, ο οποίος το 1821 θα κηρύξει την έναρξη της Επανάστασης στη Μολδοβλαχία [14, 234].

Η εμφάνιση στην Οδησό των οργανωτικών μορφών του απελευθερωτικού αγώνα για άλλη μια φορά υποδειγματικά υπογραμμίζει το ρόλο και τη σημασία που είχε η Διαπορά στο έργο αναγέννησης της εθνικής συνείδησης και της διαμόρφωσης του πολιτικού και πολιτιστικού προσώπου της νέας ανεξάρτητης Ελλάδας.

Ανάμεσα στους Έλληνες της Ουκρανίας ιδιαίτερη θέση κατείχαν οι Έλληνες της Αζοφικής, οι οποίοι ξεχώριζαν από τις άλλες ελληνικές κοινότητες της Ουκρανίας τόσο στον πολιτιστικό όσο και στον κοινωνικό τομέα. Η ελληνική κοινότητα της Αζοφικής συμπεριελάμβανε κυρίως τον πληθυσμό των χωριών και διαμορφώθηκε με τη μετοίκηση των Ελλήνων από την Κριμαία στα παράλια της Αζοφικής θάλασσας. Η μετοίκηση αυτή έλαβε χώρα το 1778 υπό την καθοδήγηση της Ρωσικής κυβέρνησης. Αντίθετα στην Κριμαία εντάθηκε επί τουρκοταταρικής κυριαρχίας το φαινόμενο του γλωσσικού εκταταρισμού και εκτουρκισμού του ελληνικού έθνους. Τα ταταρικά και τα τούρκικα είχαν γίνει στην Κριμαία επίσημες γλώσσες περιορίζοντας τη χρήση της ελληνικής. Αυτό προκάλεσε και την εμφάνιση δυο νέων εθνικών ομάδων: των Ουρούμων ή Ελληνο-Τατάρων, που μιλούν τουρανικές διαλέκτους, και των Ρουμαίοων, που μιλούν ελληνικές διαλέκτους. Οι μελετητές των διαλέκτων των Ελλήνων της Αζοφικής ακόμη μέχρι σήμερα δεν έχουν καθορίσει ακριβώς το ζήτημα της προέλευσης κάθε μίας από αυτές της ομάδες διαλέκτων [5, 234]. Όμως, παρά τις γλωσσικές διαφορές που διατηρούνται ως σήμερα, και οι δυο αυτές ομάδες -οι Ελληνο-Τάταροι και οι Ρουμαίοι- έχουν πολλά κοινά στοιχεία πνευματικού πολιτισμού και τρόπου ζωής, κοινή ελληνική αυτοσυνείδηση και την ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία, γεγονός που επιτρέπει αυτές οι δυο ομάδες να θεωρούνται ένα ενιαίο έθνος.

Μετά από σειρές επί-
μονων παρακλήσεων
του Μητροπολίτη
Ιγνατίου χορηγήθη-
καν το 1779 στους
Έλληνες εκτάσεις στα
παράλια της
Αζοφικής, όπου οι
μέτοικοι ίδρυσαν την
πόλη Μαριούπολη
και 21 χωριά.

Θέμα ανοιχτό για συζήτηση παραμένουν οι λόγοι και ο χαρακτήρας της μετοίκησης των Ελλήνων. Πολύ καιρό στον σοβιετικό επιστημονικό κόσμο κυριαρχούσε η θεωρία μιας εντελώς εθελοντικής μετοίκησης λόγω της εθνικής, πνευματικής και θρησκευτικής καταπίεσης από το μωαμεθανικό Χανάτο της Κριμαίας [5, 14]. Τελευταία αυτή η άποψη αμφισβητείται όλο και περισσότερο. Βέβαια, οι σκληρές καταπίεσεις εκ μέρους των Τατάρων σίγουρα οδήγησαν τους χριστιανούς Έλληνες στην ιδέα μιας μετοίκησης σε άλλα εδάφη. Όμως αυτός ο λόγος δεν ήταν ο μοναδικός και, όπως υποστηρίζεται σήμερα, όχι ο βασικός. Η Ρωσική κυβέρνηση εξυπηρέτούσε δικά της ενδιαφέροντα με τη μετοίκηση των Ελλήνων. Η προσάρτηση νέων εδαφών στη Ρωσική αυτοκρατορία συνέβαλε στην αναζωπύρωση της πολιτικής εποικισμού των προσαρτημένων περιοχών. Ακριβώς τότε εμφανίζεται η ιδέα της μετοίκησης των χριστιανών της Κριμαίας στη Ρωσία, η πραγματοποίηση της οποίας ονομάστηκε στη ρωσική ιστοριογραφία «σωτηρία των ορθόδοξων ομοθρήσκων από τον μουσουλμανικό ζυγό». Εκτός από την αξιοποίηση νέων εδαφών, η Ρωσική αυτοκρατορία επιθυμούσε να υπονομεύσει την οικονομική βάση του Χανάτου της

Κριμαίας. Το θέμα είναι ότι οι Έλληνες ήταν καλοί έμποροι και το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου όλης της ταταροκρατούμενης Κριμαίας βρισκόταν υπό τον έλεγχο των Ελλήνων. Οπότε, κατά την άποψη της Ρωσίας, η μετοίκηση του ενεργού και εργατικού τμήματος του πληθυσμού του Χανάτου σίγουρα θα υποβάθμιζε τον κοινωνικό και οικονομικό βίο του [7, 32].

Είναι φυσικό και μάλιστα πολύ κατανοητό ότι δεν ήταν πολλοί οι Έλληνες που ήθελαν να αφήσουν τα μέρη τους και την αγροτική τους ιδιοκτησία. Η Ρωσική κυβέρνηση χρησιμοποίησε την πειθώ προκειμένου να συμφωνήσουν οι Έλληνες για τη μετοίκηση - τους δόθηκαν πολλά προνόμια στα καινούργια εδάφη. Οι Έλληνες συμφώνησαν να μετοικήσουν στη Ρωσία μόνο με συγκεκριμένους όρους, όπως η παραχώρηση γης, η άρση της υποχρέωσης στρατιωτικής θητείας, η απαλλαγή από την μη πληρωμή φόρων για δέκα χρόνια κ.ά.

Μεταξύ των Ελλήνων πρωτεργάτης της μετοίκησης υπήρξε ο Μητροπολίτης Ιγνατίος, πατριώτης που πίστευε ειλικρινά στην ωφελιμότητα της μετοίκησης των Ελλήνων στη Ρωσία. Το φθινόπωρο του 1778, υπό την καθοδήγηση του διοικητή του κριμαϊκού σώματος

του ρωσικού στρατού Αλέξανδρου Σουβόροφ, η πρώτη ομάδα μετοίκων εγκατέλειψε την Κριμαία. Λίγο αργότερα, ο αριθμός των μετοίκων έφτασε τους 31 χιλιάδες χριστιανούς, από τους οποίους 18395 ήταν Έλληνες και οι υπόλοιποι Γεωργιανοί, Αρμένιοι, Βλάχοι. Παρά την κρατική οικονομική βοήθεια που χορηγήθηκε για την οργάνωση της μετοίκησης, υπήρχαν πολλά σοβαρά προβλήματα όπως ελλείψεις μέσω μεταφοράς, τροφίμων κτλ., λόγω των οποίων πολλοί μέτοικοι αρρώστησαν και πέθαναν στο δρόμο. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των ιστορικών, στη διάρκεια της μετοίκησης οι Έλληνες είχαν περίπου 4 χιλιάδες ανθρώπινες απώλειες [6, 83]. Επιπλέον, όταν οι Έλληνες είχαν φτάσει στον προορισμό τους, η Ρωσική κυβέρνηση δεν τους προσέφερε καμία βοήθεια στην προετοιμασία τους για να ξεχειμωνιάσουν. Οι συνθήκες ζωής σε πολλά μέρη ήταν εντελώς ακατάλληλες. Μόνο μετά από σειρές επίμονων παρακλήσεων του Μητροπολίτη Ιγνατίου χορηγήθηκαν το 1779 στους Έλληνες εκτάσεις στα παράλια της Αζοφικής όπου οι μέτοικοι ίδρυσαν την πόλη Μαριούπολη και 21 χωριά. Εκείνο το χρόνο η αυτοκράτειρα της Ρωσίας Αικατερίνη Β' με Διάταγμά της επικύ-

ρωσε τους όρους και τα σημαντικά προνόμια προς τους Έλληνες, όπως την παραχώρηση γης -30 εκτάρια καταεάτομο-, τη βοήθεια της κυβέρνησης για την εγκατάσταση, την απαλλαγή από την καταβολή φόρων, την άρση της στρατιωτικής θητείας και της δουλοπαροικίας, την τοπική εθνική αυτοδιοίκηση και άλλα.

Το 1807 η Μαριούπολη και 21 ελληνικά χωριά συγκρότησαν την περιφέρεια της Μαριούπολης, η οποία στην ουσία ήταν ανεξάρτητη διοικητική μονάδα με αποκλειστικά ελληνικό πληθυσμό. Και αυτό μάλιστα σε εποχή που η μητέρα - Ελλάδα ήταν τουρκοκρατούμενη.

Στην καινούργια τους πατρίδα οι Έλληνες μέτοικοι ασχολήθηκαν με την κτηνοτροφία και τη γεωργία. Το 1859 με διάταγμα της Ρωσικής κυβέρνησης καταργήθηκε η αυτονομία της ελληνικής περιφέρειας και από τότε στις περιοχές εκείνες μπορούσε να εγκαθίσταται ο ουκρανικός ή ρωσικός πληθυσμός. Αυτή η απόφαση της κυβέρνησης ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τα σχέδια εκβιομηχάνισης της περιοχής. Η εξέλιξη αυτή οδηγεί στην υπονόμευση της κυρίαρχης θέσης των Ελλήνων, λόγω κυρίως της εξαπλώσης και ενίσχυσης της ρωσικής γλώσσας, η οποία ήταν επίσημη σε όλους τους τομείς του κοινωνικού βίου. Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι οι Έλληνες από την Κριμαία ακόμα πριν την μετοίκηση είχαν χάσει τη γραφή τους και οι διάλεκτοί τους είχαν προφορικό χαρακτήρα. Παρ'όλα αυτά πολλοί εκπρόσωποι της ελληνικής κοινότητας της Αζοφικής και άλλων περιοχών της Ουκρανίας δεν έχασαν την εθνική συνείδησή τους και διακρίθηκαν στα πλαίσια του ρωσικού και ουκρανικού πολιτιστικού χώρου. Θα αναφέρουμε μόνο μερικά ονόματα: ο διακεκριμένος Έλληνας ζωγράφος Αρχπίος Κούνιτζη, ο επιστήμονας και Νομάρχης του Κιέβου (1839-1852) Ιβάν Φουνδουκλέι, ο πρώτος Πρύτανης του Πανεπιστημίου του Χαρκόβου Ιβάν Καράζιν, ο παιδαγωγός, επιστήμονας και

σημαντικός κοινωνικός παράγων, ιδρυτής του πρώτου γυμνασίου στη Μαριούπολη Θεόκλιτος Χαρταχάι, ο διακεκριμένος ιστορικός και μέλος της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών Δημήτριος Αϊνάλωφ, ο διακεκριμένος επιστήμονας Κωνσταντίνος Τσελπάν, ο αεροπόρος ήρωας της ΕΣΣΔ Γρηγόρης Μπαχτσιβαντζής κ.ά.

Το γεγονός ότι οι Έλληνες της Αζοφικής αποτελούσαν την πιο πολυάριθμη ελληνική κοινότητα της Ρωσικής αυτοκρατορίας και ήταν κυρίως κάτοικοι χωριών είχε μεγάλη σημασία για την επακόλουθη διατήρηση της εθνικής τους ιδιαιτερότητας. Αρκεί να φέρουμε ένα παράδειγμα: στα τέλη του 19ου αιώνα το μεγαλύτερο μέρος του αστικού πληθυσμού των πόλεων Νέζιν και Οδησσού σκορπίστηκε μετά τη διάλυση των εθνικών τοπικών αυτοδιοικήσεων, κάποιοι γύρισαν στην ιστορική τους πατρίδα, την Ελλάδα. Οι Έλληνες της Αζοφικής όμως δεν ακολούθησαν την ίδια πορεία. Επομένως ήταν μοιραίο ότι τον 20ο αιώνα οι Έλληνες της Αζοφικής θα έπαιζαν ρόλο καθοδηγητικό στην ιστορική εξέλιξη της ελληνικής Διασποράς στην Ουκρανία.

Ιδιαίτερα δύσκολη, ευμετάβλητη και σε γενικές γραμμές δραματική ήταν η μοίρα των Ελλήνων της Ουκρανίας επί του κομμουνιστικού καθεστώτος, κατά την περίοδο της Σοβιετικής Ένωσης. Η πολιτική της ρωσικής κυβέρνησης των δεκαετιών 20-30 του 20ου αιώνα είχε καθαρά δημοκρατικά χαρακτηριστικά, με στόχο να προσελκύσει όλο και περισσότερους οπαδούς - εκπροσώπους των εθνικών μειονοτήτων. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής δημιουργούνταν χάρη στην κατάλληλη νομοθεσία ευνοϊκές συνθήκες για την ενίσχυση της εθνικής και πολιτιστικής πρωτοτυπίας των εθνικών μειονοτήτων, συμπεριλαμβανομένων και των Ελλήνων. Από τη στιγμή εκείνη ξεκίνησαν αλλαγές στον εθνικό και πολιτιστικό βίο των λαών που κατοικούσαν στην Ουκρανική ΣΣΔ, που άρχισαν με τις μεταρρυθμίσεις και την τροποποίηση της εθνι-

κής τους παιδείας. Έτσι, στην περιοχή της Αζοφικής στο πλαίσιο της νομοθεσίας της Ουκρανικής ΣΣΔ διαμορφώθηκαν 3 εθνικές ελληνικές περιφέρειες: του Σαρτανά, του Μάγκους και του Βελίκο- Γιανισόλ, οι οποίες αποτέλεσαν τοπικές διοικητικά αυτόνομες περιφέρειες [17, 145]. Στα σχολεία των περιφερειών αυτών ξεκινά η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, στη Μαριούπολη εγκαινιάσε τη λειτουργία της η ελληνική Παιδαγωγική Σχολή και το ελληνικό θέατρο. Από το 1930 στην ελληνική γλώσσα βγαίνει η εφημερίδα "Κολλητιβιστής", στην οποία δημοσιεύονταν λογοτεχνικά ποιητικά έργα στη ρουμαϊκή ελληνική διάλεκτο. Λογοτεχνικός συντάκτης του "Κολλητιβιστή" ήταν ο ιδρυτής της ρουμαϊκής ποίησης, ποιητής Γεώργιος Κοστοπράβ.

Όλες οι εκφάνσεις του εθνικού και πολιτιστικού βίου αποτελούσαν έναν πολύ σημαντικό παράγοντα για τη διαμόρφωση μιας κοινωνικής τάξης μορφωμένων και διανοουμένων, καθώς επίσης για την χρησιμοποίηση του δημιουργικού δυναμικού του ελληνικού πληθυσμού. Όμως παράλληλα με το επιτυχημένο έργο της εθνικής αναγέννησης δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε τα ουσιαστικά μειονεκτήματα της πολιτικής του εξελληνισμού. Όλες οι αλλαγές, μεταρρυθμίσεις και δημιουργικές πρωτοβουλίες μπορούσαν να υλοποιηθούν μόνο εφόσον ήταν ευθυγραμμισμένες με τα δόγματα του Κομμουνιστικού συστήματος στο πλαίσιο του οποίου εκμηδενίστηκε π.χ. ο ανεξάρτητος ρόλος των εθνικών τοπικών αυτοδιοικήσεων. Ιδιαίτερα ανεδαφική ήταν η πολιτική της εξουσίας όσον αφορά το γλωσσικό ζήτημα, όπου παρουσιάζονταν ιδιαίτερες δυσκολίες λόγω της ανυπαρξίας ελληνικής γραφής στην Αζοφική. Ως «ενιαία επίσημη, λογοτεχνική και καθομιλουμένη γλώσσα των Ελλήνων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης συμπεριλαμβανομένων και των Ελλήνων της Αζοφικής» καθιερώθηκε η Δημοτική. Οι Ουρούμοι ή Ελληνο-Τάταροι θεωρούσαν ως επίσημη γλώσσα την δική τους

Κριμαιο-τατάρικη. Η διδασκαλία στα ελληνικά σχολεία γινόταν παράλληλα στις δυο αυτές «επίσημες» γλώσσες. Όμως για τους Ρουμαίους η Δημοτική ήταν σχεδόν ακατανόητη, και η δική τους διάλεκτος, Ελληνο-ρουμαϊκή, δεν ήταν καθόλου όμοια με την Κριμαιο-τατάρικη. Έτσι, η προσπάθεια να αναγνωριστούν αυτές οι γλωσσικές μορφές ως μητρικές από τους Έλληνες της Αζοφικής υπήρξε μάταια και εντελώς αποτυχημένη. Αυτό το γεγονός εξηγεί όλες τις δυσκολίες στο εκπαιδευτικό σύστημα των Ελλήνων της Αζοφικής και γενικά όλης της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Οι γονείς προτιμούσαν τα παιδιά τους να φοιτούν στα ρωσικά σχολεία. Το 1929 στα ελληνικά σχολεία όπου η διδασκαλία όλων των μαθημάτων γινόταν μόνο στις ελληνικές διαλέκτους φοιτούσαν μόνο 26,5% των παιδιών των ομογενών [17, 174]. Οι Έλληνες ποιητές πάντως έγραφαν κυρίως στις μητρικές τους διαλέκτους υιοθετώντας το ρωσικό αλφάβητο -την κυριλλική γραφή- ή ακόμη προσπαθώντας να αποδώσουν τους ήχους των διαλέκτων με το κλασικό ελληνικό αλφάβητο. Όμως όσες δυσκολίες και αν παρουσίαζε ο ίδιος ο εξελληνισμός, αυτές δεν αποτέλεσαν τους λόγους για το τραγικό του τέλος. Στα τέλη της δεκαετίας του '30 επέρχονται ραγδαίες αλλαγές στην κρατική πολιτική στον τομέα των εθνικών σχέσεων. Πρόκειται για τον εντοπισμό και την εκκαθάριση ενός ευρέως δικτύου εθνικών οργανώσεων, που θεωρήθηκε πως επεδίωκαν δήθεν την κατάργηση της σοβιετικής εξουσίας στους τόπους συμπαγούς διαμονής των Ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης. Τα ελληνικά σχολεία, η εφημερίδα και το θέατρο έκλεισαν, το λαογραφικό συγκρότημα καταργήθηκε. Καταστράφηκαν ακόμα και όλα τα έγγραφα που θύμιζαν την ύπαρξή τους. Με ψευδείς κατηγορίες για κατασκοπεία εκτελέστηκαν όλοι οι Έλληνες διανοούμενοι, χιλιάδες εργάτες και αγρότες ελληνικής καταγωγής, οι οποίοι χωρίς κανένα λόγο θεωρήθηκαν πιθανοί εχθροί της σοβιετικής εξουσίας. Μόνο στα χρόνια 1937-

1938 στην περιφέρεια του Ντονιέτοκ καταπίεστηκαν περίπου 6 χιλιάδες Έλληνες [8, 95]. Πρόκειται για έναν από τους υψηλότερους δείκτες σε απόλυτους αριθμούς και σε ποσοστό ανάμεσα σ'όλες τις εθνικές μειονότητες της Ουκρανίας που υπέστησαν τις επόδους και τραγικές δοκιμασίες της καταπίεσης από το καθεστώς του Στάλιν.

Η πολιτική του φιλελευθερισμού στις δεκαετίες του '50 και τις αρχές του '60 τερμάτισε τις σκληρές καταπίεσεις των εθνικών μειονοτήτων, όμως δεν έφερε ουσιαστικές αλλαγές της σοβιετικής κρατικής πολιτικής. Τα χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας με τις καταπίεσεις του Στάλιν και τις προσπάθειες δημιουργίας μόνο μιας εθνότητας, του "σοβιετικού ανθρώπου", συρρίκνωσαν τον πολιτιστικό και πνευματικό βίο των εθνικών μειονοτήτων. Κυρίαρχη ήταν η άποψη ότι οι εθνικές διαφορές εντός του σοβιετικού πληθυσμού είναι ασήμαντες και παροδικές και επρόκειτο σύντομα να εξαλειφθούν εντελώς προς όφελος του «σοσιαλιστικού πολιτισμού». Τη βάση του «σοσιαλιστικού πολιτισμού» αποτελούσε η ρωσική γλώσσα και ο ρωσικός πολιτισμός με την κομμουνιστική ιδεολογία. Επομένως δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε γιατί δεν αναγεννήθηκαν τα ελληνικά σχολεία και άλλα ελληνικά δημόσια και πολιτιστικά ιδρύματα. Ένα παράδειγμα: το 1926 η Ουκρανία απαριθμούσε γύρω στις 104.500 Έλληνες, από τους οποίους 83% θεωρούσαν την ελληνική γλώσσα ως μητρική τους. Το 1989 από τις 98.500 χιλιάδες Έλληνες της Ουκρανίας μόνο 18,5% δήλωσαν την ελληνική γλώσσα ως μητρική τους [14, 286].

Μερικοί εκπρόσωποι της ελληνικής διάνοησης είχαν καταβάλει πλήθος προσπάθειες για τη διατήρηση και ανάπτυξη της πνευματικής κληρονομιάς του λαού τους - αυτοί πρωτοστάτησαν στην αναγέννηση της ελληνικής λογοτεχνίας και της λαογραφίας δημοσιεύοντας χειρόγραφες συλλογές των ποιημάτων τους και

χρησιμοποιώντας εθνικά θέματα και σύμβολα στα έργα τους. Είναι οι ποιητές Αντώνιος Σαπουρμάς, Λεώντιος Κυριάκωφ, Γρηγόριος Ντάντσενκο, οι ζωγράφοι Λέλ Κουζμινκώφ και Βαλεντίν Κωνσταντίνωφ, ο λαογράφος Εντουάρτ Χατζίνωφ, η επικεφαλής του συγκροτήματος παραδοσιακού τραγουδιού και χορού «Σαρτανιότικα μαργαριτάρια» Μαρία Γαϊτάν, ο εθνογράφος Στεπάν Τεμάρ κ.ά. Όμως πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι οι δραστηριότητες τέτοιου είδους δεν διαδόθηκαν πολύ λόγω των απαγορεύσεων που εκδίδονταν από το κόμμα.

Μόνο με την απόκτηση της ανεξαρτησίας και μετά από σειρά δημοκρατικών αλλαγών στην Ουκρανία παρουσιάστηκαν πραγματικές προϋποθέσεις για ελεύθερη και άμεση ανάπτυξη του κοινωνικού και πνευματικού βίου των Ελλήνων. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 στην Ουκρανία διαμένουν περίπου 92.000 άνθρωποι ελληνικής καταγωγής, από τους οποίους 78.000, δηλ. 85% - είναι Έλληνες της Αζοφικής. Όμως πολλοί μελετητές του ελληνισμού της Ουκρανίας τονίζουν ότι τα δεδομένα της απογραφής απέχουν, και μάλιστα αρκετά, από την πραγματικότητα. Σύμφωνα με τον υπολογισμό τους η Ουκρανία απαριθμεί περί τις 150-200.000 κατοίκους ελληνικής καταγωγής. Αυτός ο αριθμός θεωρείται επίσημος αριθμός πληθυσμού ελληνικής καταγωγής στην Ουκρανία από την Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας. Το θέμα είναι ότι ένα μέρος των Ελλήνων της Ουκρανίας εργάζεται προσωρινά στο εξωτερικό και γι' αυτό δεν υπολογίστηκαν κατά την απογραφή πληθυσμού, η οποία διεξήχθη βιαστικά και ανοργάνωτα.

Παρά τις δυσκολίες και το μικρό μέγεθος της εστίας του ελληνικού πολιτισμού που είχε απομείνει, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 αναζωογονήθηκε το ελληνικό κίνημα στην Αζοφική με στόχο την αναγέννηση της γλώσσας, του πολιτισμού και της ιστορίας των Ελλήνων. Βάση αυτού του κινήματος αποτε-

Οι μικροί καλλιπείς του συγκροτήματος «Τα μαργαριτάρια από το Σαρτανά»

λούν τρεις βασικοί παράγοντες. Ο πρώτος είναι η δημοκρατική πολιτική και η αντίστοιχη νομοθεσία του Ουκρανικού κράτους για τις εθνικές μειονότητες. Παρά ταύτα χρειάζεται να επισημάνουμε ότι υπάρχουν πιυχές του κοινωνικού και πολιτιστικού βίου των Ελλήνων της Ουκρανίας, που μέχρι σήμερα δεν έχουν αποκτήσει ακόμη νομοθετική προστασία και κρατική υποστήριξη, π.χ. σε θέματα εθνικής αυτονομίας. Ο δεύτερος είναι η δραστηριοποίηση των ίδιων των Ελλήνων στο έργο της διάσωσης της πολιτιστικής πρωτοτυπίας τους. Και, τρίτος, η οικονομική και πνευματική υποστήριξη της ιστορικής πατρίδας, της Ελλάδας, καθώς και της Κύπρου.

Η αλληλεπίδραση αυτών των παραγόντων οδήγησε σε πολύ ουσιαστικά αποτελέσματα. Σήμερα στις 18 τις νομαρχίες της Ουκρανίας λειτουργούν 94 ελληνικοί εθνικο-πολιτιστικοί σύλλογοι. Με έδρα τη Μαριούπολη λειτουργεί η Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας, η οποία αποτελεί τον βασικό πυρήνα του κοινωνικού κινήματος των Ελλήνων της Ουκρανίας. Η Ομοσπονδία δεν είναι μόνο φορέας των συμφερόντων των ομογενών της Ουκρανίας, αλλά καταβάλλει και προσπάθειες

Η τελετή έναρξης της
8ης Ολυμπιάδας της
Ελληνικής γλώσσας,
του πολιτισμού, της
ιστορίας της Ελλάδας
και των Ελλήνων της
Ουκρανίας

για την υλοποίησή των πρωτοβουλιών. Πιστεύουμε ότι πολύ μεγάλη σημασία στην αναγέννηση της εθνικής συνείδησης έχει η εκπαίδευση. Πάνω από 6.000 μαθητές σχολείων διδάσκονται σήμερα τη Νεοελληνική γλώσσα. Στο σημείο αυτό υπογραμμίζουμε τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει το Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών της Μαριούπολης (ΚΠΑΣΜ) στο έργο της προετοιμασίας του διδακτικού προσωπικού της Νεοελληνικής. Εδώ λειτουργεί η μοναδική σ'όλη την Ουκρανία Σχολή Ελληνικής Φιλολογίας, αποτελούμενη από δύο έδρες, η οποία απαριθμεί περισσότερους από 300 φοιτητές.

Η ιστορία του Πανεπιστημίου ξεκινά το 1991. Με πρωτοβουλία του εθνικού και πολιτιστικού Συλλόγου των Ελλήνων της Μαριούπολης και με την υποστήριξη του Δημαρχείου της πόλης και του Εθνικού Πανεπιστημίου του Ντονιέσκ, στη βιομηχανική Μαριούπολη ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών Σπουδών, το οποίο αργότερα αναπτύχθηκε σε Πανεπιστήμιο. Ένας από τους σκοπούς αυτού του Εκπαιδευτικού Ιδρύματος που ιδρύθηκε στον τόπο της συμπαθέστερης ελληνικής παρου-

σίας, ήταν η αναγέννηση της γλώσσας και των παραδόσεων του ελληνικής καταγωγής πληθυσμού της Αζοφικής. Η διοίκηση του Πανεπιστημίου έχει καταβάλει πολλές προσπάθειες για την ανάπτυξη και την επακόλουθη ενίσχυση των επαφών συνεργασίας με την Ελληνική Δημοκρατία και την Κύπρο. Από την μία πλευρά αυτό το γεγονός συνέβαλε στην διεύρυνση της οικονομικής και εκπαιδευτικής βάσης και, από την άλλη μεταμόρφωσε το ΚΠΑΣΜ σε πολιτικό παράγοντα, στην αποκαλούμενη «γέφυρα φιλίας» μεταξύ της Ουκρανίας, της Ελλάδας και της Κύπρου. Έχοντας να αντιμετωπίσουμε πολλές οικονομικές δυσκολίες στο πλαίσιο της ανάπτυξης ενός νέου ανεξάρτητου κράτους στις αρχές της δεκαετίας του '90 του περασμένου αιώνα εφαρμόσαμε μια πολύ επιτυχημένη πρακτική η οποία έχει ήδη αναγνωστεί και δικαιοθετεί. Πρόκειται για την άμεση προπαρασκευή διδακτικού προσωπικού στην περιοχή των ανθρωπιστικών επιστημών καθώς και για την εντατική κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα με στόχο τη διεύρυνση και την ενίσχυση των διεθνών μας σχέσεων. Αυτός ο συνδυασμός δεν αποτελεί μόνο ιδιαίτερο γνώρισμα του ΚΠΑΣΜ, αλλά ακόμη και αναμφίβολη εγγύηση εκείνης της δυναμικότητας που λειτουργεί ως διακριτικό στοιχείο του Ιδρύματός μας.

Οι Έλληνες της Αζοφικής διακρίνονται σήμερα για το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον τους για το ιστορικό τους παρελθόν και για την επιθυμία αναβίωσης θρησκευτικών παραδόσεων, του ελληνικού θεάτρου, εφημερίδων κ.ά., ενώ μεγάλη προσφορά και απήχηση έχουν τα λαογραφικά καλλιτεχνικά συγκροτήματα ελληνικού τραγουδιού και χορού. Τα πιο γνωστά είναι τα «Σαρτανιότικα μαργαριτάρια» (χωριό Σαρτανά, Μαριούπολη), «Παναήρ» (Ντονιέσκ), «Ζορμπάς» (Κίεβο).

Ο δυναμισμός του φαινομένου της αναγέννησης του πολιτιστικού και κοινωνικού βίου των

Ελλήνων της Ουκρανίας είναι λοιπόν εμφανέστατος. Ταυτόχρονα πιστεύουμε πως η διαρκής και αποτελεσματική ανάπτυξη μιας τέτοιας πολιτιστικής άνθησης εντός της Ελληνικής Διασποράς εξαρτάται από την επίλυση των ακόλουθων ζητημάτων:

1. Είναι αναγκαία η αναζήτηση κανούργιων και η υποστήριξη των ήδη ισχυρότων βάσεων της οικονομικής επιδότησης. Καμιά εκδήλωση δεν μπορεί να διοργανωθεί χωρίς αντίστοιχη οικονομική υποστήριξη. Το ουκρανικό κράτος λόγω των οικονομικών δυσκολιών είναι πολύ φειδωλό στην προσφορά οικονομικής ενίσχυσης.

2. Θεωρούμε σκόπιμο να διευρυνθεί ο αριθμός των σχολείων όπου διδάσκεται η νεοελληνική γλώσσα ως υποχρεωτικό μάθημα του αναλυτικού προγράμματος. Προς το παρόν στα περισσότερα σχολεία η νεοελληνική διδάσκεται προαιρετικά, γεγονός το οποίο σίγουρα δεν εξασφαλίζει ικανοποιητικά αποτελέσματα. Παράλληλα, είναι προφανής η ανάγκη συστηματικής εκμάθησης της ιστορίας καθώς και του πολιτισμού των Ελλήνων της Αζοφικής βάσει ενός ενιαίου προγράμματος, επικυρωμένου από το Υπουργείο Παιδείας και Επιστήμης της Ουκρανίας. Αυτό θα συμβάλει στην αναβάθμιση του ρόλου της εθνικής εκπαίδευσης και θα συμβάλει στην καλλιέργεια της εθνικής υπερηφάνιας ανάμεσα στην νεολαία, η οποία οφείλει να αποκτήσει επίγνωση της διαδρομής του λαού μας στην ιστορία της Ουκρανίας.

3. Επίκαιρο είναι και το ζήτημα της διάσωσης των διαλέκτων των Ελλήνων της Αζοφικής. Η διάδοσή τους περιορίζεται στον ηλικιωμένο πληθυσμό των ελληνικών χωριών, επομένως σε λίγο μπορεί να εξαφανιστούν τελείως. Μαζί τους πρόκειται να χαθεί το μεγαλύτερο μέρος του εθνικού πολιτισμού, συμπεριλαμβανομένης και της λογοτεχνίας. Απαιτείται λοιπόν ένα ειδικό πρόγραμμα με αντικείμενο τη σύνταξη λεξικών, την μελέτη των διαλέκτων και την ενθάρρυνση της λογοτεχνικής δημιουργίας.

Η Πρόεδρος της Ομοσπονδίας των Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας Αλεξάνδρα Προτσένκο χαιρετά τους φιλοξενούμενους και συμμετέχοντες του φεστιβάλ «Μέγα Γιορτή» 2005

Εν κατακλείδι θα θέλαμε να συνοψίσουμε σύντομα την ιστορική πείρα των Ελλήνων κατά την μακρόχρονη διαμονή τους στα ουκρανικά εδάφη. Πρώτα απ' όλα υπογραμμίζουμε τον ειρηνικό χαρακτήρα της εισχώρησης των Ελλήνων σ' αυτά τα εδάφη, καθώς επίσης την εποικοδομητική τους αλληλεπίδραση και συνύπαρξη με τον ντόπιο πληθυσμό. Ιδιαίτερα πρέπει να τονίσουμε την αλληλεγγύη των Ελλήνων με τον ουκρανικό λαό, η οποία στην ουσία ως βάση της είχε την κοινή θρησκεία.

Θετικά συνετέλεσε επίσης η αλληλεπίδραση που στηρίζεται στην αμοιβαία αναγνώριση εθνικών αξιών και παραδόσεων και την ανταλλαγή πρακτικών εμπειριών και οικονομικής πείρας. Στα παράλια της Αζοφικής αλληλεπιδρούν επιτυχημένα οι παραδόσεις και η εμπειρία διαφόρων εθνοτήτων: Ουκρανών, Ρώσων, Ελλήνων.

Η εθνική αυτοσυνειδησία και η επιθυμία να διατηρήσουν και καλλιεργήσουν την αυθεντικότητα και τη μοναδικότητά τους είναι στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη δραστηριότητα των ελληνικών συλλόγων σε όλες τις ιστορικές περιόδους της ύπαρξής τους. Αυτό μαρτυρεί το

**Ο κ. Σ. Φλογάντης,
Πρόεδρος του
Ευρωπαϊκού Κέντρου
Δημόσιου Δικαίου
στην Ομοσπονδία
των Ελληνικών
Συλλόγων της
Ουκρανίας**

ανεξάντλητο δυναμικό της ελληνικής Διασποράς της Ουκρανίας, η οποία μακριά από τον πυρήνα της και όχι πάντα υπό ευνοϊκές συνθήκες μπόρεσε να δείξει την ικανότητά της να επιβιώνει και να συνεχίζει τη δημιουργική πορεία της. Ιδιαίτερα αυτό αφορά τους Έλληνες της Αζοφικής. Όμως και σε άλλες περιοχές όπου διασώθηκε πληθυσμός ελλη-

κής καταγωγής (Οδησσός, Κίεβο, Νέζιν, Αβόβ, Χάρκοβο, Δνεπροπετρόβσκ), οι άνθρωποι διατηρούν τα έθιμα των προγόνων τους και βιώνουν την αναγέννηση της εθνικής τους συνείδησης και του πολιτισμού.

Τελειώνοντας, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι μόνο αληθινά δημοκρατικά κράτη και ώριμες κοινωνίες θεωρούν την πολιτική ανάπτυξη των εθνικών ομάδων μέσο εγγύησης της αρμονικής συμβίωσης και της προόδου κάθε λαού, κάθε εθνικής μειονότητας. Ακριβώς τέτοια πολιτική εφαρμόζει σήμερα η Ουκρανία. Οι ευνοϊκές σχέσεις με τις υπόλοιπες εθνικές μειονότητες της σύγχρονης Ουκρανίας, καθώς επίσης οι επαφές φιλίας και συνεργασίας που έχει αναπτύξει η χώρα μας με την Ελλάδα και την Κύπρο, δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για τη μελλοντική ανάπτυξη των Ελλήνων της Ουκρανίας.

Μετάφραση στα Νέα Ελληνικά: Ειρήνη Γ. Κοσένκο, καθηγήτρια Σχολής Ελληνικής Φιλολογίας, Αντιπρόεδρος Τομέα Ελληνικής Φιλολογίας του ΚΠΑΣΜ

1. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е г. г. XVIII в. - 90-е гг. XX в.). - Симферополь: Амена, 1999. - 132 с.
2. Балабанов К.В. Роль МГИ в развитии эллинизма в Приазовье: проблемы и перспективы // Украина - Греция: історія та сучасність": Тез. доп. міжнар. наук.- практ. конф., Київ, 22 - 24 лютого 1995 р.- К., 1995. - С. 32-36.
3. Балабанов К.В. Украина - Греция: с любовью в сердце. Выступления, статьи, интервью, размышления. - Донецк: Национальный Союз писателей Украины, журнал «Донбасс», 2004.- 504 с.
4. Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. - К., 1988. -285 с.
5. Гаркавец О. Уруми Надазов'я. - Алма-Ата: Український культурний центр, 1999. - 624 с.
6. Гедьо А. В. Джерела з історії Північного Приазов'я (кінець XVIII-початок XX ст.). - К.: Інститут історії України НАН України, 2001. - 245 с.
7. Гедьо А.В. Грецькі громади України (середина XVII-XIX ст.): актові матеріали. - Київ., Інститут історії України НАН України, 2004. - 230с. (здана до друку)
1. Греки на українських теренах. Нариси з етнічної історії,

документи, матеріали, карти / М.Дмитрієнко, В.Литвин, В.Томазов, Л.Яковлева, О.Ясь. - К.: Либідь, 2000.- 488 с.

8. Калмакан И.К. Одесская греческая община: прошлое и настоящее (1795-1996гг). - Одесса - Афины: Аполлон, 1996. - 160 с.
9. Крип'якевич І.П. Історія України. - Львів, 1990. - 780 с.
10. Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. / ГК СССР по статистике. - М.: Финансы и статистика, 1991. - 159 с.
11. Слюсаренко Оксана, Терентьева Наталья. Торгово-економічні зв'язки народів України и Греції: історичні традиції та сьогодення. Київ: видавничий дом "Київо-Могилянська Академія". - 500 с.
12. Терентьева О. Грецькі купці Зосими: просвітницька та благодійна діяльність. - Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. - 186 с.
13. Терентьева Н.А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII - XXвв.). - К.: Аквилон -пресс, 1999. - 352 с.
14. Чернухін Є.К. Грецьке Ніжинське братство: історіографія та джерела. - Київ, 1998. - 98 С.
15. Чернышева Т. Н. Новогреческий говор сел Приморское (Урзуфа) и Ялты Первомайского района Сталинской области: (история и морфология глагола). - К.: Изд-во КГУ, 1958. - 52 с.
16. Якубова Л. Маріупольські грекі (етнічна історія): 1778 р.- початок 30-х років XX ст. - К.: Інститут історії України НАН України, 1999.- 331 с.

Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής

της Χαΐδως Χρίστου, Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης.

Η Μαριούπολη, πόλη με όνομα ελληνικό¹ (το 1949 μετονομάστηκε σε Ζντάνοφ προς τιμήν του στενότερου συνεργάτη του Στάλιν και το όνομα που της είχε δοθεί από τους ιδρυτές της Έλληνες αποίκους της επιστράφηκε το 1989), σήμερα είναι πόλη βιομηχανική, με μεγάλα εργοστάσια μεταλλουργίας και με έμβλημα της πόλης το μεταλλουργό που σε υποδέχεται αγαλμάτινος στην είσοδό της. Μεγάλοι πεζόδρομοι, παντού δεντροστοιχίες που καταλήγουν στην άβαθη και υφάλμυρη θάλασσα που παγώνει το χειμώνα. Αρχικά, νιώθει ξένος. Κι όμως, στο ταξί, στο παζάρι, στο φαρμακείο, βλέπεις

πρόσωπα να φωτίζονται, μόλις καταλαβαίνουν πως είσαι Έλληνας. Σε υποδέχονται με ένα 'καλημέρας, τι κάμπε', συστήνονται 'γω Ρομέισ, ι μάναμ εν Ρομέισα', απολογούνται, 'δεν ξέρου καλά τα ρουμέικα' και σε αποχαιρετούν λέγοντας 'σου καλό' ή με το αισιόδοξο απόφθεγμα 'ούλα καλά, πάντα καλά'.

Εδώ όλοι ξέρουν τους Έλληνες, γιατί ζουν μαζί τους, ένας μεγάλος αριθμός των κατοίκων έχουν αμιγώς ή μερικώς ελληνική καταγωγή, και όλοι γνωρίζουν ότι πρόκειται για τον παλαιότερο πληθυσμό της πόλης. Συγκεκριμένα, στο γεωγραφικό διαμέρισμα

¹ Υπάρχουν αρκετές εκδοχές σχετικά με το όνομα: ότι το όνομα δόθηκε προς τιμήν της συζύγου του διαδόχου Παύλου Μαρίας (Χασιάτης: 52). Η παράδοση συνδέει την ονομασία της νέας πόλης με την παλιά εικόνα της Παναγίας που έφεραν οι έποικοι μαζί τους (Βακαλόπουλος: 462, Φωτιάδης: 11). Η εκδοχή αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι η μεταφορά της εικόνας της Παναγίας αποτελεί τυπικό παράδειγμα συμπεριφοράς των Ελλήνων όταν εγκαταλείπουν την εστία τους (Παναγιωτίδης 1919: 9). Κάποιοι εξ ακοής, και ο γέροντας πρωτοϊερέας Γρηγόριος Μανρουδάτης, λένε ότι το όνομα το επέλεξε η Μ. Αικατερίνη προς τιμήν της αδελφής της Μαριάνας (Πανδώρα: 535). Άλλη εκδοχή είναι ότι στην καινούργια πόλη δόθηκε το όνομα στη μνήμη του προασπίου Μαριέν ή Μαριούπολη της πρωτεύουσας των Χάνων στην Κριμαία, από το οποίο καταγόταν ο Ιγνάτιος. (Πανδώρα: 101) Τέλος, έχω ακούσει από κατοίκους της πόλης την εξής λαϊκή παρετυμολογία: more (θάλασσα) και pol' (λιβάδι).

της Προαζοφικής (Priazovia), στο διοικητικό διαμέρισμα Ντονμπάς, στο νομό Ντονιέτοκ, στην περιοχή που οριοθετείται ανάμεσα σε δύο αστικά βιομηχανικά κέντρα, στο Βορρά το Ντονιέτοκ και στο Νότο τη Μαριούπολη, κατοικεί ο πιο συμπαγής ελληνικός πληθυσμός της Ουκρανίας και γενικά της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Βρίσκεται στο νοτιοανα-ολικό άκρο της Ουκρανίας, 60 μόλις χιλιόμετρα δυτικά της Ρωσίας, στο νότιο άκρο της Προαζοφικής, γνωστής στους αρχαίους ως Μαιώτιδας λίμνης. Συγκεκριμένα, σήμερα οι Έλληνες που ζουν στην πολυεθνική περιοχή του Ντονιέτοκ αποτελούν την τρίτη αριθμητικά εθνότητα (1,6%). Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 1989 ο αριθμός των Ελλήνων της Ουκρανίας ανέρχονταν σε 98.000 και σύμφωνα με την απογραφή του 2001 σε 91.500, από τους οποίους το 85% κατοικεί στο νομό Ντονιέτοκ.

Πρόκειται για ένα κομμάτι του ευρύτερου ελληνισμού από τα πιο άγνωστα και ανεξερευνήτα, παρότι είναι από τα ιστορικά κομμάτια της ελληνικής Διασποράς. Είναι ευρέως γνωστό, όχι μόνο στις βιβλιογραφικές πηγές αλλά και στον τελευταίο ελληνικής καταγωγής κάτοικο, ότι η εγκατάσταση στην Αζοφική έλαβε χώρα ανάμεσα στα 1778 και 1780 κατόπιν μετοίκησης από την χερσόνησο της Κριμαίας (αρχαία Ταυρίδα). Με βάση τη μέχρι τώρα βιβλιογραφία, δεν είναι σαφές αν η μετοίκηση ήταν προϊόν πιεστικής πολιτικής κι εξαναγκασμού ή επιλογή. Σύμφωνα με τον Χασιώτη (1997: 51,54) οι

μετοικήσεις των ελληνορθόδοξων πληθυσμών έγιναν στο πλαίσιο της ρωσικής αποικιστικής πολιτικής που εφαρμόστηκε ήδη από την τελευταία περίοδο της βασιλείας του Μεγάλου Πέτρου (1689-1725) μέχρι και τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, σε συνοριακές και γενικά 'ευαίσθητες' επαρχίες της αυτοκρατορίας τους, ιδιαίτερα σ' εκείνες όπου κυριαρχούσε ως τότε το μουσουλμανικό στοιχείο, με στόχο την ενίσχυση της ρωσικής κυριαρχίας στις νέες κτίσεις αλλά και την οικονομική και κοινωνική τους ανάπτυξη.

Στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. Μιλήσιοι και Μεγαρείς ίδρυσαν αποικίες στην χερσόνησο της Ταυρίδας² που στη συνέχεια αφομοίωσαν τους προγενέστερους κατοίκους. Από τότε υπάρχει παρουσία ελληνικού στοιχείου στη χερσόνησο, το οποίο ενισχύθηκε σε διάφορες ιστορικές περιόδους από κύματα μετανάστευσης, κυρίως μεταξύ του 6ου και 18ου αιώνα³, από διαφορετικές περιοχές της Βαλκανικής χερσονήσου και των νησιών αλλά κυρίως της Μικρασίας και του Πόντου. Η ελληνική κοινότητα υπήρξε μέρος διαφορετικών πολιτικών μορφωμάτων, συγκεκριμένα της βυζαντινής αυτοκρατορίας –με σχετική αυτονομία–, του ταταρικού χανάτου, της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Κριμαϊκή περίοδος), της ρωσικής αυτοκρατορίας, της Σοβιετικής Ένωσης, της Ουκρανίας (στην Αζοφική περίοδο). Μολονότι στο ευρύτερο πλαίσιο αυτών των πολιτικών μορφωμάτων υπήρξε μειονοτική εθνότητα, σε τοπικό επίπεδο υπήρξε και κυρίαρχος πληθυσμός⁴, στην Κριμαία πριν την εξάπλωση του ταταρικού πληθυσμού (μέχρι το 13ο αι.) και

² Πρώτος ο Ηρόδοτος αναφέρεται ως επιτόπιος παρατηρητής στις αποικίες των Ελλήνων στη Σκυθία, οι οποίες ονομάζονταν «Ποντικά Εμπόρια». Μαρτυρίες έχουμε επίσης στο έργο του Στράβωνα, τον οποίον πηγή ήταν το μη σωζόμενο έργο του Ποσειδωνίου του Αλβιουπόλιου. Με τον καιρό οι αποικίες ανεξήθησαν (γεωγραφικός χάρτης του Πτολεμαίου). Εμπορικοί ήταν οι λόγοι που ώθησαν τους Έλληνες στα 'έγκατα όρια της τότε γνωστής Οικουμένης'. Η χερσόνησος της Κριμαίας, ονομαζόταν από τους Έλληνες Κιμερία ή Ταυρική. Στους περίλους και τις γεωγραφίες των αρχαίων αναφέρονται ως αξιολογότερες αποικίες η Χερσόνησος ή Χερσών (ιδρυμένη από τη Σεβαστούπολη), η Θεοδοσία, την οποία επαινεί ο Δημοσθένης, και το Ποντικάπαιον ή Βόσπορος, η πρωτεύουσα του Μιθριδάτη στον πορθμό της Μαιώτιδος. Ο Περίπλους του Πόντου, ανώνυμο έργο του 4ου μ.Χ. αιώνα, αποτελεί την τελευταία ουστηματική μαρτυρία για αυτές τις αποικίες. Στους επόμενους αιώνες οπάντα γίνεται μνεία γι αυτές. Αργότερα η περιοχή ονομαζόταν Χαζαρία, Σουγδαία, Τσολα του Καψά, Κρίμιον.

³ Η Tshernishouνα μετά από γλωσσολογική μελέτη κατέληξε ότι οι κάτοικοι της Κριμαίας είναι απόγονοι μεταναστών του 13ου αιώνα (στο Klimentko 1999).

στην περιοχή της Αζοφικής την πρώτη περίοδο μετά τη μετοίκηση που ήταν η περίοδος των προνομίων και σχετικής αυτονομίας (1778-1863). Στη συνέχεια μετατράπηκε σε μειονοτικό πληθυσμό.

Η ελληνική εθνική κοινότητα περιλαμβάνει δύο γλωσσικές κοινότητες: τους ρουμέους, των οποίων η γλώσσα, διάλεκτος της νεοελληνικής, στο εξής Κριμαιοαζοφική διάλεκτος (ΚΑ), διαρείται σε πέντε υποδιαλέκτους και η κάθε υποδιάλεκτος με τη σειρά της υποδιαιρείται σε τοπικά ιδιώματα και τους ουρούμ που μιλάνε τέσσερις υποδιαλέκτους της τουρκικής γλώσσας της Αλταϊκής ομάδας, την οποία οι Henrich και Ζουραβλιόβα (2003: 126) ονομάζουν Κριμαιοσθωμανική ενώ ο Τζιτζιλής Κριμαιοταταρική. Και οι δύο γλωσσικές κοινότητες αυτοπροσδιορίζονται εθνικά ως Έλληνες, αλλά η μία ομάδα διαχωρίζει τον εαυτό της από την άλλη. Κοινά τους χαρακτηριστικά είναι η θρησκεία (χριστιανοί ορθόδοξοι) και η κοινή ελληνική εθνική συνείδηση και αυτοπροσδιορισμός. Στην προκειμένη περίπτωση, η γλώσσα δεν αποτελεί ενδείκτη διαφορετικής εθνικής οντότητας. Δεν έχει απαντηθεί το ερώτημα γιατί μιλάνε διαφορετικές γλώσσες, αν αυτό οφείλεται στη συνύπαρξή τους με τους Τατάρους στην Κριμαία και την εκεί γλωσσική αφομοίωση μέρους του ελληνικού πληθυσμού ή αν προηγείται της εγκατάστασης στην Κριμαία και οφείλεται σε διαφορετικούς τόπους και χρόνους προέλευσης.

Ο Τζυχα παραθέτει έναν κατάλογο με τα 20 πρώτα χωριά που ιδρύθηκαν το 1778, ελληνόφωνα και ταταρόφωνα, με τις παλιές και τις καινούριες ονομασίες τους⁵. Σήμερα, μαρτυρία αυτού του γεγονότος συνιστά η επιγραφή στην είσοδο αυτών των χωριών, όπου αναγράφεται η ημερομηνία ίδρυσης, η οποία αναγράφεται και στο κέντρο της πόλης της Μαριούπολης. Σύμφωνα με στοιχεία της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας, σήμερα οι Έλληνες της περιοχής ζουν σε 55 συνολικά χωριά, σε 7 περιφέρειες του νομού Ντονιέτσκ⁶ και σε ένα χωριό του νομού Ζαπαρόζκαγια. Από αυτά, στα 22 διαμένουν ταταρόφωνοι Έλληνες και στα 30 ελληνόφωνοι. 18 χωριά⁷ αυτο- και ετεροπροσδιορίζονται ως 'ελληνικά' από τους κατοίκους της περιοχής, επειδή υπερτερεί αριθμητικά ο ελληνικός πληθυσμός.

Η γλωσσική ποικιλία των ελληνόφωνων Ελλήνων στη βιβλιογραφία έχει διάφορα ονόματα⁸, όμως από τους ομιλητές της αποκαλείται ρουμείκα [ruæmeika/ruæm'eika] ή ruæmeiku æγlosa και οι ομιλητές της αυτοαποκαλούνται ρουμείοι [ruæmei / ruæm'eï] ενώ η γλωσσική ποικιλία των τουρκόφωνων Ελλήνων αποκαλείται από τους ομιλητές της ουρούμσκι [uærumski] και οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται ουρούμιοι⁹ [uærumi]. Το περιοδικό Πανδώρα (1863: 533) αναφέρει πως 'από την Κριμαία ακόμα οι Έλληνες είχαν την εθνική επωνυμία Γραικοί

⁴ Σύμφωνα με οθωμανική απογραφή του 1545, το ελληνορθόδοξο στοιχείο (19.038 άτομα σε σύνολο 35.986 κατοίκων), παρουσιάζει εντυπωσιακή υπεροχή έναντι του μουσουλμανικού (7.373), και, ακόμα περισσότερο, έναντι των άλλων εθνο-θρησκευτικών κοινοτήτων. Η εικόνα αυτή αρχίζει να αλλάζει υπέρ του μουσουλμανικού στοιχείου τους επόμενους αιώνες. Από το 1678 και εξής και για διάστημα ενός αιώνα ενοποιήθηκαν οι μητροπόλεις Γοιθίας και Καγιά (Χασιώτης, 1997: 47-50).

⁵ Beshev, Bogatyr, Bolshaja Karakuba, Bolsoij Janisol', Ignatijeuka, Kamar, Karan, Kermentshik, Konstadinopol', Laspi, Malij Janisol', Mangush, Sartana, Starij Krim, Styla, Tsherdakli, Tshermalik, Ulakly, Urzuf, Jalta.

⁶ Περιοχή Βαλναβάρχα 3, Βελκονοβοσελεκίβοκι 15, Βολοντάρσκι 15, Περοστραφνιέβι 5, Τέλμανοβσκι 10, Σταραμυέσεβσκι 4, Μαριούπολης. ⁷ 1. Ανατάλ (Ανατάλ) που ίδρυσαν οι Έλληνες από τη Μικρά Ασία (Πόντος) το 1826, 2. Αργίν (Μπολσάγια Καράκουμπα ή Στάραγια Καράκουμπα, σημ. Ραζνάλνογιε), 3. Βαλναβάρχα, 4. Βυάντια, 5. Γιάλια (ή Γαλίτα), 6. Κυριάκοβκα (σημ. Αικατερίνοβκα), 7. Μακεδόνα (σημ. Μακεδόνοβκα), 8. Μάλι Γιανισόλ (Χαράχλα, σημ. Κοιμνίσεβο), 9. Ουρζόφ (Γουρζόφ, Μαντζάρ, Προμόροκογιε), 10. Μπολσί Γιανισόλ (Τυρνιχόρ, Μπένι Σάλα, σημ. Βελίκαγια Νοβοσάλκα), 11. Μπονγιάς (Μπονγιάσου, σημ. Μαξίμοβκα), 12. Νόβγια Καράκουμπα (Γονισαρχα, σημ. Κράναγια Πολιάνια), 13. Σαρτανά, 14. Στήλα (Στήλια), 15. Τρούνενκα, 16. Τσερντακλί (Τσάρναχλου, σημ. Κρεμενιόβκα), 17. Τσερμαλί (Τσορμαλί, σημ. Ζαμύνογιε), 18. Κωνσταντινόλ (Φόνα, Ντεμερτζή).

(ægrjeki). Οι άλλες εθνότητες στην περιοχή αποκαλούν τους Έλληνες, ελληνόφωνους και ταταρόφωνους 'ægrjek, ægrjeki' όρος που χρησιμοποιείται ως υπερώνυμο των δύο γλωσσικών κοινοτήτων, αλλά υπάρχει και η διάκριση σε 'grjekotaætarı' και 'grjekouæmeı' ή grjekoæelini, όροι που συναντιούνται και στη σύγχρονη ρωσόφωνη βιβλιογραφία. Το κύριο εθνώνυμο με το οποίο αυτοπροσδιορίζονται σε αντιδιαστολή με τους 'άλλους' Έλληνες είναι το εθνώνυμο Azovægrjek / Aæzovskije Grjeki = Έλληνες της Αζοφικής.

Στην πολυεθνική περιοχή της Μαριούπολης η κάθε εθνότητα αποκαλεί τις υπόλοιπες με εξοεθνώνυμα - ψευδώνυμα (παρατσούκλια) τα οποία έχουν υποτιμητική, ή, καλύτερα, σατιρική συνδήλωση και υπογραμμίζουν τα τυχόν αρνητικά χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας. Αναφορικά με τον ετεροπροσδιορισμό πιο μικρών ομάδων και σε πιο τοπικό επίπεδο, είναι ενδιαφέρον ότι στα ελληνικά χωριά η κάθε οικογένεια, εκτός από το επίσημο επώνυμο έχει κι ένα ψευδώνυμο / παρατσούκλι με το οποίο την αποκαλούν οι υπόλοιποι της κοινότητας, γνωστό ως 'επώνυμο του δρόμου/ της πιάτσας' [;ulitsnaja fa;milja], χαρακτηριστικό των ελληνικών κοινοτήτων γενικά.

Όπως όλες οι περιφερειακές διάλεκτοι των οποίων η γλωσσική κοινότητα είναι απομωμένη από τον υπόλοιπο ελληνόφωνο κόσμο, η ΚΑ διάλεκτος διατηρεί πολλά αρχαϊκά χαρακτηριστικά σε σχέση με την Κοινή Νεοελληνική. Επίσης, όπως όλες οι

διάλεκτοι που είναι απομακρυσμένες γεωγραφικά από το κέντρο, η ΚΑ έχει επηρεαστεί αρκετά από ξένα γλωσσικά στοιχεία που ανήκουν σε γειτονικές γλώσσες, γεγονός που οφείλεται σε ιστορικούς λόγους (Ανδριώτης 1974: 10) και συγκεκριμένα στους πολιτισμούς και συνακόλουθα τις γλώσσες με τις οποίες ήρθε σε επαφή [language contact]. Η ΚΑ διάλεκτος, αντικατοπτρίζοντας την ιστορία των ομιλητών της, έχει συνυπάρξει στη μακραίωνη ιστορία της με σειρά γλωσσών, συγκεκριμένα στην Κριμαϊκή της περίοδο κυρίως με ταταρικές και τουρκικές διαλέκτους, ενώ ισχυρή ήταν η επίδραση από την ποντιακή ελληνική διάλεκτο, η οποία όμως δεν άλλαξε τη βάση της. Στην Αζοφική της περίοδο ήρθε σε επαφή με τις ολαβικές γλώσσες (τη ρωσική και πρόσφατα την ουκρανική).

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν εν συντομία τα αποτελέσματα κοινωνιογλωσσικής επιτόπιας έρευνας που διεξίγη η γράφουσα σε δύο ελληνόφωνες κοινότητες της περιφέρειας της Μαριούπολης, τη Γιάλτα και το Μάλι Γιανισόλ (στο εξής ΜΓ) στις οποίες μιλιούνται ιδιώματα της Κριμαιοαζοφικής ελληνικής διαλέκτου (στο εξής ΚΑ).

Κύριο θέμα της έρευνας που διεξήχθη είναι η διερεύνηση της γλωσσικής αλλαγής [language change] και συγκεκριμένα της γλωσσικής μετακίνησης [language shift], δηλαδή η αντικατάσταση της διαλέκτου στο ρόλο της μητρικής / πρώτης γλώσσας από τη ρωσική, περνώντας από το ενδιάμεσο στάδιο της διγλωσσίας. Σχετικά με τις συνθήκες

8 Η γλώσσα των ρουμάνων, στη ρωσική και ουκρανική βιβλιογραφία συναντιέται ως η γλώσσα των *tati* (Beljetski), η γλώσσα των Ελλήνων της Μαριούπολης, ελληνικά ιδιώματα της Μαριούπολης (Sokolov), ελληνικές διάλεκτοι της Αζοφικής, ελληνική γλώσσα της Αζοφικής, γλώσσα των Ελλήνων της Μαϊάτιδας (Beljetski), Μαρσιουπολίτικη διάλεκτος της νεοελληνικής γλώσσας (Tshernishova), ελληνικά ιδιώματα της Αζοφικής (Tshernishova 1975), Κριμαιορουμεική διάλεκτος (Klimentko). Στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία η Ζουραβλόβα την αποκαλεί Ταυρορουμεική και Ταυρορουμεικά ιδιώματα (1999: 56), οι Συμεωνίδης -Τορμαϊδής ελληνική διάλεκτο της Μαρσιούπολης, ο Χριστιδής Μαρσιουπολίτικα, η Χατζηδάκη ελληνικές διαλέκτους της περιοχής της Μαρσιούπολης (1999: 65). Στην παρούσα εργασία υιοθετώ την ονομασία Κριμαιοαζοφική διάλεκτος (Τζατζής στο υπό έδωση Νεοελληνικές Διάλεκτοι-Τόρμα Μ. Τριανταφυλλίδη), και ιδιώματα της ΚΑ διαλέκτου.

9 (ου)ρούμι (ι) αποκαλούνται και οι αγροτικοί Έλληνικοί πληθυσμοί που μετέκρησαν το 19ο αι. από τον Πόντο στο Βόρειο Καύκασο και την Υπερκανασία οι οποίοι ήταν τουρκόφωνοι και χριστιανοί Ορθόδοξοι (Χασιάτης 1997: 188).

που οδήγησαν στη γλωσσική συρρίκνωση της οποίας το τελικό στάδιο, εάν δεν αναστραφεί, είναι ο γλωσσικός θάνατος [language death], είναι απαραίτητο να επισημάνουμε ότι η ΚΑ διάλεκτος της νεοελληνικής γλώσσας δεν αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο, αλλά, αντίθετα, ακολουθεί τη μοίρα των προφορικών διαλέκτων, των μειονοτικών και γενικά των λεγόμενων ασθενών γλωσσών –ο όρος ‘ασθενείς’ σε αντιδιαστολή με τον όρο ‘ισχυρές’–, φαινόμενο που αποτελεί συνέπεια διαφόρων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που θα μπορούσαμε να αναζητήσουμε σε ανά τον κόσμο εφαρμοσμένες πολιτικές αλλά και στο περιεχόμενο του αρκετά γενικευμένου όρου ‘παγκοσμιοποίηση’, με ότι αυτός συνεπάγεται (Crystal 2000) και πρόκειται για ένα φαινόμενο καθολικό και παγκόσμιο. Επομένως, προκειμένου να προσεγγιστούν τα αίτια και οι συνθήκες που συντελούν στη διατήρηση ή στη συρρίκνωση μιας μειονοτικής γλώσσας, είναι απαραίτητο να γίνεται αναφορά στις εξωγλωσσικές αλλαγές σε μακροεπίπεδο, δηλαδή στο ευρύτερο ιστορικό, πολιτικό, κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η γλωσσική κοινότητα (Edwards 1992: 37-54), αλλά να εξετάζεται και το μικροεπίπεδο, στην κάθε τοπική κοινότητα και τα μέλη της.

Ο γλωσσικός εκρωσισμός κατά περιπτώσεις μαρτυρείται από τον 19ο αι. (κυρίως αναφορικά με την αστική τάξη), αλλά πήρε πολύ μεγάλες διαστάσεις κατά τη σοβιετική και συγκεκριμένα τη Σταλινική περίοδο κάτω από συνθήκες εθνικής, γλωσσικής, πολιτισμικής και θρησκευτικής καταπίεσης που έφτασε στην πιο σκληρή της φάση μέσα στο 1938 με τη μαζική σύλληψη κι εκτέλεση 3.470 Ελλήνων, οι οποίοι ανήκαν στην ελληνική διανόηση και ήταν μέχρι τότε ενεργά μέλη του Κόμματος, αλλά και με το γκρέμισμα των Εκκλησιών της Μαριούπολης και

Οι μετοικήσεις των ελληνορθόδοξων πληθυσμών έγιναν στο πλαίσιο της ρωσικής εποικιστικής πολιτικής που εφαρμόστηκε ήδη από την τελευταία περίοδο της βασιλείας του Μεγάλου Πέτρου (1689-1725) μέχρι και τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, σε συνοριακές και γενικά ‘ευαίσθητες’ επαρχίες της αυτοκρατορίας τους, ιδιαίτερα σ’ εκείνες όπου κυριαρχούσε ως τότε το μουσουλμανικό στοιχείο, με στόχο την ενίσχυση της ρωσικής κυριαρχίας στις νέες κτίσεις αλλά και την οικονομική και κοινωνική τους ανάπτυξη.

των χωριών. Με την αλλαγή των πολιτικών συνθηκών μετά την αυτονομία της Ουκρανίας (1991) η ουκρανική γλώσσα βαθμιαία επιβάλλεται ως κυρίαρχη μέσω της γλωσσικής πολιτικής και του γλωσσικού προγραμματισμού που ακολουθείται, με συνέπεια τη σταδιακή επικράτησή της στην εκπαίδευση, τα ΜΜΕ και γενικά στη σφαίρα του επίσημου δημόσιου βίου.

Η επαφή με την Κοινή Νεοελληνική, καθοριστική για τη διάλεκτο, συντελέστηκε σε δύο χρονικές περιόδους: α) στις αρχές της σοβιετικής περιόδου (1926-1938) στο πλαίσιο συγκεκριμένης εφαρμοσμένης πολιτι-

κής, ευνοϊκής για τις εθνικές και γλωσσικές μειονότητες της πρώην ΣΕ. Εκείνη την περίοδο η κάθε μειονότητα διδάσκονταν την εθνική της γλώσσα κι έτσι έγινε μία σοβαρή προσπάθεια κωδικοποίησης της διαλέκτου, επέκτασής της στη σφαίρα του γραπτού λόγου, δημοσιογραφικού και λογοτεχνικού και συνεπώς διεύρυνσης της λειτουργικότητάς της, ενώ παράλληλα έγινε η μερική επικοδόμηση της διαλέκτου μέσα από τον εμπλουτισμό της με στοιχεία της δημοτικής Κοινής Νεοελληνικής. β) από την ίδρυση της αυτόνομης Δημοκρατίας της Ουκρανίας (1991) και εξής (συγκεκριμένα είχε ξεκινήσει από τα τέλη της δεκαετίας του 80). Διδάσκεται σε σχολεία της Γενικής Εκπαίδευσης ως προαιρετικό και κατά περιπτώσεις ως υποχρεωτικό μάθημα, στους Ελληνικούς Συλλόγους και στις 5 σχολές του Κρατικού Πανεπιστημίου Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης, μία από τις οποίες είναι η Σχολή Ελληνικής Φιλολογίας, αποτελούμενη από τον Τομέα Μετάφρασης και τον τομέα φιλολογίας. Σήμερα, η Κοινή λειτουργεί ως η υψηλή ποικιλία της ελληνικής γλώσσας που αντικαθιστά τη διάλεκτο και μέχρι στιγμής φαίνεται να παίζει ηγεμονικό παρά βοηθητικό ρόλο σε σχέση με τη γεωγραφική της ποικιλία.

Στην παρούσα έρευνα η μέθοδος που επιλέχθηκε ήταν στο μεγαλύτερο μέρος ποσοτική: σύνταξη ερωτηματολογίου και συνέντευξη με βάση το ερωτηματολόγιο. Η γράφουσα από το Σεπτέμβριο του 2002 διαμένει στην πόλη της Μαριούπολης εργαζόμενη ως αποσπασμένη φιλόλογος στο Ινστιτούτο – από το Σεπτέμβριο του 2004 Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών της Μαριούπολης – (ΚΠΑΣΜ), οπότε είχε την ευκαιρία να διεξαγάγει παράλληλα και ποιοτική έρευνα με τη μορφή της συμμετοχικής παρατήρησης σε πολιτισμικά συμβάντα [events] των κοινοτήτων της Γιάλτας και του

Μάλι Γιανισόλ αλλά και γενικά της ελληνικής κοινότητας της περιοχής. Είχε συνεπώς τη δυνατότητα να παρατηρεί σε τακτά χρονικά διαστήματα τη γλωσσική και ευρύτερη κοινωνική συμπεριφορά των δύο κοινοτήτων τις οποίες μελέτησε αλλά και καλύτερη δυνατότητα εμπλοκής στα δίκτυα επαφών.

Το ερωτηματολόγιο απαρτίζεται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελείται από τρεις ενότητες. Σκοπός της πρώτης ενότητας είναι η καταγραφή των ανεξάρτητων κοινωνικών μεταβλητών (ηλικία, φύλο, μόρφωση, επάγγελμα) και η σκιαγράφηση του γλωσσικού πορτραίτου των υποκειμένων – γλώσσες που γνωρίζουν και φυσικό ή τεχνητό περιβάλλον εκμάθησης. Η δεύτερη ενότητα στοχεύει στην περιγραφή των γλωσσικών χρήσεων ως προς τους συνομιλητές, αντιπροσωπευτικές σφαίρες λειτουργικότητας (τομείς) και συγκεκριμένες γλωσσικές δραστηριότητες. Στην τρίτη ενότητα οι ερωτήσεις είναι αξιολογικές και ζητείται η γνώμη των υποκειμένων για τη διάλεκτο, για τη διατήρηση και κωδικοποίησή της, για τη διεύρυνση των λειτουργιών της και τη μετάδοσή της στις επόμενες γενιές, με στόχο τη διερεύνηση των στάσεων των υποκειμένων απέναντι στη διάλεκτο και απέναντι στην κυρίαρχη Κοινή Νεοελληνική, αλλά και τη μερική διερεύνηση των στάσεων των συνοικούντων εθνοτήτων απέναντι στην ΚΑ διάλεκτο και τους ομιλητές της έτσι όπως οι τελευταίοι τις αντιλαμβάνονται.

Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου διερευνάται η ύπαρξη ή όχι συρρίκνωσης στο γλωσσικό σύστημα, συγκεκριμένα στο λεξιλογικό επίπεδο και ακόμα πιο συγκεκριμένα, στο αρχαϊκό λεξιλόγιο της διαλέκτου. Έχουν επιλεγεί 117 αρχαϊκά λεξιλογικά τεμάχια ταξινομημένα κατά γραμματικό γένος, ενώ τα ουσιαστικά, που είναι και τα περισσότερα, ομαδοποιούνται κατά σημασιολογικά πεδία (νοικοκυριό-καθημερινή

ζωή, φύση-φυτά, διατροφή, άνθρωπος, αφηρημένες έννοιες, ζώα, υγεία). Η επιλογή των αρχαϊσμών οφείλεται στο γεγονός ότι παρουσιάζουν ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον, εφόσον αποτελούν ιδιαίτερο γνώρισμα των περιφερειακών διαλέκτων. Τα υποκείμενα της έρευνας ερωτώνται αν γνωρίζουν την κάθε μία λέξη. Σε περίπτωση που τη γνωρίζουν, οι λεκτικοί αρχαϊσμοί λειτουργούν ως εφόρμηση παραγωγής προφορικού λόγου η οποία με τη σειρά της λειτουργεί ως δείγμα της ικανότητας γλωσσικής και αφηγηματικής επιτέλεσης [performance] των υποκειμένων και της γλωσσικής τους επάρκειας.

Αναφορικά με τις μεταβλητές της έρευνας, όσον αφορά στις ανεξάρτητες (εξωγλωσσικές) μεταβλητές, η ηλικία αποτέλεσε αποκλειστικό κριτήριο επιλογής των υποκειμένων, δεδομένου ότι ήδη από την εποχή της ΣΕ τα δύο φύλα συμμετέχουν εξίσου στην παραγωγική διαδικασία (οι γυναίκες εργάζονται και λαμβάνουν την ίδια εκπαίδευση), οπότε δεν παρατηρείται ούτε αξιοσημείωτη διαφοροποίηση ανάμεσα στα δύο φύλα, ούτε ο γλωσσικός συντηρητισμός του γυναικείου φύλου ως προς τη χρήση της μητρικής γλώσσας (που παρατηρείται συνήθως στις παραδοσιακές κοινωνίες στις οποίες η γυναίκα περιορίζεται στη σφαίρα της οικογενειακής ζωής). Η ηλικία είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας, ειδικά σε περιπτώσεις γλωσσικού θανάτου, δεδομένου ότι η διαφορετική –και το κυριότερο– φθίνουσα γνώση και χρήση της διαλέκτου, καθώς από τις μεγαλύτερες περνάμε στις μικρότερες ηλικίες. Είναι ουσιαστικά μια ‘διαχρονική ματιά’ στη γλωσσική αλλαγή που έχει επιτελεστεί στη σημερινή κοινότητα στη χρονική διάρκεια τριών γενεών. Συγκεκριμένα, η μεταβλητή αυτή πήρε τρεις τιμές: τα υποκείμενα διακρίνονται σε τρεις ηλικιακές ομάδες: την ομάδα Α (γεννημένοι 1920-

Ο γλωσσικός εκρωσισμός κατά περιπτώσεις μαρτυρείται από τον 19ο αι., αλλά πήρε πολύ μεγάλες διαστάσεις κατά τη Σταλινική περίοδο κάτω από συνθήκες εθνικής, γλωσσικής, πολιτισμικής και θρησκευτικής καταπίεσης που έφτασε στην πιο σκληρή της φάση μέσα στο 1938 με τη μαζική σύλληψη κι εκτέλεση 3.470 Ελλήνων.

1934), την ομάδα Β (γεννημένοι 1950-1958) και την ομάδα Γ (γεννημένοι 1976-1986). Συνολικά συμμετέχουν στην έρευνα 24 υποκείμενα, 8 από κάθε ηλικιακή ομάδα, στην κάθε ομάδα 4 από το ΜΓ και 4 από τη Γιάλτα, συνολικά 15 γυναίκες και 9 άντρες. Λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία και τη γλωσσική κοινότητα της οποίας αποτελούν μέλη, οι ομάδες υποκειμένων που μελετάμε διαμορφώνονται ως εξής: ΜΓΑ, ΜΓΒ, ΜΓΓ, ΓΑ, ΓΒ, ΓΓ και με αυτές τις συντομογραφίες αναφέρονται στο εξής.

Ως προς τις στάσεις των υποκειμένων συμπεραίνουμε ότι αν και υπάρχει θετική αντιμετώπιση της γλώσσας ως εθνοτικού συμβόλου, η αξία της μειώνεται από το κόστος των προσωπικών αναγκών και κινήτρων που έχουν σχέση με την εκπαιδευτική και επαγγελματική επιτυχία, γενικά την κοινωνική κινητικότητα. Γι αυτό το λόγο, παρατηρείται διάσταση ανάμεσα στη συναισθηματική στάση και τις προσωπικές επιλογές. Εκδηλώνεται μεν ενδιαφέρον για την επιβίωση της μειονοτικής γλώσσας ως σύμβολο της εθνοτικής κουλτούρας και κληρονομιάς, δεν παρατηρείται όμως αντίστοιχο ενδιαφέρον

για προσωπική ενασχόληση, στάση που έχει παρατηρηθεί σε αντίστοιχες περιπτώσεις και σε άλλες μειονοτικές γλωσσικές κοινότητες στην Αμερική (Crystal D. 2000).

Παράλληλα, η ΚΝΕ ασκεί ηγεμονικό ρόλο και προκαλεί μετακίνηση από τη διάλεκτο προς αυτήν ακόμα και ως προς το συμβολικό κύρος. Η διάλεκτος αντιμετωπίζεται ως στιγματισμένη ποικιλία με φτωχό γλωσσικό σύστημα (που συνεπάγεται περιορισμένη λειτουργικότητα), σε αντίστιξη με την ΚΝΕ που αντιμετωπίζεται ως η υψηλή ποικιλία που αντλεί το κύρος της από την παράδοση, τον πλούτο των εκφραστικών μέσων, το ευρύ φάσμα λειτουργιών, τη χρηστικότητα η οποία αποβαίνει συμφέρουσα για τους ομιλητές/τριες αλλά και από το γεγονός ότι αποτελεί επίσημη γλώσσα κράτους, το οποίο αν και επί ΣΕ θεωρούνταν χαμηλότερου κύρους (στην παρούσα φάση, μετά την αυτονομία της Ουκρανίας θεωρείται υψηλού κύρους καθότι αποτελεί χώρα της 'ευμερουσίας' Δύσης).

Με λίγα λόγια, η διάλεκτος παρουσιάζεται ως συνεκτικός κρίκος με το παρελθόν και τις ρίζες και συνδέεται με τη συναισθηματική στάση, ενώ η ΚΝΕ παρουσιάζεται ως η γέφυρα με το μέλλον και τον ευρύτερο ελληνοισμό και συνδέεται με τη γνωστική και βουλητική στάση των υποκειμένων.

Αναφορικά με τη στάση των άλλων σύνοικων εθνοτήτων απέναντι στην ελληνική διάλεκτο, στη διάρκεια της ΣΕ αντιμετωπίστηκε ως αρνητικό διακριτικό στοιχείο ταυτότητας, που μάλιστα ταύτιζε τους ομιλητές/-τριες της με άλλες στιγματισμένες εθνοτικές και γλωσσικές μειονότητες. Αυτός ο στιγματισμός της διαλέκτου προκάλεσε την αρνητική στάση των ίδιων των μελών της κοινότητας. Η διάλεκτος θεωρήθηκε κατώτερη σε σχέση με την οροφική (ρωσική) λόγω του χαμηλού κοινωνικού της κύρους και λόγω των στερεοτύπων για τις γλώσσες των μειονοτικών ομάδων χωρίς γραπτή παράδοση και

εμπόδιο για την επαγγελματική και κοινωνική εξέλιξη των παιδιών, με συνέπεια το σταδιακό αλλά συνειδητό εξοβελισμό της και από τη σφαίρα της οικογενειακής ζωής, και την αντικατάστασή της από την κυρίαρχη οροφική.

Αναφορικά με τις γλωσσικές χρήσεις, αυτές, όπως ήταν αναμενόμενο, βρίσκονται σε συνάρτηση με τις στάσεις απέναντι στη γλώσσα. Ο κυριότερος παράγοντας που επηρεάζει την επιλογή κώδικα είναι ο συνομιλητής, και συγκεκριμένα το αν υπάρχει κοινή γνώση του κώδικα, ώστε να εξασφαλίζεται η επικοινωνία, ενώ ο χώρος και η περίσταση δε φαίνεται να διαδραματίζουν τόσο σημαντικό ρόλο. Τα υποκείμενα της ομάδας Α έχουν αναπτυγμένη γλωσσική ικανότητα, καθώς στο πρώτο διάστημα της ζωής τους η διάλεκτος εκτός από μητρική γλώσσα ήταν και η γλώσσα της καθημερινής και οικογενειακής σφαίρας. Ωστόσο συγχρονικά η χρήση της διαλέκτου περιορίζεται λόγω της ραγδαίας μείωσης των συνομιλητών/-τριών. Επειδή όμως η διάλεκτος είναι η πρώτη τους γλώσσα (μητρική) γι αυτό και διατηρούνται οι πιο εσωτερικές και υποσυνείδητες λειτουργίες, όπως η σκέψη. Και παρόλο που στη διάρκεια της ζωής τους υπέστησαν ή επέλεξαν λόγω εξωγλωσσικών συνθηκών τη γλωσσική μετακίνηση προς την κυρίαρχη ρωσική, προς το τέλος της ζωής τους, όταν χάνουν την επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον, επιστρέφουν στην πρώτη γλώσσα, κλείνοντας έτσι τον κύκλο της γλωσσικής τους έκφρασης (χαρακτηριστικό παράδειγμα υπερήλικας από τη Γιάλτα που μιλάει τα τελευταία χρόνια μόνο στη ρουμείκη διάλεκτο κι όταν η Ρωσίδα νύφη του του απευθύνεται στα ρωσικά, απαντά 'æzmonsa du = την ξέχασα). Τα υποκείμενα της ομάδας Β είναι οι κατεξοχήν δίγλωσσοι/-ες, με τη ρωσική να είναι πολύ κοντά χρονικά στην πρώτη γλώσσα ή και παράλληλη πρώτη γλώσσα μαζί με τη διάλεκτο (ταυτόχρονη και πρωτογενής διγλωσσία). Κάτω από αρνητικές εξωγλωσσικές συνθήκες

για τις οποίες έγινε λόγος παραπάνω οι γονείς τους (αλλά και οι ίδιοι ως γονείς), θεώρησαν την ΚΑ διάλεκτο ως πρώτη γλώσσα εμπόδιο στην εξέλιξη των παιδιών τους και συνειδητά διέκοψαν ή περιόρισαν τη χρήση της και στον οικογενειακό τομέα.

Τα υποκείμενα της ομάδας Γ χρησιμοποιούν τη διάλεκτο σε δραστηριότητες που δεν απαιτούν καλή γνώση του κώδικα, όπως το βρισίμο (αν και όχι συχνά, γιατί αυτό δεν αποτελεί συχνή συμπεριφορά), δραστηριότητα που όπως ερμηνεύτηκε από τα ίδια τα υποκείμενα είναι πολύ κοντά στην κρυπολαλική λειτουργία της εναλλαγής κωδικών. Η διαφορά τους είναι ότι το να μιλάει κάποιος στη διάλεκτο, ώστε να μην τον καταλάβουν οι άλλοι, προϋποθέτει τη δεξιότητα παραγωγής λόγου και αφήγησης, ενώ η βρισιά απαιτεί σύντομες στερεοτυπικές φράσεις, γι αυτό και επιβιώνει ως ένα βαθμό και στις νεότερες γενιές. Στα όρια της στερεοτυπικότητας και της μη ελεύθερης και δημιουργικής παραγωγής λόγου εμπíπτουν και οι άλλες δύο δραστηριότητες στις οποίες φαίνεται να μετέχουν, δηλαδή το τραγούδι (αποσπασματικά) και στους ηλικιωμένους ο χαιρετισμός. Τα αποτελέσματα της μικρής –όσον αφορά στον αριθμό των υποκειμένων-αυτής έρευνας επιβεβαιώνουν τα συμπεράσματα της έρευνας που διεξήγαγε το 1996 η Χατζηδάκη, η οποία έκανε λόγο για επιβίωση των συναισθηματικών λειτουργιών της διαλέκτου. Μπορούμε να μιλήσουμε για διγλωσσική ικανότητα, αλλά όχι διγλωσσική χρήση (η οποία είναι λανθάνουσα και ενεργοποιείται με το κατάλληλο κίνητρο ή πλαίσιο). Εν συντομία, οι γονείς των σημερινών ηλικιωμένων ήταν παθητικοί δίγλωσσοι της ρωσικής ή παρήγαν λόγο μετά δυσκολίας, ενώ την ίδια σχέση έχουν συγχρονικά οι νεότεροι με τη διάλεκτο. Επομένως, στο χρονικό διάστημα ενός αιώνα –μέσα σε τρεις γενιές– συνέβη η γλωσσική μετακίνηση στο ρόλο της πρώτης (μητρικής) γλώσσας.

Περνώντας στα αποτελέσματα του δεύτερου μέρους της έρευνας αναφορικά με την αναγνώριση των αρχαϊκών λεκτικών τεμαχίων και τα χαρακτηριστικά του παραγόμενου λόγου, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι το ιδίωμα της Γιάλτας προηγείται χρονικά στη διαδικασία της συρρίκνωσης. Συγκεκριμένα, από όλα τα υποκείμενα και των τριών ηλικιακών ομάδων της Γιάλτας αναγνωρίζονται 10 αρχαϊσμοί (8,54%%), ενώ από του ΜΓ 30 (26%), 30 τεμάχια από τα 117 (περίπου το 26,5 % επί του συνόλου) μαρτυρούνται σήμερα μόνο στο ιδίωμα του ΜΓ και όχι στις Γιάλτας, κάποιες λέξεις δε συναντώνται στην ομάδα Γ της Γιάλτας, ενώ συναντώνται στην ομάδα Γ του ΜΓ. Το ποσοστό αναγνώρισης των λέξεων από το μεγαλύτερο προς το μικρότερο ποσοστό, κατά ομάδα υποκειμένων, έχει ως εξής: ΜΓΑ (94,01%), ΜΓΒ (87,14%), ΓΑ (78%), ΜΓΓ (64.10%), ΓΒ (57.26%), ΓΓ (49.57%) κι αντίστροφα, ξεκινώντας από την ομάδα όπου οι μη αναγνωρίσιμες λέξεις είναι οι λιγότερες, η σειρά έχει ως εξής: ΜΓΑ (8/117), ΜΓΒ (16/117), ΓΑ (41/117), ΜΓΓ (41/117), ΓΒ (48/117) / ΓΓ (56/117).

Σε σημασιολογικό επίπεδο, την πολυσημία μίας λέξης, την παραδειγματική σχέση συνωνύμων, τις νοηματικές αποχρώσεις μίας σημασίας που αποδίδονται με διαφορετικά σημαίνοντα, τις υποστηρίζει ένα λειτουργικό γλωσσικό σύστημα. Σε ένα σύστημα σε διαδικασία συρρίκνωσης ή χάνεται η πολυσημία μιας λέξης, ή υποχωρούν τα

Τα ιδιώματα της Κριμαιοαζοφικής διαλέκτου χρησιμοποιούνται ακόμα στα ελληνικά χωριά, περισσότερο στα απομονωμένα και με μεγαλύτερο ποσοστό ελληνικού πληθυσμού, πρόκειται όμως για επανειλούμενη [endangered] γλωσσική ποικιλία.

συνώνυμα και οι νοηματικές αποχρώσεις και επικρατεί επεκτεινόμενο ένα υπερώνυμο. Στο ιδίωμα του ΜΓ παρατηρούνται περισσότερο σημασιολογικές ομάδες λέξεων με λεπτές νοηματικές διαφοροποιήσεις. Τις διαφοροποιήσεις αυτές τις αναφέρουν τα υποκείμενα της Α και Β ομάδας, επομένως εκλείπουν ήδη από την ομάδα Γ (π.χ. γυ;rya = νωρίς (γενικά), a;ftama = νωρίς το απόγευμα, a;riđ = αχλάδι, ;ygabdu = μικρό αχλάδι το οποίο κάνουν κομπόστα ή τουρσί). Σε λέξεις με πολυσημία στην ομάδα Γ παρουσιάζεται η τάση στένωσης της σημασίας. Επίσης, κάποιες από τις αρχαϊκές λέξεις βρίσκονται σε διαδικασία αντικατάστασής τους από άλλες των οποίων διευρύνεται η χρήση και σημασία. Μαζί με το σημαίνον χάνεται και μία λεπτή νοηματική διάκριση και παραμένει η λέξη με την πιο γενική σημασία. Στη Γιάλτα έχει συντελεστεί γρηγορότερα η διαδικασία αντικατάστασης. Επιπλέον, ένα από τα συμπεράσματα της έρευνας είναι ότι σε λέξεις με κυριολεκτική και μεταφορική χρήση, ανθεκτικότερη ως προς την επιβίωση είναι η μεταφορική. Συχνά η ομάδα Α αναφέρει και την κυριολεκτική και τη μεταφορική σημασία, η ομάδα Β παρουσιάζει μια μικρή μετατόπιση προς τη μεταφορική, ενώ στην ομάδα Γ επιβιώνει περισσότερο η μεταφορική, κάποτε και αποκλειστικά (;tserga = ασθένεια του δέρματος / άνθρωπος που κολλάει πάνω σου, a;rkđija = αρκούδα / μεγαλόσωμος, δυνατός άνθρωπος, ;bazu = τοποθετώ κάτι ψηλά / βάζω κάποιον κάπου με μέσο). Αυτή η τάση επιβεβαιώνεται από λέξεις που έχουν επιβιώσει αποκλειστικά με τη μεταφορική σημασία, όπως η λέξη ftiaxos που επιβιώνει μόνο με τη μεταφορική σημασία 'αδύνατος', ενώ η κυριολεκτική σημασία έχει αντικατασταθεί από τη λέξη gaetips (τουρκογενής με ελληνική κατάληξη).

Παρατηρείται η τάση να επιβιώνουν στην ομάδα Γ οι στερεότυπες φράσεις, κυρίως παγιωμένες προτάσεις σε προστακτική, οι οποίες στους παθητικά δίγλωσσους αποτελούν ανάκληση μέσω της μνήμης, φράσεων που έλεγαν οι γονείς / παππούδες. (;fae, ;epag / ;dos / ;ynefa! = φάε, πάρε, δώσε, ξύπνα). Στα όρια της στερεοτυπικότητας εμπίπτει η διατήρηση κάποιων λέξεων μόνο ως 'επώνυμα της πιάτσας', κοινώς παρατσούκλια. Η άποψη περί στερεοτυπικότητας κι εκφραστικότητας ενισχύεται και από παρατηρήσεις στο μορφολογικό επίπεδο, όπου παρατηρείται σημαντική υποχώρηση των αφηρημένων ουσιαστικών και των επιθέτων, υψηλή διατηρησιμότητα της προστακτικής έγκλισης των ρημάτων, δείγματα συρρίκνωσης του γλωσσικού συστήματος.

Αναφορικά με τα σημασιολογικά πεδία, τα ζώα, διατροφή και άνθρωπος έχουν την πιο υψηλή αναγνωρισιμότητα με τη σειρά που αναφέρθηκαν. Τα πεδία που παρουσιάζουν την πιο έντονη τάση για φθίνουσα πορεία είναι η υγεία κι ακολουθεί η φύση. Το πεδίο που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη υποχώρηση είναι οι αφηρημένες έννοιες. Σχετικά με τα άλλα γραμματικά γένη, παρατηρούμε ότι οι αντωνυμίες και τα επιρρήματα παρουσιάζουν την υψηλότερη βιωσιμότητα και τα επίθετα τη μικρότερη. Η παρουσία των ρημάτων είναι σταθερή και γενικά, παρουσιάζουν σχετικά χαμηλό βαθμό συρρίκνωσης.

Σε πραγματολογικό επίπεδο, προέκυψε το ερώτημα αν οι αρχαϊσμοί και τα σημασιολογικά πεδία που υποχωρούν σχετίζονται με εκφάνσεις του πολιτισμού και της καθημερινής ζωής που υποχωρούν αντίστοιχα. Ανάμεσα στους όρους που έχουν πλήρως υποχωρήσει ή έχουν σαφή τάση υποχώρησης από την ομάδα Γ, κάποιοι σχετίζονται σαφώς με την υποχώρηση αντίστοιχων εργα-

σιών αφού έχει αλλάξει ο τρόπος παραγωγής (θiri;stir / shiri;st'er, gli;fan = δίκρανο, klu;stir = μεγάλο αδράχτυ), με την αλλαγή μορφής της κατοικίας (mu;rsi = σκαμμένη λακούβα στη γη για τη φύλαξη και συντήρηση τροφίμων), με υλικά και είδη που δε χρησιμοποιούνται πια (tshenglu = μάλλινο χαλάκι ή γκέτες), με είδη διατροφής που δε συνηθίζονται από τους νέους (ma;lai = φαγητό από καλαμπόκι), με την αλλαγή κοινωνικών εθίμων (ru;ku;shars = προξενητής, ru;gka = δίσκος με γλυκά και φρούτα, πεσκέσι στην περίπτωση του γάμου), με τη σταδιακή εξάλειψη επαγγελμάτων (shi;rδas = γουρουνάς), με την υποχώρηση κάποιων προκαταλήψεων (klu;ksija: ka;nis a;rapu s ;ada ;loyun ru;sarka ;loy'a, ;erkit tu = λόξιγκας: όταν κανείς λέει εναντίον σου άσχημα λόγια). Η υποχώρηση άλλων όρων δε σχετίζεται με υποχώρηση αντίστοιχων πραγματικών συνθηκών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών, αλλά με το γεγονός ότι έχει υποχωρήσει η αναφορική λειτουργία της δαλέκτου, η οποία δεν επιλέγεται ως κώδικας περιγραφής του κόσμου. Έτσι, η εξαφάνιση του όρου ;solka = συνομήλικος στην ομάδα Γ φαίνεται λογική αφού οι νέοι με τους συνομήλικούς τους δεν απευθύνονται στη διάλεκτο, η υποχώρηση του όρου ;orku = πληγή (στη Γιάλτα ;orkuk με άπαξ μαρτυρία) σχετίζεται με τη γενικότερη υποχώρηση του σημασιολογικού πεδίου υγεία, η οποία είναι πιο έντονη στη Γιάλτα, όπως και των όρων mu;losh, tra;shi αντανακλά τη συρρίκνωση του πεδίου φυτά και των επιθέτων αντίστοιχα. Από την άλλη, δεν είναι τυχαίο που οι λέξεις shu;gid, xno (γουρούνι, αγελάδα) αναγνωρίζονται από όλα τα υποκείμενα της έρευνας, εφόσον σε όλα τα σπίτια και στις δύο κοινότητες εκτρέφονται αυτά τα ζώα μέχρι σήμερα. Άλλες λέξεις διατηρούν υψηλή βιωσιμότητα για διαφορετικούς λόγους, όπως η λέξη ;uksus που δεν αναγνωρίζεται ως ελληνική

αλλά ως ρωσική γιατί αποτελεί δάνειο ενσωματωμένο στη ρωσική από το 13ο αι., ή λέξεις που συνδέονται με τους ηλικιωμένους, επειδή τις επαναλαμβάνουν (;rasha, zmu;nu/ zilmu;nu, ;orima/ ;on'ur), ή λέξεις που διατηρήθηκαν μέσα σε φραστικά σύνολα.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα ιδιώματα της Κριμαιοαζοφικής διαλέκτου χρησιμοποιούνται ακόμα στα ελληνικά χωριά, περισσότερο στα απομονωμένα και με μεγαλύτερο ποσοστό ελληνικού πληθυσμού, πρόκειται όμως για επαπειλούμενη [endangered] γλωσσική ποικιλία. Αυτό επιβεβαιώνεται από τις κοινότητες που εξετάσαμε, καθώς στη Γιάλτα που είναι περιοχή με σ υ χ ν ό τ ε ρ η συγκοινωνία, με τουριστική κίνηση τους καλοκαιρινούς μήνες και με χαμηλότερο ποσοστό ελληνι-

Η Mari Rhydwen (1998) σημειώνει πως η απώλεια μιας γλώσσας δεν είναι η απώλεια μιας έννοιας, αλλά είναι αυτό που συμβαίνει όταν οι άνθρωποι αλλάζουν συμπεριφορά και δεν μεταβιβάζουν τη γλώσσα τους στις επόμενες γενιές.

κού πληθυσμού σε σχέση με το Μάλι Γιανισόλ, η γλωσσική συρρίκνωση βρίσκεται σε πιο προχωρημένο στάδιο. Τα ιδιώματα χρησιμοποιούνται από τους ηλικιωμένους και μεσήλικες, αλλά δε μεταβιβάζονται στις νεότερες γενιές, κυρίως επειδή δε βοηθούν στην κοινωνική κινητικότητα. Μετά τη σύσταση του ουκρανικού κράτους, τη συσπείρωση των ελληνικών κοινοτήτων της Ουκρανίας, την έξοδό τους από τη μέχρι τότε απομόνωση και την επαφή τους με την Ελλάδα και την ελληνική Διασπορά, η Κοινή ΝΕ διαδραματίζει σταδιακά έναν ιδιότυπο ρόλο lingua franca για την ελληνική εθνοτική κοινότητα και εκτοπίζει τη διάλεκτο. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις των κοινογλωσσολόγων, κάτω από κατάλληλες

αφομοιωτικές συνθήκες, συνήθως στην τρίτη γενιά μεταναστών, επί σειρά αιώνων παρατηρείται ήδη γλωσσική μετακίνηση. Στην περίπτωση των Ελλήνων της Αζοφικής διατηρήθηκε η δική τους γλώσσα, τα ρουμέικα, ως μειονοτική γλώσσα, παρότι ήταν ανάμεσα σε κυρίαρχες γλώσσες αποκομμένη από τα κέντρα ελληνισμού, προφανώς επειδή οι αφομοιωτικές συνθήκες δεν ήταν ικανές κι επαρκείς. Τέτοιες συνθήκες –ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές– τόσο σε μακροεπίπεδο (παγκόσμιο και εθνικό) όσο και σε μικροεπίπεδο (τοπικό) δημιουργήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του α30, οπότε άρχισε να λαμβάνει χώρα η γλωσσική μετακίνηση προς την οροφική ρωσική, η οποία, απ’ ότι φαίνεται, σε ορισμένα περιβάλλοντα ολοκληρώθηκε επίσης μέσα σε τρεις γενιές.

Επιπλέον, φαίνεται να έχουν αποκοπεί οι έννοιες εθνοτική ταυτότητα και γλώσσα. Η γλώσσα δεν αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της εθνοτικής ταυτότητας αφού όσοι αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες κι έχουν ελληνική εθνική συνείδηση δε μιλούν όλοι τη διάλεκτο ή την Κοινή, ενώ αντίστροφα όσοι μιλάνε την Κοινή ΝΕ δεν είναι Έλληνες εθνικά, αν και νιώθουν έντονα να μετέχουν του ελληνικού πολιτισμού.

Τοποθετώντας το ζήτημα στο διεθνές διαδραστικό επίπεδο, θεωρούμε καλό να αναφέρουμε τον προβληματισμό του Truchot (2002: 17-19) σχετικά με τη θέση και τις λειτουργίες των γλωσσών σήμερα, καθώς το μόρφωμα εθνικό-κράτος τείνει να ξεπεραστεί και να θεωρηθεί αρχαϊκό μπροστά στα νέα σχήματα που επιβάλλει σταδιακά η παγκοσμιοποίηση της αγοράς. Αναρωτιέται αν σήμερα η χρήση μιας γλώσσας εξαρτάται από το βαθμό της θεσμικής της αναγνώρισης ή εξαρτάται περισσότερο απ’ ότι στο παρελθόν από το ρόλο της στη λειτουργία της παγκόσμιας αγοράς. Οι εθνικές και επί-

σημες γλώσσες συχνά επιβλήθηκαν από τις εύπορες τάξεις στα λαϊκά στρώματα που μιλούσαν άλλες γλώσσες ή γλωσσικές ποικιλίες. Σήμερα, τα λαϊκά στρώματα είναι εκείνα που έχουν οικειοποιηθεί τις εθνικές κι επίσημες γλώσσες, ενώ τα ανώτερα στρώματα ενδεχομένως αναζητούν άλλες προοπτικές, παραδείγματος χάρη την απόκτηση μιας πολυγλωσσίας με υψηλή προστιθέμενη αξία στο οικονομικό πεδίο.

Αν το θέμα της θνησιμότητας της διαλέκτου της ελληνικής κοινότητας της Αζοφικής θεωρηθεί υπό το πρίσμα του σύγχρονου μακροεπιπέδου που εκτέθηκε παραπάνω, προκύπτει ο προβληματισμός κατά πόσο είναι εφικτό να επιβιώσει μία γεωγραφική ποικιλία που δεν πρόλαβε να εποικοδομηθεί και να κωδικοποιηθεί, από τη στιγμή που αλλάζει η ισορροπία σε σχέση και με τις εθνικές επίσημες γλώσσες. Μ’ αυτή την προβληματική, ακόμα κι ο ρόλος της Κοινής Νεοελληνικής στην περιοχή μπορεί κάλλιστα να κλονιστεί σε περίπτωση ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Ουκρανίας, ο οποίος θα καταστήσει απαραίτητη την εκμάθηση ισχυρότερων στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια αγορά γλωσσών.

Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς γιατί να διατηρηθεί η διάλεκτος. Η Mari Rhydwen (1998) σημειώνει πως η απώλεια μιας γλώσσας δεν είναι η απώλεια μιας έννοιας, αλλά είναι αυτό που συμβαίνει όταν οι άνθρωποι αλλάζουν συμπεριφορά και δεν μεταβιβάζουν τη γλώσσα τους στις επόμενες γενιές. Επιπλέον, μπορούμε να δούμε το φαινόμενο με τον οικολογικό του χαρακτήρα, εστιάζοντας στις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και με το περιβάλλον, στις σκέψεις και τα αισθήματά τους. Σύμφωνα με τον Crystal (2000: 27) χρειαζόμαστε τη διαφορετικότητα και την ποικιλότητα, γιατί οι γλώσσες εκφράζουν ταυτότητα, είναι «αποθήκες της ιστορίας», συνει-

σφέρουν στο σύνολο της ανθρώπινης γνώσης, είναι ενδιαφέρουσες από μόνες τους. Εξάλλου η γλώσσα σχετίζεται με το συναίσθημα και η συνείδηση συνδέεται τόσο με διανοητικές, όσο και με συναισθηματικές διαδικασίες (Van Lier, 1996: 83).

Ο Α. Ashla στον επίλογο της ηχογραφημένης ποιητικής ανθολογίας του (2003: 40-41) επισημαίνει ότι 'στις πολύτιμες ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας και στις ελληνικές εγκυκλοπαιδείες δεν αναφέρεται κανένας Ρωμαίος ποιητής από τη Μαριούπολη.' Είναι γεγονός πως η ελληνική κοινότητα της Αζοφικής έχει μελετηθεί ελάχιστα από τους επιστημονικούς φορείς της μητροπολιτικής Ελλάδας εθνογραφικά

και γλωσσικά και θα ήταν καλό αυτό να γίνει το συντομότερο, όσο επιβιώνουν ακόμα η διάλεκτος και τα ιδιώματά της και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά της χαρακτηριστικά, προκειμένου ο ελληνισμός της Αζοφικής να πάρει τη θέση που του αρμόζει ως ένα από τα κομμάτια του ευρύτερου ελληνισμού με το δικό του ιδιαίτερο χαρακτήρα που άντεξε μέσα στο χρόνο και τις μεταπτώσεις της ιστορίας. Σημαντικό βήμα αποτελεί το υπό έκδοση Νεοελληνικές Διάλεκτοι του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη (επιμέλεια Χρ.Τζιτζιλί) όπου για πρώτη φορά συμπεριλαμβάνεται μελέτη για την Κριμαιοαζοφική διάλεκτο της νεοελληνικής γλώσσας.

Βασική βιβλιογραφία.

- Andriotis N., *Lexicon der archaismen in Neugriechischen Dialekten*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1974.
- Αργάκης Α., Κονδύλη Μ. Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιολογίας. Νήσος. Παραδόσεις 8. Αθήνα 2002.
- Ashla A., *Ποίηση των Ελλήνων της Αζοφικής-οι Ρωμαίοι από τη Μαριούπολη και τα γύρω χωριά απαγγέλουν τα ποιήματά τους*. Κάκτος. Αθήνα 2003.
- Crystal D., *Language Death*, Cambridge University Press, 2000.
- Chambers J. K. & Trudgill., *Dialectology*. Cambridge University Press, 1980.
- Dorian N. Nancy. *Language Death-The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1981.
- Fasold., *The Sociolinguistics of Society, Introduction to Sociolinguistics*, Oxford: Blackwell, 1984.
- Grenoble Lenore A. & Whaley Lindsay J., "Toward a Typology of Language Endangerment". Στο: Grenoble L. & Whaley L. (ed.), *Endangered Languages. Language Loss and Community Response*. Cambridge University Press 1998, 22-54.
- Ζουραβλιόβα-Πάππου Α., *Οι Έλληνες της Αζοφικής (περιοχή Μαριούπολης) και η γλώσσα τους*, στο: *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα 1999, 55-63.
- Henrich G.S.- Ζουραβλιόβα Πάππου Α., *Λεξιλογικοί αρχαϊσμοί της Μαριουπολίτικης ελληνικής διαλέκτου*. ΝΕ Διαλεκτολογία, τόμος 4. Πρακτικά τέταρτου Διεθνούς Συνεδρίου ΝΕ Διαλεκτολογίας. Αθήνα 6-8 Δεκ. 2001 (εκδόθηκαν από το Κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού με δαπάνη της Ακαδημίας Αθηνών). Αθήνα. 2003.
- Karr E.X., *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης 1917-1923*, τόμ.3, Υποδομή, Αθήνα. 1977.
- Καρπόζηλος Α., *Οι Έλληνες της Μαριούπολης (Ζντάνοφ) και η διάλεκτός τους*. Αρχαίον Πόντου, τόμ. 40, 1985, 97-111
- Κοντισόπουλος Ν. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*. Αθήνα 1994.
- Μαλικούτη-Drachman A., *Συγκριτική διαλεκτικών συστημάτων*.

Στο: η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της, ΥΠΕΠΘ. Διεύθυνση Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων- Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα 2000, 23-28.

Σύμβαση-πλαίσιο για την προστασία εθνικών μειονοτήτων. Ουκρανία: Κατάσταση υλοποίησης. (Ramkova konventsija pro zaxist natsionalnix menshin Ukraina. Stan vikonanija. Gretskoju pojuz). Μετάφραση στα ελληνικά: Κορζ Β.Β., Παβλόβσκα Ζ.Β., Πουσκάρ Τ.Α., *Ινστιτούτο Νομοθεσίας της Βουλής της Ουκρανίας, Κίεβο 2004*.

Συμεωνίδης Χ., Τομασιδής Δ., *Η σημερινή ελληνική διάλεκτος της Ουκρανίας (περιοχής Μαριούπολης)*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, περιοδικού 'Αρχαίον Πόντου', παράρτημα 20, Αθήνα. 1999.

Τατιάλης Χ. -Πάππου Ζουραβλιόβα Α., *Κριμαιοαζοφική*, στο *Νεοελληνικές Διάλεκτοι*. Έδριμα Μ. Τριανταφυλλίδη. Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη (υπό έκδοση).

Truchot Cl., *Γλώσσες και παγκοσμιοποίηση στην Ευρώπη (μετάφραση Μ. Αραποπούλου)*, στο: *Γλώσσα, κοινωνία, ιστορία: Η Ευρώπη του Νότιου*, ΚΕΓ, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2002, 17-19.

Τσιτσιπής Α., *Γλωσσική ηγεμονία και γλωσσική ανρρτίκωση*, στο *Ισχυρές και ασθενείς γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, Πρακτικά ημερίδας, 25 Απρ. 1996, Θεσσαλονίκη, ΚΕΓ, Θεσσαλονίκη 1996.

Φωτιάδης Κ., *Ο ελληνισμός της Κριμαίας, Μαριούπολη: δικαίωμα στη μνήμη*. Ηρόδοτος, Αθήνα 1990.

Χασιώτης Ι.Κ. (επιμ.), *Οι Έλληνες της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης-μετωικεσίες και εκποιοισμοί-οργάνωση και ιδεολογία*. University Studio Press\, Θεσσαλονίκη 1997.

Χατζηδάκη Α., *Η Ελληνική διάλεκτος της Μαριούπολης-διατήρηση ή μετακίνηση: "Ισχυρές" και "Ασθενείς" γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 26-28 Μαρτίου 1997. τόμος Β, 1999.

Χατζηδάκη Α., *Η επιβίωση και η λειτουργικότητα των ελληνικών διαλέκτων της περιοχής της Μαριούπολης*. Στο: *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα 1999, 65-71

Η Εξορία

Τομή στην Ελληνική λογοτεχνία

του Μίμη Α. Σοφοκλέους, Επιστημονικού Διευθυντή Αρχείου-Μουσείου
και Κέντρου Μελετών Δήμου Λεμεσού

«ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ»

Η εξορία είναι ένα από τα στοιχεία εκείνα που λειτουργούν ως ενοποιητικός κρίκος ανάμεσα σε λαούς, γλώσσες και πολιτισμούς. Ενδεχομένως να μην υπάρχει λαός που να μην είχε στην ιστορική του πολιτισμική πορεία την εμπειρία της εξορίας, δηλαδή τον 'άνωθεν' εξαναγκασμό που δέχεται ένα άτομο ή μια ομάδα να ζήσει εκτός των φυσικών και κοινωνικών ορίων όπου έχει ταχθεί να ζήσει. Πρόκειται για ένα παγκόσμιο φαινόμενο που η μούσα το έχει μετουσιώσει σε Λόγο σε πολλαπλές εκδοχές και εκφάνσεις. Η λογοτεχνία –προφορική και γραπτή– το έχει αναγάγει σε ένα από τα σημεία αναφοράς της ταυτότητας πολλών λαών και ιδιαίτερα εκείνων των λαών που η ιστορική τους εξέλιξη ήταν τέτοια, ώστε η συχνότητα του φαινομένου οδήγησε το ένστικτο των λογοτεχνών στο να το 'τραγουδήσει'. Η ελληνική παράδοση έχει την εξορία ως ένα βασικό σημείο αναφοράς. Λόγω των συγκεκριμένων συνθηκών που διαμορφώθηκαν ανά τους αιώνες στον ελληνικό χώρο, η εξορία ήταν ένα από τα μέτρα που αναδύθηκαν ως τρόπος τιμωρίας και εξαναγκασμού, ιδιαίτερα σε εποχές όπου το να αναγκάζεις να οδηγήσεις στην εξορία ήταν από τα σκληρότερα μέτρα τιμωρίας.

Πέρα από τη φυσική εξορία, υπάρχει και η μεταφυσική. Πρόκειται για την εξορία που επιβάλλει ο ίδιος ο δημιουργός προκειμένου να στοιχειοθετήσει το έργο του. Πρέπει να απομακρυνθεί από τον ίδιο του τον εαυτό για να μπορέσει να συλλάβει πράγματα που δεν μπορεί ενόσω ζει εντός των 'ορίων' του. Είναι η στιγμή της δημιουργίας, όπου ο δημιουργός απομονώνεται οικειοθελώς, για να μπορέσει να φέρει στην

επιφάνεια εκείνο που έχει μέσα του. Είναι κάτι που έχει αναπτύξει περισσότερο η χριστιανική παράδοση μέσα από μια άλλη εκδοχή της εξορίας, την 'ξενιτεία', όπως τη διαμόρφωσε η χριστιανική δογματική και λατρεία.

Η διαστρωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα διέσωσε κάποια κοινά στοιχεία τα οποία διατρέχουν όλο το σώμα του καλλιτεχνικού έργου που έχει δημιουργηθεί. Ένα από αυτά είναι η εξορία, η οποία, στις πολλαπλές εκδοχές της, μπορεί να είναι η πολιτική εξορία ή η αποδημία. Δεν είναι τυχαίο που η ελληνική γλώσσα έχει διασώσει πολλές λέξεις και εκφράσεις που στρέφονται γύρω από αυτό τον άξονα, στοιχείο που μας οδηγεί να πιστεύουμε ότι δεν πρόκειται για απλή χρήση θεμάτων, αλλά για μια τομή. Η εξορία τέμνει το σώμα της εν γένει Γραμματείας μας, παλαιάς και νέας.

Στην εργασία αυτή θα σχοληθούμε μόνο με την Ποίηση.

Το ερώτημα που μπαίνει είναι κατά πόσο μπορεί να μελετηθεί η λογοτεχνική παραγωγή από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα χωρίς κάποιος να θέσει ως προϋπόθεση το γεγονός ότι η εξορία τόσο ως μοτίβο όσο και ως θέμα βρίσκεται παντού. Ιδιαίτερα στις μέρες μας, όπου ο κόσμος επεκτείνεται, μεγαλώνουν τα όριά του και με την παγκοσμιοποίηση ο χώρος της εξορίας παύει να υπάρχει, μια και ο κόσμος γίνεται ένα. Τότε αρχίζει να λειτουργεί το αντίστροφο, που το βρίσκουμε μέσα στο φαινόμενο της 'εντοπιότητας', το οποίο λειτουργεί ως αντίποδάς της. Αυτό όμως είναι ένα άλλο κεφάλαιο.

*Ελάχιστοι μας διαβάζουν,
ελάχιστοι ξέρουν τη γλώσσα μας,
μένουμε αδικαίωτοι κι αχειροκρότητοι
σ' αυτή τη μακρινή γωνιά,
όμως αντισταθμίζει που γράφουμε Ελληνικά.
Κ. Μόντης
(«Έλληνες Ποιητές»)*

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η βασική θεωρητική άποψη από την οποία θα εξετάσω το θέμα που πρόκειται να αναπτύξω μπορεί να συνοψιστεί εν ολίγοις ως εξής:

Η εξορία δεν είναι απλώς ένα ακόμα θέμα στη μελέτη της Νεοελληνικής λογοτεχνίας, αλλά αποτελεί μια τομή της. Το σύνολο της Γραμματείας μας τέμνεται από το βίωμα της εξορίας, άμεσο ή υποθετικό. Η ελληνική γραμματεία –παλαιά και νέα– λόγω της ιδιαιτερότητας της ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί ανάμεσα στους αιώνες, έχει να παρουσιάσει ένα μεγάλο σώμα έργων στο οποίο η εξορία έπαιξε ουσιαστικό ρόλο, κυρίως στη δημιουργία έργου που να αναφέρεται στην ίδια την εξορία ως μέσο τιμωρίας. Φυσικά, αυτό το θέμα δεν διαπερνά ούτε και χαρακτηρίζει αποκλειστικά και μόνο την ελληνική λογοτεχνική παραγωγή, αλλά έχει και την καθολική, την οικουμενική του διάσταση. Ιδιαίτερα, λαοί που γνώρισαν ανώμαλες πολιτικές καταστάσεις κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων έχουν να επιδείξουν κείμενα που γράφτηκαν εν εξορία και μάλιστα ουσιαστική, δηλαδή με την πολιτική διάσταση που διατηρεί ο όρος. Η εξορία είναι ένα από τα βασικά θέματα που εμφανίζονται με κάποια συχνότητα στην παγκόσμια λογοτεχνία και μου φαίνεται πως όσο περνά ο καιρός, με τις συχνές μετακινήσεις πληθυσμών και την εγκατάσταση ατόμων ή συμπαγών ομάδων σε διάφορες χώρες, το θέμα αυτό θα παρουσιάζεται ολοένα και πιο συχνά.

Πέρα από την ίδια τη θέση που παίρνει η εξορία ως θέμα στη λογοτεχνία υπάρχει και μια άλλη διάσταση. Η εξορία του ίδιου του δημιουργού. Ο κάθε δημιουργός είναι υποχρεωμένος, φύσει και θέσει, να βιώσει τον κόσμο που θέλει να παρουσιάσει από μια απόσταση. Αυτή την απόσταση την ορίζει ο ίδιος, γιατί μόνο έτσι θα μπορέσει να έχει τη θέαση του κόσμου η οποία θα τον οδηγήσει στη δημιουργία. Πρέπει να βγει έξω από τα φυσικά όρια του κόσμου και να μπει σε μια άλλη σφαίρα χωροχρονική, τη σφαίρα που βρίσκεται έξω από τα φυσικά όρια: εξόριστος δηλαδή, για να μπορέσει να δημιουργήσει. Ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτής της μορφής εξορίας, βρίσκω ότι υπάρχει στο συνολικό έργο του Καρυωτάκη, τον οποίο τον θεωρώ ως τον κατ'εξοχήν ποιητή της εξορίας και της νοσταλγίας. Ιδού ένα δείγμα από το έργο του Καρυωτάκη:

ΠΟΙΗΤΕΣ

*Πώς οβήγετε, μικροί ξενιτεμένοι!
Ανθάκια μου χλωμά, που σας επήραν
σε κήπους μακρινούς να σας φυτέψουν...
Βιολέτες κι ανεμώνες, ξεχασμένες
στα ξένα που πεθαίνετε παρτέρια,
κρατώντας αργυρή δροσοσταλίδα,
βαθιά σας την ιδέα της πατριδας...
Χτυπιούνται, πληγωμένες πεταλούδες,
στο χώμα σας οι θύμησες κι οι πόθοι.
Το φως που κατεβαίνει της ημέρας,
κι απλώνει γλυκύτατο και παίζει
μ' όλα τριγύρω τα λουλουδάκια,
περνάει από κοντά σας και δε βλέπει
τον νόνο σας τρωαίο, για να χαϊδέψει
τα πορφυρά θρηνητικά μαλλιά σας.
Ειδυλλιακές οι νύχτες σας σκεπάζουν,
κι η καλοσύνη αν χύνεται των άστρων,
ταπεινοί καθώς είστε, δε σας φτάνει.
Ολούθε πνέει, σα λίβας, των ανθρώπων
η τόση μοχθηρία και σας βαραίνει,
ανθάκια μου χλωμά, που σας επήραν
σε κήπους μακρινούς να σας φυτέψουν.*

Ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτής της μορφής εξορίας, βρίσκω ότι υπάρχει στο συνολικό έργο του Καρυωτάκη, τον οποίο τον θεωρώ ως τον κατ'εξοχήν ποιητή της εξορίας και της νοσταλγίας.

Η φύση και το περιεχόμενο της ελληνικής λογοτεχνίας είναι τέτοια ώστε σε πολλές περιπτώσεις, λόγω κυρίως πολιτικών καταστάσεων, ορισμένοι να παίρνουν αναγκαστικά τον πικρό δρόμο της εξορίας. Το να βρεθεί ένας εκτός των ορίων, –φυσικών όταν πρόκειται περί γεωγραφικής ή κρατικής περιοχής και νοητικών όταν πρόκειται για καθαρές περιπτώσεις–, όπου ο δημιουργός στήνει ένα σκηναίο εξορίας, αυτό από μόνο του προκαλεί να το περιγράψεις για να μπορέσεις να το αντιμετωπίσεις. Και είναι ουσιαστικό στοιχείο που διατρέχει τη ζωή στην εξορία: ο φόβος ενός θανάτου που μπορεί να σε βρει στη ξένη γη κάτω από οιοσδήποτε συνθήκες δημιουργεί αυτό το ρήγμα ανάμεσα στην πατρίδα και την ξένη γη. Ο ελληνικός πολιτισμός είχε να αντιπαλέψει δυο διαφορετικές φιλοσοφικές θεωρήσεις, που απηχούν δυο στάσεις ζωής αυτής της συγκριμένης στιγμής του εν εξορία δημιουργού:

α) Ανδρών επιφανών πάσα γη τάφος.

β) Ας μη μου δώση η μοίρα μου
εις ξένην γην τάφον.

είναι γλυκός ο θάνατος
μόνον όταν κοιμόμεθα
εις την πατρίδα.

(Κάλβος, «Ο ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΣ».)

Η γραμματολογία μας, από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα, τέμνεται και από τον πολιτισμό που διαμορφώθηκε από παλιά στον εκτός του ελληνικού μητροπολιτικού χώρου πολιτιστικό περίγυρο. Ο ελληνικός χώρος υπήρξε ανέκαθεν εν μεταναστεύσει και έτσι ακόμα και η σχέση που δημιουργήθηκε από τα αρχαία χρόνια ήδη μεταξύ μητρόπολης και αποικίας, κέντρου και περιφέρειας, κέντρου και ομογένειας, δημιούργησε τις προϋποθέσεις ώστε να αρχίσει να νοιώθει το άτομο ότι θα ήθελε να εκφραστεί με ένα ποιητικότερο τρόπο παρά πεζώ, παραθέτοντας τα βιώματα από του τι εστί να ζεις εν εξορία και ποιες είναι αναπόφευκτα οι συνέπειες του να ζει κανείς εκτός της "ενορίας".

Τέμνεται ακόμα από την προοπτική από την οποία αυτοεξετάζεται ο Έλληνας που νοιώθει να βρίσκεται εν εξορία, ουσιαστική ή υποθετική. Η μέθοδος που θα ακολουθήσω είναι οριζόντια, δηλαδή, δεν θα σταθώ σε γενιές ή σχολές, όπως τις έχουν κατατάξει για χρηστικούς και συμβατικούς λόγους οι φιλόλογοι, αλλά θα εξετάσουμε το θέμα αυτό σε όλο το μήκος της γραμματείας μας, παλαιάς και νέας με ένα διαχρονικό τρόπο. Στο Θεόγνη, για παράδειγμα, συναντούμε την εξορία στην πολιτική της διάσταση: μέσα από το παράπονο του εξόριστου:

*Ακουσα γιε του Πολύπαου, φωνή γερανού που
μηνύτρα*

*ήρθε να πει στους θνητούς πως για τ' αλέτρι καιρός
και την καρδιά μου τη μαύρη τη σπάραες που άλλα
εκεί κάτω*

*τους ανθισμένους μου αγρούς τώρα αφεντεύοντε πια
και τ' αλετριού το ζυγό δεν τον σέρνον με τα μουλάρια.
Της εξορίας το πικρό πλοίο μ' έχει φέρει μακριά.*

(μετάφραση Θ. Σταύρου, *Ανθολογία Κορδάτου*,
σελ. 276.)

Η ΕΞΟΡΙΑ ΩΣ ΘΕΜΑ ΚΑΙ ΩΣ ΜΟΤΙΒΟ

Η εξορία είναι ένα από τα αγαπημένα θέματα και μοτίβα στην ποίηση και την τέχνη

γενικά. Ίσως να είναι και από τα παλαιότερα θέματα που γνώρισε στη δημιουργική του ενασχόληση με κείμενα ο άνθρωπος. Ήδη στη Βίβλο υπάρχει αναφορά κυρίως στην εξορία που επιβλήθηκε από το Θεό στον αδελφοκτόνο Κάιν, ο οποίος, σηματομενός από τον ίδιο το Θεό για να μην τον σκοτώσει κανείς, περιπλανιόταν στους διάφορους τόπους της εξορίας κλαίγοντας για το αβάστακτο της τιμωρίας του. Στην αρχαία ελληνική γραμματεία συναντούμε συχνά το θέμα της εξορίας σε πολλές διαστάσεις και εκφάνσεις. Παραθέτω κάποια τυπικά δείγματα όπου γίνονται αναφορές στην εξορία:

Φιλοκτήτης 676 - 729

Μήδεια (του Ευριπίδη) 629 - 662.

Τρωάδες 98 - 152.

Ένα από τα σημαντικότερα κείμενα της χριστιανικής πίστης, που γράφτηκε μάλιστα και στα ελληνικά, είναι η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Η Αποκάλυψη είναι ένα προϊόν ποιητή εν εξορία, αφού την εποχή της συγγραφής της (95 μ.Χ.) ο Ιωάννης βρισκόταν εξόριστος στην Πάτμο. Πιο συγκεκριμένα, ο Ιωάννης εξορίστηκε στην Πάτμο από την Έφεσο όπου ζύσε κατά τη διάρκεια των μεγάλων διωγμών του αυτοκράτορος Δομτιανού το 81 μ.Χ. Εκεί παρέμεινε μέχρι το 96 μ.Χ., οπότε μετά από τη δολοφονία του αυτοκράτορα επιστρέφει και πάλι στην Έφεσο. Πέρα από το εσχολογικό της περιεχόμενο έχει και φιλολογικό και κοινωνικό ενδιαφέρον, αφού η προοπτική από την οποία είδε τα πράγματα ο δημιουργός της είναι, πέρα από διάφορα άλλα, και η προοπτική της εξορίας. Ο Ιωάννης κατέγραψε μια εκστατική εμπειρία που οι σημερινοί ερμηνευτές της δυσκολεύονται να την προσεγγίσουν, αλλά για την εποχή που γράφτηκε οι συμβολισμοί της ήταν βεβαίως στα άτομα στα οποία την απηύθυνε ο συγγραφέας της. Το αινιγματικό της μήνυμα, για να ερμηνευθεί, προϋποθέτει κατά τη γνώμη μου, τη γνώση κάποιων σταθερών παραμέτρων, όπως π.χ.

Ένα από τα σημαντικότερα κείμενα της χριστιανικής πίστης, που γράφτηκε μάλιστα και στα ελληνικά, είναι η Αποκάλυψη του Ιωάννη.

Η Αποκάλυψη είναι ένα προϊόν ποιητή εν εξορία, αφού την εποχή της συγγραφής της (95 μ.Χ.)

ο Ιωάννης βρισκόταν εξόριστος στην Πάτμο.

- α) η ενοποίηση ετερόκλητων πολιτιστικών στοιχείων στοιχείων κάτω από ένα καινούργιο πνεύμα.
- β) η γνώση του κόσμου της Παλαιάς Διαθήκης και των άλλων αποκαλυπτικών κειμένων του Ιουδαϊσμού.
- γ) η γνώση του κόσμου όπως είχε διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου.
- δ) η λειτουργία της προφητείας η οποία στηρίζεται στην τεχνική της χρήσης των χρόνων με ένα ιδιόμορφο τρόπο, δηλαδή, με τρόπο ώστε τα γεγονότα του παρελθόντος και του μέλλοντος να ενοποιούνται στο παρόν.

Αυτό το τελευταίο σημείο μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, γιατί και η δημιουργία στην εξορία περνά μέσα από ένα διαφορετικό τρόπο μεταχείρισης του χρόνου από ότι στην συμβατική αντίληψη της ζωής έτσι καθώς εξελίσσεται μέσα στα χωροχρονικά πλαίσια. Το μακρινό παρελθόν γίνεται δυναμικό παρόν και το μέλλον τείνει να εξαφανίζεται, γιατί αποτελεί βασανιστική εμπειρία, ανεξάρτητα αν δεν έχει βιωθεί ακόμα. Αυτό ακριβώς το σημείο μπορεί να μας οδηγήσει και σε

μια άλλη πέμπτη παράμετρο η οποία μπορεί να διατυπωθεί ως εξής:

Η Αποκάλυψη του Ιωάννη είναι ένα κείμενο που συλλαμβάνεται θεόπνευστα μεν από τον Ιωάννη, αλλά η αφορμή της καθώς και ο τρόπος που έχει συντεθεί αυτό το κείμενο οφείλονται στην κατάσταση μέσα από την οποία περνούσε ο Ιωάννης ευρισκόμενος εν εξορία. Η ανάμνηση ενός παρελθόντος δεν γίνεται με ένα συμβατικό τρόπο αφήγησης και ούτε τον ενδιαφέρει ως ένα συμβατικό γεγονός, αλλά ως μια αναμέτρηση του θεού με τις αντίθετες δυνάμεις. Άλλωστε στο κείμενο επικοινωνεί μέσα από τους συμβολισμούς με άτομα, κυρίως Χριστιανούς Ιουδαίους που θα μπορούσαν να δουν ότι αυτή η εμπειρία θα θριαμβεύσει στο τέλος και αυτή η μικρή κοινότητα των πιστών παρόλο το μικρό της μέγεθος θα νικήσει το πλυάριθμο κακό, όπως ακτιβώς ο εξόριστος ή ο μετανάστης πιστεύουν στην επικράτησή τους επί το κακού.

Η ΕΞΟΡΙΑ ΩΣ ΤΟΜΗ

Για τον ελληνικό πολιτισμό η εξορία μπορεί να αποτελέσει μια τομή στη μελέτη της υφής και της φύσης του. Με αυτό εννοώ ότι, αν καλοεξετάσουμε την ελληνική λογοτεχνική παραγωγή, παλαιά και νέα, θα διαπιστώσουμε ότι η δημιουργία έργων στην εξορία –σε όλες της τις εκφάνσεις– αποτελεί μάλλον τον κανόνα παρά την εξαίρεση. Λόγω των πολλαπλών περιπετειών στις οποίες έτυχε για πολλούς και διάφορους λόγους να περιπέσει ο ελληνικός λαός, η εξορία πήρε πολυποίκιλες μορφές. Άλλού είναι η τιμωρία από άλλους και αλλού η εθελούσια τιμωρία, που γίνεται για να δημιουργήσει ο καλλιτέ-

χνης. Η εξορία, ως έννοια, επιδέχεται πολλές ερμηνείες. Έχει πολυσήμαντη μορφή στην παράδοσή του ελληνισμού στη διαχρονικότητά του. Η εξορία ήταν το αποτέλεσμα μιας τιμωρίας ατόμων, οικογενειών, ακόμα και ολόκληρου πληθυσμού. Μια εξορία ενός αυτοκράτορα, π.χ. δεν ήταν μια ατομική υπόθεση. Ακολουθούσαν τον αυτοκράτορα ή τον οποιοδήποτε άρχοντα ένα πλήθος από ανθρώπους, οι οποίοι έπρεπε να ακολουθήσουν τη μοίρα τους. Ιδού ένα ποίημα του Καβάφη όπου περιγράφονται κάποιες στιγμές δημιουργίας στην εξορία:

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΑΡΧΩΝ, ΕΞΟΡΙΣΤΟΣ ΣΤΙΧΟΥΡΓΩΝ

Οι ελαφροί ας με λέγουν ελαφρόν.

*Στα σοβαρά πράγματα ήμουν πάντοτε
επιμελέστατος. Και θα επιμείνω*

ότι κανείς καλλίτερά μου δεν γνωρίζει

Πατέρας ή Γραφάς ή τους

Κανόναςτων Συνόδων.

Εις κάθε αμφιβολίαν του ο Βοτανειάτης,

εις κάθε δυσκολίαν εις τα εκκλησιαστικά,

εμένα συμβουλευόνταν, εμένα πρώτον

Αλλά εξόριστος εδώ (να όφεται η κακεντρεχής

Ειρήνη Δούκαινα), και δεινώς ανιών,

ουδόλως άστοπον είναι να διασκεδάζω

εξάστιχα και οκτάστιχα ποιών –

να διασκεδάζω με μυθολογήματα

Ερμού, και Απόλλωνος, και Διονύσου,

ή ηρώων της Θεσσαλίας και της Πελοποννήσου.

και να συνθέτω λάμβους ορθοτάτους,

όπως –θα μ' επιτρέψετε να πω– οι λόγοι

της Κωνσταντινουπόλεως δεν ξέρον να συνθέσουν.

Αυτή η ορθότης, πιθανόν, είν' η αιτία της μορφής.

Η πολιτική για τις μειονοτικές γλώσσες: γενικό πλαίσιο

της Μαριλένας Καρυολαίμου, Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών

Η έννοια της μειονοτικής γλώσσας είναι σχετικά πρόσφατη στην ιστορία της ανθρωπότητας. Κατά τη διάρκεια του 19ου και του 20ου αιώνα, η ανάγκη για αναγνώριση και προβολή μιας (πραγματικής ή πλασματικής) κοινής γλώσσας που να υπηρετεί την ενότητα και τη συνοχή του έθνους-κράτους, γεννά αναπόφευκτα και την έννοια της μειονοτικής γλώσσας, της γλώσσας δηλαδή εκείνης που δεν είναι ούτε εθνική, ούτε μητρική ή κοινή παρά μόνο σε μια μικρή ομάδα ομιλητών. Έτσι, ο ορισμός της μειονοτικής γλώσσας έχει εξ αρχής αντιθετικό χαρακτήρα και, όπως θα δούμε στη συνέχεια, κοινωνική βάση. Παράλληλα, το θέμα της προστασίας των μειονοτήτων, παρά τη sporadική παρουσία του στην πολιτική σκέψη και πράξη από το 19ο αιώνα, δεν θα αποτελέσει κομβικό στοιχείο στις διμερείς ή διεθνείς σχέσεις παρά μόνο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Σε τοπικό επίπεδο, το «δικαίωμα στη γλώσσα» αναγνωρίζουν, για συγκεκριμένες ομάδες ομιλητών, οι νομοθεσίες ορισμένων χωρών από το 19ο ήδη αιώνα (του Λουξεμβούργου, της Ελβετίας, [του τότε Δουκάτου] της Φιλανδίας) (Ruiz Vieytez 2001). Στην προ του Φράνκο Ισπανία, τόσο η καταλανική όσο και η γαλικιανή είχαν αναγνωριστεί ως «άλλες» ισπανικές γλώσσες και είχαν, μεταξύ 1932 και 1939, καταξιωθεί ως γλώσσες της εκπαίδευσης. Ακόμη και στη Σοβιετική Ένωση, όπου γνωρίζουμε σήμερα πόσο καταστροφική υπήρξε η κυριαρχία της ρωσικής γλώσσας, η ευρεία

αναγνώριση των επί μέρους εθνικών γλωσσών από την επαναστατική κυβέρνηση έγινε με σκοπό να τις προφυλάξει, έστω και αν στη συνέχεια η αρχική αυτή πρόθεση διαστράφηκε.

Σε διεθνές επίπεδο, θα πρέπει να περιμένουμε τα μέσα του 20ου αιώνα για να δούμε το δικαίωμα στη γλώσσα να κατοχυρώνεται ως βασικό δικαίωμα, μέσα στο γενικότερο πλαίσιο κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που απαγορεύουν τις διακρίσεις με βάση τη φυλή, το φύλο, τη γλώσσα ή τη θρησκεία», «τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική προέλευση, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη θέση». Το δικαίωμα αυτό επαναλαμβάνεται σε μια σειρά από παλαιότερα και νεότερα κείμενα, διατάξεις και συνθήκες, όπου συχνά συνδέεται με το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης και της εκπαίδευσης.

Σε κανένα από αυτά τα κείμενα το δικαίωμα στη γλώσσα δεν αποκτά, βέβαια, χαρακτήρα συλλογικού δικαιώματος, δηλαδή δικαιώματος μιας κοινότητας που διαφέρει πρωτίτως ως προς τη χρήση διαφορετικής γλώσσας: κατ' επέκταση, η αναγνώριση αυτή δεν συνεπάγεται οποιοσδήποτε υποχρεώσεις για το κράτος. Η εμφανής αμηχανία και κάποτε η σαφώς εχθρική στάση απέναντι στην αναγνώριση της ύπαρξης γλωσσικών μειονοτήτων, συνδέεται με το γενικότερο «μειονοτικό πρόβλημα» που ενεργοποιεί τις ανασφάλειες ενός κόσμου όπου τα κρατικά σύνορα δεν

θεωρούνται ακόμη ασφαλή στα μέσα του 20ου αιώνα. Η γλωσσική διεκδίκηση αντιμετωπίζεται ως προάγγελος άλλων, σοβαρότερων διεκδικήσεων – αίτημα αναγνώρισης, πολιτικής αυτονομίας, ακόμη και απόσχισης– παρότι οι ερευνητές συμφωνούν ότι η γλώσσα διαδραματίζει δευτερεύοντα μάλλον ρόλο στο αίτημα μιας μειονοτικής ομάδας για αναγνώριση ή για αυτονομία: η γλωσσική διαφορά δεν οδηγεί από μόνη της σε πολιτική διεκδίκηση· διευρύνει το χάσμα που δημιουργούν ανάμεσα στους ανθρώπους άλλες αιτίες διαφωνίας και άλλες εστίες διάκρισης.

Την πολιτική για προστασία των μειονοτικών γλωσσών θα επιβεβαιώσουν τα επόμενα χρόνια μια πληθώρα συστάσεων και αποφάσεων των ευρωπαϊκών συλλογικών οργάνων

Σύμφωνα με τον Ruiz Vieytez (2005:12) ο όρος «γλωσσική μειονότητα» εμφανίζεται, για πρώτη φορά, στο κείμενο της Διεθνούς συνθήκης για τα πολιτειακά και πολιτικά δικαιώματα (Ηνωμένα

Έθνη 1966), στην οποία το άρθρο 27 αναφέρει: «Σε εκείνα τα κράτη όπου υπάρχουν εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, δεν θα πρέπει να αφαιρείται από τα άτομα που ανήκουν σε αυτές το δικαίωμα να απολαμβάνουν της κουλτούρας τους, να διακηρύττουν και να ασκούν τη θρησκεία τους ή να χρησιμοποιούν τη γλώσσα τους όταν συναναστρέφονται με άλλα μέλη της ομάδας τους» [δική μου μετάφραση]. Το δικαίωμα στη γλώσσα αναγνωρίζεται εδώ ως συλλογικό ενδο-ομαδικό δικαίωμα –αφορά την επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη μιας κοινότητας–, από την αναγνώριση όμως αυτή και πάλι δεν απορρέουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις για το κράτος στο οποίο υπάγεται η γλωσσική μειονότητα. Έτσι, τόσο οι αρχικές αναφορές που θέτουν το δικαίωμα στη γλώσσα ως ατομικό δικαίωμα, όσο και οι

μεταγενέστερες που το αναγνωρίζουν ως συλλογικό δικαίωμα, δεν φαίνεται να δημιουργούν ένα συγκεκριμένο και συνολικό πλαίσιο στήριξης των μειονοτικών γλωσσών. Για να πάρουμε μόνο ένα παράδειγμα, η «αφαίρεση του δικαιώματος» να χρησιμοποιεί κανείς τη γλώσσα του ή το «δικαίωμα να εκφράζεται κανείς ελεύθερα» δεν λένε τίποτα για όλες εκείνες τις περιπτώσεις όπου ένα κράτος αδιαφορεί για την κατάσταση και την τύχη των μειονοτικών γλωσσών, καταδικάζοντας τις με αυτό τον τρόπο, έμμεσα αλλά σίγουρα, σε σταδιακό θάνατο.

Το πλαίσιο προστασίας των μειονοτικών γλωσσών αρχίζει να δημιουργείται μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 80, με μια ιδρυτική πράξη: την ίδρυση, το 1982, του Ευρωπαϊκού γραφείου για τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες με έδρα το Δουβλίνο (Bureau Européen pour les langues les moins répandues/European Bureau for the lesser-used languages/EBLUL). «Produit du phénomène des racines» όπως το αναφέρει στο πρώτο ειδησεογραφικό φύλλο του ο τότε πρόεδρος του Γραφείου Donall O Riagáin, θα διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στην προστασία και την αναβίωση των μειονοτικών γλωσσών λειτουργώντας ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τους «μικρούς λαούς». Σε αυτή την ίδρυση συνεργούν τρεις κυρίως παράγοντες: (α) η προοπτική που δημιουργεί, στο επίπεδο των γλωσσικών χρήσεων και πρακτικών, η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (β) η ανάπτυξη του γλωσσικού σχεδιασμού ως ανεξάρτητου ερευνητικού κλάδου που αναγνωρίζει ως θεμιτή την ανθρώπινη παρέμβαση σε θέματα γλώσσας και (γ) η πολιτιστική αναβίωση των επαρχιών ως απάντηση στην αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση. Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης φέρνει στην επιφάνεια δύο αντίρροπες και, δυνητικά, αντίπαλες δυνάμεις: αφενός τη

γλωσσική ποικιλότητα και αφετέρου την ανάγκη για διευρυμένη επικοινωνία που προϋποθέτει η δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου τόσο ανάμεσα στα κράτη-μέλη όσο και εντός των οργάνων της Ε.Ε. Η δεδηλωμένη πρόθεση της Ε.Ε για στήριξη των επισήμων γλωσσών των κρατών-μελών αφήνει αρχικά στο περιθώριο το θέμα των μειονοτικών γλωσσών. Με την πάροδο του χρόνου γίνεται, ωστόσο, φανερό ότι η γλωσσική όψη της Ε.Ε δεν μπορεί να αφεθεί στην τύχη, αφού μάλιστα η ανάπτυξη του γλωσσικού σχεδιασμού έχει καταδείξει ότι η οργανωμένη ανθρώπινη παρέμβαση σε θέματα γλώσσας μπορεί να αναστρέψει τις αρνητικές εκείνες δυνάμεις που συνεργούν ενάντια στη διατήρηση των μικρότερων και ασθενέστερων γλωσσών.

Η έντονα διεκδικητική δράση στον ευρωπαϊκό χώρο των ομιλητών ορισμένων μειονοτικών γλωσσών, όπως η καταλανική, ευνοείται από τις επαναλαμβανόμενες διακηρύξεις της Ε.Ε για σεβασμό των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων των μελών της και από τις πρωτοβουλίες για ενίσχυση της τοπικής και επαρχιακής αυτοδιοίκησης που συνοδεύουν την ίδρυση, το 1994, της Ευρωπαϊκής επιτροπής για τις επαρχίες. Η σύζευξη της πολιτιστικής (γλωσσικής) με την τοπική διάσταση θα γίνει το 2001 με τη δημιουργία, από το Γραφείο για τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες, του δικτύου «Συνεταιρισμός για την ετερότητα», που έχει στόχο να στηρίξει τη δράση των τοπικών αρχών και οργανώσεων στην προώθηση και ενδυνάμωση των επαρχιακών και μειονοτικών γλωσσών.

Την πολιτική για προστασία των μειονοτικών γλωσσών θα επιβεβαιώσουν τα επόμενα χρόνια μια πληθώρα συστάσεων και αποφάσεων των ευρωπαϊκών συλλογικών οργάνων (και όχι μόνο των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης), αλλά κυρίως τρία κείμενα:

Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης φέρνει στην επιφάνεια δύο αντίρροπες και, δυνητικά, αντίπαλες δυνάμεις: αφενός τη γλωσσική ποικιλότητα και αφετέρου την ανάγκη για διευρυμένη επικοινωνία που προϋποθέτει η δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου τόσο ανάμεσα στα κράτη-μέλη όσο και εντός των οργάνων της Ε.Ε.

- η Σύμβαση-πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων του Συμβουλίου της Ευρώπης,
- η Ευρωπαϊκή Χάρτα για τις επαρχιακές ή μειονοτικές γλώσσες του Συμβουλίου της Ευρώπης και
- οι εκθέσεις Euromosaic I, Euromosaic II και Euromosaic III που δημοσίευσε η Commission το 1992, 1999 και 2004 αντίστοιχα, και αφορούν την κατάσταση των μειονοτικών και λιγότερο ομιλούμενων γλωσσών στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μειονοτικές γλώσσες: οι δυσκολίες ενός ορισμού
 Η ευκολία με την οποία ορίζεται συνήθως η μειονοτική γλώσσα ως «γλώσσα που χρησιμοποιείται από μια κοινότητα στο πλαίσιο μιας πολιτικής οντότητας όπου η πλειονότητα του πληθυσμού χρησιμοποιεί μίαν άλλη γλώσσα», χρησιμοποιώντας δηλαδή ένα ποσοτικό κριτήριο (αριθμός ομιλητών), δε θα πρέπει να συγκαλύπτει την εξαιρετικά περίπλοκη φύση του μειονοτικού φαινομένου που μπορεί να λάβει ποικίλες μορφές.

Μειονοτικές μπορούν να θεωρηθούν γλώσσες αυτοχθόνων πληθυσμών που, λόγω συγκεκριμένων ιστορικών γεγονότων, υποχώρησαν μπροστά σε μια άλλη γλώσσα της οποίας η παρουσία στον ίδιο χώρο είναι μεταγενέστερη. Τέτοια είναι η περίπτωση όλων των κελτικών γλωσσών που, αν και εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται στην Ιρλανδία, την Αγγλία και τη Γαλλία, υποχώρησαν σημαντικά μπροστά στην αγγλική και τη γαλλική. Τέτοια είναι ακόμη η περίπτωση των αμερινδικών γλωσσών που εκτοπίστηκαν στη βόρειο Αμερική από την αγγλική και στη νότιο Αμερική από την ισπανική και την πορτογαλική. Μειονοτικές μπορούν όμως να θεωρηθούν και γλώσσες πληθυσμών των οποίων η εγκατάσταση σε ένα χώρο είναι μεταγενέστερη. Τέτοια είναι η περίπτωση των γλωσσών των μεταναστών, π.χ. των Αράβων στη Γαλλία, των Τούρκων στη Γερμανία, των Ινδών στην Αγγλία.

Όσο και αν φαίνεται λεπτή, η διαφορά ανάμεσα στα δύο είδη μειονοτικών γλωσσών κρίνεται ουσιαστική, όπως το αποδεικνύει άλλωστε το εξής απόσπασμα από τη Χάρτα για τις επαρχιακές και μειονοτικές γλώσσες της Ευρώπης που ψηφίστηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το Μάρτιο του 1988: «λέγοντας επαρχιακές ή μειονοτικές γλώσσες εννοούμε τις γλώσσες που αποτελούν μέρος της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και που α. μιλιούνται παραδοσιακά σε ένα συγκεκριμένο χώρο από πολίτες ενός κράτους που συγκροτούν μια ομάδα αριθμητικά μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό και β. είναι διαφορετικές από την ή τις γλώσσες που χρησιμοποιεί ο υπόλοιπος πληθυσμός. Δεν περιλαμβάνονται διάλεκτοι της επίσημης γλώσσας ή γλώσσες των μεταναστών». [δική μου μετάφραση]

Στο ίδιο πλαίσιο διεκδίκησης περιλαμβάνονται επίσης οι απάτριδες γλώσσες ή γλώσσες-νομάδες, οι «ασθενέστερες των μειονοτικών

γλωσσών» που δεν έχουν συγκεκριμένο χώρο αναφοράς ή εστία λόγω του νομαδικού τρόπου ζωής των ομιλητών τους –γεγονός που τις καθιστά κατεξοχήν μειονοτικές γλώσσες– καθώς και γλώσσες των οποίων οι ομιλητές δεν συγκροτούν μια γεωγραφικά συμπαγή ομάδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα γλώσσας που ανήκει στην πρώτη κατηγορία είναι η ρομανί, η γλώσσα των Αθίγγανων. Στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται ποικίλες γλωσσικές ομάδες των οποίων οι, συχνά ευάριθμοι, ομιλητές, διασπείρονται σε ένα ευρύ γεωγραφικό χώρο: λ.χ. οι Αρβανίτες στην Ελλάδα. Οι κοινότητες των Αρμενίων και των Εβραίων, όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά ανά τον κόσμο, ανήκουν, και αυτές, στην κατηγορία των μη εδαφικών γλωσσών.

Από το πλαίσιο διεκδίκησης που κατοχυρώνει η Χάρτα, αποκλείονται λοιπόν ξεκάθαρα οι γλώσσες των (πρόσφατα εγκατεστημένων) μεταναστών, οι «άλλες γλώσσες της Ευρώπης» όπως συχνά τις αποκαλούμε. Η χρονική περίοδος εγκατάστασης φαίνεται να αποτελεί σημαντικό κριτήριο στη διάκριση ανάμεσα σε ενδογενείς ή αυτόχθονες, αφενός, εξωγενείς ή ετερόχθονες, αφετέρου, γλωσσικές κοινότητες. Με βάση αυτό το σκεπτικό, οι Τούρκοι στην Ολλανδία, οι Άραβες στη Γαλλία, οι Αλβανοί στην Ελλάδα, αποτελούν εθνικές μειονότητες, ενώ οι Βρετόνοι στη Γαλλία, οι Βάσκοι στην Ισπανία, οι Ούγγροι στην Αυστρία, αποτελούν γλωσσικές μειονότητες. Το γεγονός ότι πολλές από τις γλώσσες των μεταναστών έχουν περισσότερους ομιλητές από ότι ορισμένες παραδοσιακά διαδεδομένες σε ένα κράτος μειονοτικές γλώσσες – οι αραβόφωνοι, λ.χ. στη Γαλλία πλησιάζουν τα δύο εκατομμύρια ενώ οι ομιλητές της βασκικής μόλις τις εκατό χιλιάδες – δεν φαίνεται να γεννά προβληματισμό όσον αφορά τη δημοκρατικότητα/ορθότητα μιας τέτοιας διάκρισης (βλ.

επίσης de Varennes 2001, Skutnabb-Kangas 2004).

Εκ πρώτης όψεως θα ήταν κανείς έτοιμος να δηλώσει ότι η διάκριση γίνεται ανάμεσα σε κοινότητες όπου η χρήση μιας άλλης γλώσσας είναι ένδειξη ξεχωριστής ταυτότητας και σε εκείνες όπου δεν υποδεικνύει ξεχωριστή ταυτότητα (βλ. επίσης Penelope Gardner-Chloros 1997). Θα μπορούσαμε όμως να ισχυριστούμε ότι οι Βάσκοι είναι εθνικά ίδιοι με τους Ισπανούς ή οι Ρώσοι εθνικά ίδιοι με τους Εσθονούς, και άρα αποτελούν μάλλον γλωσσικές παρά εθνικές μειονότητες;

Φαίνεται λοιπόν ότι το ποσοτικό κριτήριο (αριθμός ομιλητών) δεν παίζει αποφασιστικό ρόλο στην αναγνώριση μιας γλώσσας ως μειονοτικής. Αλλά και το κριτήριο της ισχύος που προτείνει ο R. N. Srivastava (1983) –μια γλώσσα είναι μειονοτική όταν, ανεξάρτητα από τον αριθμό των ομιλητών της, δεν τυγχάνει θεσμικής υποστήριξης– δεν φαίνεται να λειτουργεί πάντοτε: η καταλανική, επίσημη γλώσσα της αυτόνομης περιοχής της Καταλονίας από το 1978, θεωρείται ακόμη και σήμερα μειονοτική γλώσσα, παρά την επίσημη αναγνώρισή της, τη θεσμική στήριξή της και τη δυναμική παρουσία της ακόμη και εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου, αν και δεν είναι επίσημη γλώσσα, έχει καταφέρει να κερδίσει τη θέση «γλώσσας συνθηκών», γλώσσας δηλαδή στην οποία μεταφράζεται το μεγαλύτερο μέρος των σημαντικών εγγράφων της Ε.Ε. Ας σημειώσουμε ακόμη, ότι η μειονοτική καταλανική αριθμεί σχεδόν όσους ομιλητές αριθμεί και η μη μειονοτική ελληνική.

Ιδιαίτερη είναι, σε αυτή την κατηγορία, και η περίπτωση της ιρλανδικής, πρώτης επίσημης γλώσσας της Ιρλανδίας μητρικής γλώσσας για μόλις 2% του συνολικού

πληθυσμού: πρόκειται για μια επίσημη μειονοτική γλώσσα την οποία σίγουρα δεν χαρακτηρίζει η ίδια δυναμικότητα με την καταλανική.

Οι δυσκολίες που υπάρχουν στο να συμπεριλάβουμε στην ίδια κατηγορία γλώσσες όπως είναι η ισχυρή μειονοτική καταλανική, η σχεδόν νεκρή κορνουαλική, μια μειονοτική επίσημη γλώσσα όπως η ιρλανδική, μια εθνική γλώσσα εξίσου μικρή (σε αριθμό ομιλητών) με ορισμένες μειονοτικές γλώσσες όπως η δανέζικη ή η ελληνική, έχει οδηγήσει τα τελευταία χρόνια σε πολλαπλασιασμό των όρων που αναφέρο-

Géza Mészöly, "Wandering Gypsies", 1873-75,
Oil on wood, 25,6 x 43,5 cm
Hungarian National Gallery, Budapest

νται στις διαφορετικές, όσον αφορά τους τομείς χρήσης, τον αριθμό των ομιλητών και τη θεσμική τους θέση, κατηγορίες γλωσσών που συμβιώνουν στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, είδαμε να εμφανίζονται όροι όπως «μικρές», «ασθενείς», «απειλούμενες», «επαρχιακές», «εδαφικές», «υπό εξαφάνιση», «κυριαρχούμενες», «λιγότερο διαδεδομένες», «λιγότερο ομιλούμενες» και πιο πρόσφατα «λιγότερο διδασκόμενες» γλώσσες (Truchot 1994). Παρά το γεγονός ότι, εκ πρώτης τουλάχιστον όψεως, όλοι αυτοί οι όροι φαίνεται να αποτελούν συνώνυμα, υπάρχουν σημαντικές μεταξύ τους διαφορές (Καρυολαίμου 1997). Έτσι, λ.χ. γλώσσες όπως η ελληνική, η δανέζικη ή η ολλανδική, επίσημες γλώσσες της Ελλάδας, της Δανίας

και της Ολλανδίας αντίστοιχα, δεν μπορούν να θεωρηθούν μειονοτικές αλλά σίγουρα μπορούν να θεωρηθούν λιγότερο διαδεδομένες, ομιλούμενες ή διδασκόμενες, λόγω του μικρού αριθμού φυσικών και μη φυσικών ομιλητών που διαθέτουν.

Μια Ευρώπη των μικρών γλωσσών

Στην τελευταία έκθεση για την κοινωνιο-γλωσσική κατάσταση στα δέκα νέα κράτη-μέλη, Euromosaic III, που δημοσιεύθηκε από την Commission το Σεπτέμβριο του 2004, ο αριθμός των μειονοτικών ή επαρχιακών γλωσσών εκτοξεύεται στα ύψη, αφού

Είναι κοινή διαπίστωση ότι κατά την τελευταία δεκαετία, ο αριθμός των μικρών εθνικών γλωσσών αυξήθηκε σημαντικά, λόγω της διάσπασης των χωρών του ανατολικού μπλοκ και των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών.

γίνεται αναφορά σε πάνω από εκατό γλώσσες. Οι περισσότερες από αυτές απαντούν στις πρώην ανατολικές χώρες, μερικές από τις οποίες, π.χ. η Πολωνία, η Λετονία, η Λιθουανία, είχαν

παλαιότερα χαρακτηριστεί «ευρωπαϊκές χώρες των μειονοτήτων». Για πρώτη φορά διεκδικούν θέση ανάμεσα στις μειονοτικές γλώσσες, η ρωσική (στις Βαλτικές χώρες), η αραβική (στην Κύπρο), η πολωνική στη Λιθουανία και τη Λετονία, η λευκορωσική και η ουκρανική στη Λετονία, δίπλα σε παλαιότερα αναγνωρισμένες μειονοτικές γλώσσες όπως η βουλγαρική και η τουρκική στην Ελλάδα, η σαρβική στη Γερμανία, η καταλανική και η βασκική στην Ισπανία, η ελληνική, η αλβανική, η κροατική, η ολοβενική, η λάντιν, η γαλλική και η γερμανική στην Ιταλία, η βρετονική, η οξιτανική, η φραγκοπροβηγκιανή στη Γαλλία, η σουηδική στη Φιλανδία και η φιλανδική στη Σουηδία, η ουγγρική και η ολοβακική στην Αυστρία, η ιρλανδική, η ουαλική *cymraeg*, η

γαελική σκοτική και η κορνουαλική στην Αγγλία. Από την πιο πάνω –επιλεκτική– απαρίθμηση, προκύπτει ότι όλες οι επίσημες ή εθνικές γλώσσες της Ευρώπης, με μοναδική εξαίρεση την αγγλική, αποτελούν μειονοτικές γλώσσες στο πλαίσιο ενός άλλου κράτους. Φτάνουμε έτσι στο συμπέρασμα ότι μια γλώσσα δεν είναι εγγενώς μειονοτική· αποκτά αυτό το στάτους λόγω των κοινωνικών συνθηκών ύπαρξής της και άρα πάντοτε σε συσχετισμό με κάποιες άλλες γλωσσικές ποικιλίες που είναι (αριθμητικά, οικονομικά, πολιτικά) ισχυρότερες και κοινωνικά εγκυρότερες.

Το γεγονός ότι έχουμε σήμερα στα χέρια μας έναν ακριβή απολογισμό των μειονοτικών γλωσσών που βρίσκονται σε είκοσι πέντε από τις σαράντα τέσσερις χώρες της Ευρώπης (σε όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε.), δεν αποτελεί εχέγγυο για αναγνώριση και στήριξη των γλωσσών από τα κράτη στην επικράτεια των οποίων βρίσκονται. Η καταγραφή των μειονοτικών γλωσσών είναι, βέβαια, αποφασιστικής σημασίας και, σε αρκετές περιπτώσεις, σωτήρια, όσο όμως και αν φανεί παράδοξο, η απόφαση για το ποια γλώσσα θα θεωρηθεί μειονοτική παραμένει κρατική υπόθεση. Ανάμεσα στις πρόνοιες της Χάρτας αναφέρεται ρητά ότι εναπόκειται σε κάθε κράτος που υπογράφει τη σύμβαση να υποδείξει ποιες είναι οι μειονοτικές γλώσσες που αναγνωρίζει καθώς και τις πρόνοιες εκείνες της Χάρτας που ισχύουν για κάθε μία από αυτές. Εναπόκειται άρα στην πολιτική βούληση των ιθυνόντων, που συχνά ανήκουν σε γλωσσικές πλειονότητες ή ελίτ, να λειτουργήσουν –και εδώ– ως «φωνές εγκυρότητας», αποδίδοντας ή όχι το στάτους μειονοτικής γλώσσας, ενίοτε μάλιστα και το στάτους της «γλώσσας».

Από την άλλη, είναι κοινή διαπίστωση ότι κατά την τελευταία δεκαετία, ο αριθμός

των μικρών εθνικών γλωσσών αυξήθηκε σημαντικά, λόγω της διάσπασης των χωρών του ανατολικού μπλοκ και των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών. Πολλοί ερευνητές εκφράζουν την ανησυχία ότι η πολυγλωσσία και τα πρακτικά προβλήματα που δημιουργούν οι πολυγλωσσες πρακτικές στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών οργάνων και ανάμεσα στους πολίτες των κρατών-μελών, ενδυναμώνουν την επικυριαρχία της αγγλικής στον ευρωπαϊκό χώρο (βλ. μεταξύ άλλων Phillipson 1992, 2003 Phillipson & Skutnabb-Kangas 1994, Skutnabb-Kangas & Phillipson 1997). Εδώ, όπως και σε άλλες περιοχές, επιβεβαιώνεται ο επαρχιακός χαρακτήρας του γλωσσικού γίνε-

σθαι που δημιουργεί μια δυναμική ώθησης για τις δυναμικότερες των μειονοτικών γλωσσών: έτσι, σε συνέχεια της συμφωνίας που θεσπίστηκε τον Ιούνιο του 2005 από το Συμβούλιο των Υπουργών, επιτρέπεται η χρήση της καταλανικής, της γαλικιανής και της βασκικής, εφόσον αυτές αναγνωρίζονται από το Σύνταγμα ή τους νόμους ενός κράτους-μέλους –εδώ της Ισπανίας– ως επίσημες σε ολόκληρη ή μέρος της επικρατείας του. Παράλληλα, η ιρλανδική, μία εθνική μειονοτική γλώσσα με λιγότερο από 200.000 φυσικούς ομιλητές, θα γίνει στις αρχές του 2007 η εικοστή πρώτη επίσημη γλώσσα της Ε.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. De Varennes, Fernand, 2001. "Language varieties as an integral part of human rights" Στο: *International Journal on Multicultural Societies* 3/1, 15-25.
2. Gardner-Chloros, Penelope, 1997. "Vernacular literacy in new minority settings in Europe" στο: Tabouret-Keller A., Robert Le Page, Penelope Gardner-Chloros & Gabrielle Varro (επιμ.), *Vernacular literacy: a reevaluation*. Oxford: Oxford University Press, 67-92.
3. Haberland, Hartmut, 1991. "Reflexions about minority languages in the European Community". Στο: Fl. Coulmas (επιμ.), *A language policy for the European Community*, Βερολίνο/Νέα Υόρκη: Mouton de Gruyter, 179-194.
4. Phillipson, Robert, 1992. *Linguistic imperialism*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
5. Phillipson, Robert, 2003. *English-Only Europe: Challenging language policy*, Λονδίνο: Routledge.
6. Phillipson, Robert & Skutnabb-Kangas, Tove, 1994. "English, panacea or pandemic", *Sociolinguistica* 8: 73-87
7. Ruiz Vieitez, Eduardo Xavier, 2001. "The protection of linguistic minorities: A historical approach", *International Journal on Multicultural Studies* 3/1, 5-14.
8. Skutnabb-Kangas, Tove & Phillipson, Robert. 1997. "Linguistic human rights and English in Europe". *World Englishes* 16/1: 27-43 (ειδικό αφιέρωμα «Η αγγλική στην Ευρώπη»).
9. Skutnabb-Kangas, Tove, 2004. "Indigenous or immigrant minorities? Who is at greater risk?", *NORRAG News* 34, 15-17.
10. Srivastava, R. N. 1983. "Linguistic minorities and national languages" στο Fl. Coulmas (επιμ.), *Linguistic minorities and national languages. Language policy issues in developing countries*. Βερολίνο/Νέα Υόρκη: Mouton de Gruyter, 450-477.
11. Truchot, Claude, 1994. "L'approche géographique des langues d'Europe". *Le plurilinguisme européen : théories et pratiques en politique linguistique*. Παρίσι: Honoré Champion, 41-68.

(θεματικό τεύχος «Αγγλική μόνο στην Ευρώπη»).

Το Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης ως στήριγμα
της ανάπτυξης του Ελληνισμού στην Ουκρανία

του Κωνσταντίνου Μπαλαμπάνωφ, Πρύτανη του Κρατικού Πανεπιστημίου Ανθρωπιστικών Σπουδών
Μαριούπολης, καθηγητή, Επίτιμο προξένου της Κύπρου στη Μαριούπολη

Η Μαριούπολη είναι μια μοναδική πολυεθνική βιομηχανική πόλη με πληθυσμό μισό εκατομμύριο κατοίκους. Ουκρανοί, Ρώσοι, Έλληνες και άλλες εθνότητες με σημαντική κληρονομιά που εμπλουτίζουν την πολιτισμική της ταυτότητα. Η ελληνική διασπορά της Αζοφικής αριθμεί δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους και είναι μια από τις πιο πολυάριθμες και παλαιές στην Ευρώπη. Το 1778 οι Έλληνες της Κριμαίας υπό την ηγεσία του Μητροπολίτη Ιγντίου μετεγκαταστάθηκαν στο βόρειο τμήμα της Αζοφικής και ίδρυσαν 21 χωριά και την πόλη της Μαριούπολης, που το όνομά της τιμά την Παναγία. Για πάνω από 225 χρόνια οι Έλληνες της Αζοφικής έζησαν και την πολιτισμική ακμή και τους πολιτικούς κατατρεγμούς.

Στα χρόνια του Στάλιν η λειτουργία όλων των ελληνικών σχολείων σταμάτησε, έκλεισε η παιδαγωγική σχολή, όπου διδάσκονταν τα ελληνικά, καθώς και το θέατρο και οι εφημερίδες. Χιλιάδες Έλληνες εκδιώχθηκαν χωρίς λόγο, πολλοί απ' αυτούς σκοτώθηκαν. Κάτοικοι ελληνικής καταγωγής αντιμετώπιζαν ανυπέβλητες δυσκολίες σε κάθε είδους επαγγελματική εξέλιξη και έτσι πολλοί απ' αυτούς αναγκάζονταν να κρύβουν την καταγωγή τους. Παρ' όλες όμως τις δυσκολίες, τις απαγορεύσεις, τους κατατρεγμούς και την τρομοκρατία οι Έλληνες κατάφεραν να διατηρήσουν ζωντανό το ελληνικό πνεύμα και τον πολιτισμό, σεβόμενοι οι ίδιοι πάντοτε τα δικαιώματα άλλων λαών και επιδεικνύοντας

ανεκτική στάση απέναντι σε όσους διέμεναν στην πολυεθνική αυτή κοινότητα.

Με την ανεξαρτησία της Ουκρανίας και την πραγματοποίηση του δημοκρατικού μετασχηματισμού στις αρχές της δεκαετίας του '90 του περασμένου αιώνα οι Έλληνες έθεσαν ως στόχο την αναγέννηση της γλώσσας, του πολιτισμού και των εθίμων τους. Το 1991 με πρωτοβουλία του Ελληνικού Συλλόγου της Μαριούπολης και την υποστήριξη του δημαρχείου και του Κρατικού Πανεπιστημίου του Ντονέσκ ιδρύθηκε στη Μαριούπολη το Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών Σπουδών, το οποίο με την πάροδο του χρόνου μετεξελίχτηκε στο Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης (ΚΠΑΣΜ).

Το φθινόπωρο του 2006 το ΚΠΑΣΜ θα κλείσει 15 χρόνια, έχοντας την ίδια ηλικία με το ίδιο του Ουκρανικό κράτος. Η ίδρυσή του είναι αποτέλεσμα της δημοκρατικής μεταρρύθμισης στη χώρα μας. Η αρχή της πορείας του έγινε μέσα σε συνθήκες κοινωνικής και οικονομικής κρίσης. Διέθετε ελάχιστη υλικοτεχνική υποδομή, ελάχιστο εξειδικευμένο προσωπικό και καθόλου διεθνείς σχέσεις. Όμως χάρη στην αποτελεσματική εργασία, προσήλωση και ζήλο του προσωπικού του Πανεπιστημίου καθώς και χάρη στη βοήθεια των πολυάριθμων φίλων μας από την Ουκρανία και το εξωτερικό, το ΚΠΑΣΜ μέσα σε σύντομο διάστημα έχει γίνει ένα πανεπιστήμιο με κύρος, γνωστό τόσο μέσα όσο και έξω από τη χώρα.

Κύριος στόχος του ΚΠΑΣΜ είναι η ποιοτική εκπαίδευση των φοιτητών σε ειδικότητες που

έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας. Το Πανεπιστήμιο βγάζει ειδικούς στον τομέα του δικαίου, των διεθνών σχέσεων, της διοίκησης δημοσίων οργανισμών και επιχειρήσεων, της διεθνούς οικονομίας, της δημοσιογραφίας, της φιλολογίας, της διαχείρισης επισήμων εγγράφων και πληροφοριών, της ιστορίας, της παιδαγωγικής και της ψυχολογίας.

Το ΚΠΑΣΜ ξεκίνησε τη δραστηριότητά του με 12 μέλη προσωπικού και δύο έδρες. Σήμερα έχει 6 σχολές, 20 έδρες και 17 τμήματα στα οποία φοιτούν πάνω από τρεις χιλιάδες φοιτητές. Το προσωπικό του Πανεπιστημίου αποτελείται από περισσότερα από 300 άτομα, μεταξύ των οποίων 32 διδάκτορες και 119 υποψήφιοι διδάκτορες, όχι μόνο του ΚΠΑΣΜ αλλά και των κύριων εθνικών Πανεπιστημίων του Κιέβου, του Χάρκοβο, του Ντονέτσκ, της Μόσχας, της Πετρούπολης, της Ελλάδας, της Κύπρου, της Γερμανίας, της Ιταλίας και άλλων χωρών.

Στα 15 χρόνια της ανάπτυξής του το ΚΠΑΣΜ έχει αναδειχθεί σε εκπαιδευτικό, επιστημονικό και πολιτιστικό κέντρο ολόκληρης της περιφέρειας του Ντονέτσκ. Επίσης έχει αναγνωριστεί ο ηγετικός του ρόλος στην αναγέννηση των Ελλήνων της Ουκρανίας.

Ένας από τους κυριότερους στόχους του Πανεπιστημίου είναι η πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων της Ουκρανίας, η ανάπτυξη του ελληνισμού στη χώρα μας και η εδραίωση της φιλίας και συνεργασίας με ξένες χώρες, μα προπαντός με την Ελλάδα και την Κύπρο. Προς το παρόν το ΚΠΑΣΜ είναι το μοναδικό πανεπιστήμιο στην Ευρώπη (εκτός της Ελλάδας και της Κύπρου) όπου η ελληνική γλώσσα, ο πολιτισμός και η ιστορία της Ελλάδας διδάσκονται επιτυχώς σε πάνω από 700 φοιτητές. Πρέπει να τονιστεί ότι τα ελληνικά διδάσκονται σε 10 πανεπιστήμια της Ουκρανίας, αλλά μόνο στο ΚΠΑΣΜ έχει ιδρυθεί σχολή

ελληνικής φιλολογίας που περιλαμβάνει την Έδρα Ελληνικής Φιλολογίας και την Έδρα Ελληνικής Γλώσσας και Μετάφρασης. Αξίζει να σημειωθεί ότι από χρόνο σε χρόνο αυξάνεται το ενδιαφέρον των νέων για την εκμάθηση των ελληνικών, της ιστορίας και του πολιτισμού του πανάρχαιου ελληνικού λαού που έθεσε τις βάσεις του πολιτισμού και της δημοκρατίας στην Ευρώπη. αΕτοι, το 2005 στη Σχολή της ελληνικής φιλολογίας γράφτηκαν 76 φοιτητές, αριθμός που αποτελεί ρεκόρ. Και είναι αξιοπρόσεκτο πως στη Σχολή φοιτούν παιδιά όχι μόνο της περιοχής του Ντονέτσκ, αλλά και από άλλα μέρη της Ουκρανίας, της Ρωσίας και τώρα τελευταία και της Ελλάδας. Ελληνικά σπουδάζουν όχι μόνο φοιτητές με ελληνική καταγωγή, αλλά και Ρώσοι, Ουκρανοί καθώς και από άλλες εθνότητες. Δημιουργείται με αυτόν τον τρόπο η βάση για τη φιλία και τη συνεργασία μεταξύ λαών με κοινές ιστορικές και πολιτιστικές ρίζες και μια κοινή πνευματική βάση, την η ορθοδοξία που αποτελεί πρόσφορο έδαφος, τόσο για τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό όσο και για την εμβάθυνση της συνεργασίας στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Το Πανεπιστήμιό μας, σε συνεργασία με την Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας, υποστηρίζει και το σημαντικό έργο της προβολής της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού ανάμεσα στους μαθητές. Το 2005 πάνω από 6 χιλιάδες μαθητές μάθαιναν ελληνικά σε 103 σχολεία της Ουκρανίας. Τα ελληνικά διδάσκονται από 117 δασκάλους, που οι περισσότεροι είναι απόφοιτοι του Πανεπιστημίου. Για να ενισχύσει το ενδιαφέρον για την εκμάθηση των ελληνικών, της ιστορίας και του πολιτισμού της Ελλάδας, το Πανεπιστήμιο, σε συνεργασία με την Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας και το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στη Μαριούπολη,

διεξάγει κάθε χρόνο Πανουκρανικές Ολυμπιάδες ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και πολιτισμού για μαθητές και φοιτητές. Έτσι, το 2005 τριάντα φοιτητές από 10 πανεπιστήμια της Ουκρανίας στα οποία διδάσκονται τα ελληνικά πήραν μέρος στην Πανουκρανική Ολυμπιάδα ελληνικής γλώσσας. Το πρώτο και το δεύτερο βραβείο απέσπασαν οι φοιτήτριες του ΚΠΑΣΜ Άννα Σιντόρενκο και Ιουλία Ποτιόμκινα.

Ένας σημαντικός τομέας δραστηριότητας του ΚΠΑΣΜ είναι η διεξαγωγή διεθνών επιστημονικών συνεδρίων σε συνεργασία με φορείς από το εξωτερικό, στα οποία τίθενται και πρακτικά ζητήματα. Αυτή η πρακτική συμβάλλει στη διεύρυνση της διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της παιδείας, της επιστήμης και του πολιτισμού. Στην έδρα του Πανεπιστημίου το 1996 και το 1999 διεξήχθησαν δύο μεγάλα διεθνή συνέδρια με θέμα "Ουκρανία - Ελλάδα: ιστορική κληρονομιά και προοπτικές της συνεργασίας", στα οποία συμμετείχαν πάνω από 400 διακεκριμένοι επιστήμονες, πολιτικοί, διπλωμάτες, κρατικοί παράγοντες της Ουκρανίας, της Ρωσίας, της Γεωργίας, της Ελλάδας, της Κύπρου και άλλων κρατών. Στα 15 χρόνια της ιστορίας του το ΚΠΑΣΜ έχει διακριθεί ως επιστημονικό κέντρο για τα θέματα ανάπτυξης της ελληνικής διασποράς της Ουκρανίας. Επίσης αποτελεί εστία πολιτικής, οικονομικής και νομικής συνεργασίας της Ουκρανίας με τις χώρες της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας και ιδιαίτερα με την Ελλάδα και την Κύπρο. Τη στιγμή αυτή εκπονούν τις διδακτορικές τους διατριβές πάνω σε θέματα της ιστορίας των Ελλήνων της Ουκρανίας και της Αζοφικής οι καθηγήτριες Άννα Γεντιό και Ειρήνη Πονιμαρίόβα, ενώ πάνω από 20 μεταπτυχιακοί φοιτητές και νέοι καθηγητές του ΚΠΑΣΜ διεξάγουν έρευνα σε θέμα που σχετίζεται με τη συνεργασία ανάμεσα στην

Ουκρανία, την Ελλάδα και την Κύπρο. Με βάση το υπάρχον επιστημονικό δυναμικό και την εμπειρία έχει ληφθεί απόφαση για την ίδρυση Ινστιτούτου της Ελληνικής Διασποράς της Ουκρανίας με κέντρο το Πανεπιστήμιο και με την υποστήριξη του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας και της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας. Ο βασικός στόχος του Ινστιτούτου είναι η πολύπλευρη μελέτη της ελληνικής διασποράς στην Ουκρανία και στις χώρες της Μαύρης Θάλασσας, καθώς και η διεξαγωγή ερευνητικών και εκδοτικών προγραμμάτων και διαφωτιστικών εκστρατειών με σκοπό την ανάπτυξη του ελληνισμού, τη προαγωγή των ιδανικών, και την προβολή και εδραίωση της φιλίας και της συνεργασίας ανάμεσα στην Ουκρανία, την Ελλάδα και την Κύπρο.

Στο ΚΠΑΣΜ προσκαλούνται για μαθήματα επιφανείς επιστήμονες και διπλωμάτες. Οι φοιτητές του ΚΠΑΣΜ είχαν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν διαλέξεις ειδικών από πανεπιστήμια της Ουκρανίας, της Ελλάδας, της Κύπρου, της Γερμανίας, της Ιταλίας και των ΗΠΑ. Η ελληνική κυβέρνηση βοηθά παραλλήλως στην οργάνωση της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας, του πολιτισμού και της ιστορίας. Εδώ και έντεκα χρόνια τρεις με πέντε εκπαιδευτικοί (περισσότεροι απ' ό,τι σε Α.Ε.Ι. άλλων χωρών της Πρώην Σοβιετικής Ένωσης), αποσπασμένοι από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων της Ελλάδας εργάζονται σε μόνιμη βάση στο Πανεπιστήμιο. Η πλειοψηφία των αποσπασμένων εκπαιδευτικών εργάζονται με αφοσίωση και ζήλο. Ιδιαίτερη μνεία οφείλεται στην κ. Χαΐδω Χρίστου η οποία εργάζεται εδώ και τέσσερα χρόνια στο Πανεπιστήμιο και έχει πρόσφατα ολοκληρώσει μεταπτυχιακή εργασία με θέμα: Γλωσσική συρρίκνωση στην κριμαιο-αζοφική διάλεκτο. Ιστορικο-κοινωνικό πλαι-

σιο. Επαφή με την Κοινή Νεοελληνική. Επιπτώσεις στο αρχαϊκό λεξιλόγιο.' Εξάλλου, καθηγητές του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τακτικά διεξάγουν σεμινάρια μεθοδολογίας για νέους εκπαιδευτικούς του ΚΠΑΣΜ. Κάθε χρόνο έως και 20 νέοι εκπαιδευτικοί μας συμμετέχουν σε προγράμματα στα πανεπιστήμια της Ελλάδας και της Κύπρου με σκοπό τη συλλογή υλικού για τις μεταπτυχιακές τους εργασίες και τη γνωριμία με τη σύγχρονη μεθοδολογία διδασκαλίας των ελληνικών.

Το ΚΠΑΣΜ συμμετέχει ενεργά στην προσπάθεια για υλοποίηση της Σύμβασης της Μπολόνια, ενώ συγκαταλέγεται ανάμεσα στα 14 από τα 245 ΑΕΙ της Ουκρανίας που μαζί με περισσότερα από 500 πανεπιστήμια της Ευρώπης έχουν υπογράψει τη Magna Charta Universitatum, ένα είδος συντάγματος της σύγχρονης ανώτερης παιδείας στην Ευρώπη. Για το συντονισμό των δραστηριοτήτων των πανεπιστημίων στο πλαίσιο της Σύμβασης της Μπολόνια έχει δημιουργηθεί ένα Συμβούλιο από πρυτάνεις και διακεκριμένους ακαδημαϊκούς. Στις 19 Ιουνίου 2005 το Συμβούλιο αυτό συνήλθε για πρώτη φορά στην Ουκρανία, στο ΚΠΑΣΜ. Συμμετείχαν οι καθηγητές F. Roversi-Monaco, πρόεδρος του Συμβουλίου, πρώην πρύτανης του Πανεπιστημίου της Μπολόνια, L. Smith (Πανεπιστήμιο του αΟαλο), J. Bricall, πρώην πρόεδρος του Δικτύου Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης), A. Barblan, γενικός γραμματέας του Συμβουλίου (Ελβετία) και άλλοι επιστήμονες, συντάκτες και ιδρυτές της Σύμβασης της Μπολόνια. Οι συμμετέχοντες εκτίμησαν και αξιολόγησαν τον υψηλό βαθμό δραστηριότητας του Πανεπιστημίου στην κατεύθυνση της προετοιμασίας ειδι-

Οι Πρυτάνεις των Πανεπιστημίων της Μαριούπολης και Κύπρου, μετά την υπογραφή της διμερούς Συνεργασίας

κών στον τομέα των διεθνών σχέσεων.

Το προσωπικό του ΚΠΑΣΜ έχει διαμορφώσει ένα δίκτυο διεθνών επαφών που στηρίζεται στην πολυμερή συνεργασία με Υπουργεία Παιδείας, Υπουργεία Εξωτερικών, πρεσβείες, νομαρχίες, δημαρχεία, πανεπιστήμια και ανθρωπιστικά ιδρύματα του εξωτερικού. Αυτή η πρακτική έχει αποδειχτεί επιτυχής και καρποφόρα. Κάθε χρόνο εκατοντάδες φοιτητές και μέλη προσωπικού του Πανεπιστημίου συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά, επιστημονικά και πολιτιστικά προγράμματα στην Κύπρο, την Ελλάδα, την Ιταλία, τη Γερμανία, τις ΗΠΑ, την Αυστρία, την Πολωνία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ολλανδία και άλλες χώρες. Το 2005 πάνω από 240 φοιτητές και καθηγητές του ΚΠΑΣΜ πήραν μέρος σε 57 προγράμματα σε 16 χώρες. Ιδιαίτερος μας ικανοποιεί και ενθαρρύνει το γεγονός ότι οι ξένοι εταίροι μας επιβεβαιώνουν διαρκώς το υψηλό επίπεδο γνώσεων, την καλή εκπαίδευση και τη συγκροτημένη παρουσία των φοιτητών μας στο εξωτερικό. Συμμετέχοντας σε εκπαιδευτικά και πολιτιστικά προγράμματα, σε σεμινάρια ή φεστι-

βάλ, επικοινωνώντας με συναδέλφους τους σε φοιτητικές διοργανώσεις στο εξωτερικό, οι φοιτητές του ΚΠΑΣΜ λειτουργούν ως αγωγοί του ουκρανικού και του ελληνικού πολιτισμού και του πνεύματος και συμβάλλουν στην εδραίωση της φιλίας και της συνεργασίας ανάμεσα στους λαούς.

Το Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης είναι μέλος πολλών ευρωπαϊκών πανεπιστημιακών οργανισμών όπως το Δίκτυο Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (ΑΙΜΟΣ) που λειτουργεί στο πλαίσιο της Σύμβασης της Μπολόνια και η Ευρωπαϊκή Οργάνωση Διεθνούς Εκπαίδευσης. Το 2005 το ΚΠΑΣΜ ήταν το πρώτο πανεπιστήμιο της Ουκρανίας που έγινε μέλος του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημόσιου Δικαίου, το οποίο περιλαμβάνει πάνω από 50 πανεπιστήμια της Ευρώπης. Μαρτυρία του υψηλού κύρους του ΚΠΑΣΜ είναι και το γεγονός ότι το Πανεπιστήμιο εξελέγη μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου αυτού του διεθνούς οργανισμού που η έδρα του βρίσκεται στην Αθήνα. Ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημόσιου Δικαίου κ. Σπυρίδων Φλογαίτης έχει επισκεφθεί το ΚΠΑΣΜ και έχει πιστοποιήσει το υψηλό επίπεδο των δραστηριοτήτων του. Το ΚΠΑΣΜ είναι σήμερα το μοναδικό ουκρανικό πανεπιστήμιο που είναι μέλος του Διεθνούς Συνδέσμου Νομικών Σχολών, όπου ανήκουν πάνω από 350 πανεπιστήμια των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, με έδρα στη νομική σχολή του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μόσχας «Μ. Λομονόσοφ». Το ΚΠΑΣΜ εξελέγη μέλος του Προεδρείου του Συνδέσμου Νομικών Σχολών. Το ΚΠΑΣΜ συμμετέχει ακόμα στο διεθνές εκπαιδευτικό και ερευνητικό πρόγραμμα ΙΑΣΩΝ που συμπεριλαμβάνει 12 διακεκριμένα πανεπιστήμια των παρευξείνιων χωρών. Το Πανεπιστήμιο

επιδιώκει να είναι ισότιμο μέλος στο διάλογο με ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και βρίσκει από την πλευρά τους συμπαράσταση και υποστήριξη.

Το ίδρυμά μας συχνά υποδέχεται προέδρους και υπουργούς ξένων κρατών, ευρωβουλευτές, νομάρχες, δημάρχους, πρυτάνεις και διακεκριμένους επιστήμονες από πανεπιστήμια με διεθνές κύρος. Μπορούν να αναφερθούν οι εξής αριθμοί: μόνο για τα τελευταία 12 χρόνια το πανεπιστήμιο υποδέχτηκε πάνω από 300 ξένες αποστολές που τα μέλη τους αριθμούν πάνω από 1300 άτομα. Για την προετοιμασία επίσημων επισκέψεων και τη συχνή υποδοχή επισήμων από το εξωτερικό το προσωπικό και οι φοιτητές του πανεπιστημίου εργάζονται με οργάνωση και ζήλο, και τα αποτελέσματα αυτής της εργασίας είναι εξαιρετικά. Είμαστε υπερήφανοι που για τη μεγάλη προσωπική συνεισφορά τους στην εδραίωση της φιλίας και της συνεργασίας ανάμεσα στον ουκρανικό, τον ελληνικό και τον κυπριακό λαό και για τη βοήθεια στην ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας και του Πανεπιστημίου Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης, ο τίτλος του επίτιμου διδάκτορα του Πανεπιστημίου μας έχει απονεμηθεί στον τότε Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνο Στεφανόπουλο (1997), στον πρωθυπουργό της Ελλάδας, διδάκτορα πολιτικών επιστημών κ. Κωνσταντίνο Καραμανλή (2003), καθώς επίσης στον πρύτανη του πανεπιστημίου Ιωαννίνων καθηγητή κ. Δημήτρη Γλάρο (1998), στο διευθυντή του Ιδρύματος Αναστάσιος Γ. Λεβέντης καθηγητή κ. Βάσο Καραγιώργη, αρχαιολόγο με διεθνές κύρος (2004) και σε άλλους διακεκριμένους επιστήμονες και πολιτικούς.

Ιδιαίτερη θέση ανάμεσα στις διεθνείς συνεργασίες του ΚΠΑΣΜ καταλαμβάνει η

Οι φοιτητές του ΚΠΑΣΜ καλωσορίζουν εγκάρδια τα μέλη της αποστολής από την Κύπρο και το Ηνωμένο Βασίλειο: Α. Λεβέντης, πρόεδρος της διεθνούς εταιρίας Leventis Group, πρόεδρος του Ιδρύματος "Α.Γ. Λεβέντης", Β. Καραγιώργης, διευθυντής του ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντης, καθηγητής, επίτιμος δάκτορας του ΚΠΑΣΜ, S. Rumsey, διευθυντής διοίκησης της εταιρίας European Credit Management Ltd.

Κυπριακή Δημοκρατία. Από νέος ένιωθα σεβασμό και αγάπη προς την Κύπρο και τους Κυπρίους. Αυτά τα αισθήματα έγιναν ακόμα πιο έντονα, όταν γνώρισα τον Γιώργο Ιακώβου, σοφό πολιτικό, έμπειρο διπλωμάτη και άνθρωπο γεμάτο καλωσύνη. Εδώ και δέκα χρόνια είμαστε καλοί φίλοι. Ως Υπουργός Εξωτερικών της Κύπρου από το 1983 ως το 1993 αλλά και εκ νέου τα τελευταία τρία χρόνια, ο κ. Ιακώβου επιτέλεσε σημαντικό έργο για την επίλυση του κυπριακού προβλήματος: 200 χιλιάδες ελληνοκύπριοι πρόσφυγες θα θυμούνται για πάντα τη βοήθεια που τους παρείχε ο κ. Ιακώβου. Μιλώντας για το μεγάλο έργο του Γ. Ιακώβου αξίζει να σημειωθεί ότι το κύριο νόημα της ζωής του είναι η παροχή βοήθειας σε ανθρώπους που την έχουν ανάγκη. Στη δεκαετία του '90 του περασμένου αιώνα ο Γ. Ιακώβου ως πρόεδρος του Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Απόδημων και Παλινοστούτων Ομογενών Ελλήνων εισηγήθηκε το πρόγραμμα στήριξης των Ελλήνων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Ο Γ. Ιακώβου έχει πραγματοποιήσει πολλά για την ανάπτυξη της ελληνικής

παιδείας και του πολιτισμού στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης και της Ουκρανίας. Επισκέφθηκε πολλές φορές την Ουκρανία, το Πανεπιστήμιο της Μαριούπολης, την Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας, τα ελληνικά χωριά της περιοχής και μίλησε σε συγκεντρώσεις καθηγητών, φοιτητών και μελών των ελληνικών συλλόγων. Η προσωπική συνεισφορά του στην πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων της Ουκρανίας και την ανάπτυξη του ελληνισμού είναι ανυπολόγιστη. Τον Ιανουάριο του 1997 για τη βοήθεια του στην ανάπτυξη του Ινστιτούτου Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης που τότε ήταν παράρτημα του Κρατικού Πανεπιστημίου του Ντονέτσκ, και για τη μεγάλη προσωπική συνεισφορά στο έργο της πνευματικής αναγέννησης των Ελλήνων της Ουκρανίας και την εδραίωση της ελληνο-ουκρανικής φιλίας του απονεμήθηκε ο τίτλος του επίτιμου διδάκτορα του Κρατικού Πανεπιστημίου του Ντονέτσκ. Από την υπεύθυνη θέση του Υπουργού Εξωτερικών της Κύπρου ο κ. Ιακώβου άφησε σημαντικό έργο για την εδραίωση

του κύρους της Κυπριακής Δημοκρατίας σ' όλο τον κόσμο συμβάλλοντας στην εδραίωση της φιλίας και της συνεργασίας μεταξύ των λαών. Χάρη στη βοήθειά του εφτά άριστοι φοιτητές του τελευταίου έτους του τομέα «Διεθνείς σχέσεις» πραγματοποίησαν το Νοέμβριο του 2005 πρακτική εξάσκηση στο Υπουργείο Εξωτερικών της Κύπρου και παρακολούθησαν διαλέξεις στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο του Υπουργείου. Στο πλαίσιο του προγράμματος, που ήταν ιδιαίτερα πλούσιο, περιλαμβάνονταν επίσημες εκδηλώσεις, συναντήσεις, εκδρομές, καθώς και ευκαιρίες επικοινωνίας με τη νεολαία της Κύπρου.

Το ελληνικό και το ουκρανικό κοινό καθώς και οι πληρεξούσιοι εκπρόσωποι εκφράζουν επίσης την ευγνωμοσύνη τους στον πρόεδρο της Κύπρου, κύριο Τάσο Παπαδόπουλο και τον τ. Υπουργό Εξωτερικών της Κύπρου κύριο Γιώργο Ιακώβου για την ίδρυση του Επίτιμου Προξενείου της Κύπρου στη Μαριούπολη, γεγονός που είμαι βέβαιος ότι θα συμβάλει στην εδραίωση των φιλικών σχέσεων ανάμεσα στον κυπριακό λαό και τον ελληνισμό της περιοχής.

Το Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης είναι ακόμη περήφανο που έχει φίλο του έναν διακεκριμένο επιστήμονα, τον αρχαιολόγο και διευθυντή του Ιδρύματος Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, επίτιμο διδάκτορα του ΚΠΑΣΜ, κύριο Βάσο Καραγιώργη. Παρά τους υψηλούς τίτλους και τις διακρίσεις που έχει ο κ. Καραγιώργης παραμένει πάντα μετρίοφρων, συνεπής και ενεργητικός άνθρωπος, σοφός δάσκαλος και καλός φίλος, έτοιμος να βοηθήσει κάθε στιγμή. Ο κ. Καραγιώργης επισκέφθηκε πολλές φορές το Πανεπιστήμιό μας και πραγματοποίησε σειρά δημοσίων διαλέξεων για φοιτητές ιστορικούς, διπλωμάτες και μεταφραστές. Χάρη στην υποστήριξή του το ΚΠΑΣΜ έχει

λάβει σημαντική βοήθεια από το Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης.

Το Ίδρυμα Λεβέντη έχει αναλάβει όλα τα έξοδα για τη διαμόρφωση και τον εξοπλισμό της Βιβλιοθήκης Κωνσταντίνου Λεβέντη που τα εγκαίνιά της στο ΚΠΑΣΜ θα γίνουν το 2006. Ελπίζουμε να γίνει η καλύτερη ανάμεσα στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Σε συνεργασία με το Ίδρυμα Λεβέντη σχεδιάζουμε ακόμη να διοργανώσουμε το φθινόπωρο του 2006 ένα συνέδριο με θέμα την οικολογική ασφάλεια. Επίσης το Μάιο του 2007 θα πραγματοποιηθεί στο ΚΠΑΣΜ μεγάλο επιστημονικό συνέδριο σε συνεργασία με το Ίδρυμα Λεβέντη με θέμα την πορεία του Ελληνισμού στην Ουκρανία το 18ο-21ο αι. Η μεγάλη υποστήριξη του Ιδρύματος εκφράζεται και με υποτροφίες προς μέλη της ακαδημαϊκής μας κοινότητας για έρευνα στο Πανεπιστήμιο της Κύπρου σε θέματα ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και πολιτισμού. Η Ιουλία Κούτνα και η Ναταλία Βογεβούτκο είναι νέοι εκπαιδευτικοί μας που συμμετείχαν σε προγράμματα διάρκειας έξι μηνών και έχουν συλλέξει πλούσιο υλικό για τις έρευνές τους. Σήμερα βρίσκεται στην Κύπρο με υποτροφία του Ιδρύματος Λεβέντη η Βικτώρια Ζολοταριόβα.

Στις αρχές Ιουνίου του 2005 το ΚΠΑΣΜ είχε την τιμή να υποδεχτεί τον διευθυντή της διεθνούς χρηματιστηριακής εταιρίας Leventis group και πρόεδρο του Ιδρύματος Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, κύριο Αναστάσιο Πωλ Λεβέντη, το διευθυντή του Ιδρύματος Λεβέντη, καθηγητή Βάσο Καραγιώργη και τον πρόεδρο του ορνιθολογικού συνδέσμου της Μεγάλης Βρετανίας καθηγητή Steven Rumsey. Κατά τη συνάντησή του με τους καθηγητές και φοιτητές του Πανεπιστημίου ο κ. Λεβέντης εξέφρασε το θαυμασμό του για το έργο της προβολής της ελληνικής

γλώσσας, του πολιτισμού και των παραδόσεων που επιτελεί το ΚΠΑΣΜ και επισήμανε: «Έχουμε δει εδώ ένα πανεπιστήμιο που βρήκε τη θέση του, την ιδιαιτερότητά του, κάτι που το κάνει να ξεχωρίζει ανάμεσα σε πολλά άλλα. Εμείς από τη μεριά μας θα βάλουμε τα δυνατά μας να εξακολουθεί να αναπτύσσεται και να γίνει υποδειγματικό κέντρο της επιστημονικής σκέψης.»

Το ΚΠΑΣΜ έχει αναπτύξει στενές σχέσεις φιλίας και συνεργασίας με το Πανεπιστήμιο Κύπρου. Από την 1η ως την 6η Μαΐου το Πανεπιστήμιό μας είχε την τιμή να φιλοξενήσει τον πρύτανη του Πανεπιστημίου της Κύπρου, διδάκτορα οικονομικών επιστημών καθηγητή Σταύρο Ζένιο. Ο βασικός στόχος της επίσημης αυτής επίσκεψης ήταν η σύναψη και η υπογραφή (04.05.2005) της Σύμβασης Συνεργασίας μεταξύ του Πανεπιστημίου της Μαριούπολης και του Πανεπιστημίου Κύπρου. Η Σύμβαση αυτή είναι η πρώτη συνολική συμφωνία των πανεπιστημίων μας στο πλαίσιο της πολυσχιδούς και μακρόχρονης συνεργασίας στον εκπαιδευτικό και επιστημονικό τομέα. Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι το ΚΠΑΣΜ έχει υπογράψει συμβάσεις συνεργασίας με πολλά πανεπιστήμια του εξωτερικού, οι οποίες δεν μένουν στα χαρτιά. Αλλά η υπογραφή συνεργασίας με το Πανεπιστήμιο της Κύπρου έχει ιδιαίτερη σημασία για μας, κυρίως επειδή η σύμβαση αφορά πολλούς σημαντικούς τομείς της διμερούς διαπανεπιστημιακής συνεργασίας. Η σύμβαση, που αποτελεί πρότυπο αποτελεσματικής διμερούς συνεργασίας, προβλέπει την έκδοση της ουκρανο-κυπριακής επιστημονικής επιτηρίδας, τη διοργάνωση επιστημονικών συνεδρίων, ανταλλαγές φοιτητών και καθηγητών. Προς το παρόν ήδη ενεργοποιήθηκαν ορισμένα σημεία της Σύμβασης: το Πανεπιστήμιο Κύπρου με την υποστήριξη του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντης προσφέρει

ετησίως την ευκαιρία συμμετοχής στα μεταπτυχιακά του προγράμματα σε δύο εκπαιδευτικούς της Σχολής Ελληνικής Φιλολογίας. Επίσης ξεκίνησε ο θεσμός του «Ανοιχτού Πανεπιστημίου» που προβλέπει σειρά δημόσιων διαλέξεων για τους φοιτητές του ΚΠΑΣΜ από καθηγητές του Πανεπιστημίου Κύπρου. Ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κύπρου Σταύρος Ζένιος, έκανε την αρχή δίνοντας τις πρώτες διαλέξεις για θέματα οικονομικών και διοίκησης επιχειρήσεων. Στους φοιτητές που μαθαίνουν τη νεοελληνική και την αγγλική γλώσσα δίδαξαν ο Αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου της Κύπρου, Καθηγητής Χρίστος Σχίζας και ο Αναπληρωτής Καθηγητής κλασικής φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου κ. Αντώνης Τσακμάκης. Στους φοιτητές του τμήματος ιστορίας και φιλολογίας παρέδωσε διαλέξεις η Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Κύπρου κ. Ευφροσύνη Ηγουμενίδου.

Τον Αύγουστο του 2005 το Πανεπιστήμιο της Κύπρου για πρώτη φορά φιλοξένησε 5 φοιτητές του ΚΠΑΣΜ για να συμμετάσχουν στο επιμορφωτικό πρόγραμμα του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας και Πολιτισμού. Η Σύμβαση Συνεργασίας προβλέπει επίσης διαλέξεις των καθηγητών του ΚΠΑΣΜ για τους φοιτητές και τους συναδέλφους – εκπαιδευτικούς του Πανεπιστημίου της Κύπρου, καθώς και άλλες δραστηριότητες. Αξίζει να σημειωθεί ότι για τις δραστηριότητες που αποσκοπούν στην εδραίωση της φιλίας και της συνεργασίας ανάμεσα στον ουκρανικό και τον κυπριακό λαό και ιδιαίτερα τη νεολαία των χωρών μας, το Πανεπιστήμιο της Μαριούπολης δέχεται σημαντική βοήθεια εκ μέρους του πληρεξούσιου πρεσβευτή της Ουκρανίας στην Κύπρο κ. Μπ. Γουμνιούκ και των συνεργατών της ουκρανικής πρεσβείας.

Ένας από τους μεγάλους φίλους του Πανεπιστημίου μας εδώ και πολλά χρόνια είναι ο Αντιπρόεδρος του Δ.Σ.Α.Ε. και Πρόεδρος του Σ.Α.Ε. περιφέρειας Ευρώπης κ. Άγγελος Ασλανίδης, ο οποίος καταβάλλει πολλές προσπάθειες για την πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων της Ουκρανίας. Ο κ. Ασλανίδης κατάφερε να οργανώσει ένα αποτελεσματικό σύστημα επιμόρφωσης των δασκάλων της ελληνικής γλώσσας από τα ελληνικά χωριά της Αζοφικής στην Κύπρο. Επίσης οργάνωσε την χρηματοδότηση της ανοικοδόμησης των εκκλησιών και σχολείων στην περιοχή της Αζοφικής κ.α. Δεν μπορώ να μην αναφέρω ακόμη τον κ. Ουράνιο Ιωαννίδη, ο οποίος, μαζί με τον κ. Ασλανίδη, ως Υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου συνέβαλε αποφασιστικά στην οργάνωση και τη διεξαγωγή των 'Ημερών του Πολιτισμού των Ελλήνων της Αζοφικής', στις οποίες έλαβε μέρος το μουσικό και χορευτικό συγκρότημα «Παναήρ» από το Ντονέτσκ και το μουσικό συγκρότημα «Νούμα» του Πανεπιστημίου της Μαριούπολης.

Η καρποφόρα και στενή συνεργασία με τα ιδρύματα του εξωτερικού συμβάλλει στην επίλυση πολλών προβλημάτων ανάπτυξης του Πανεπιστημίου μας. Όμως, λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές δυσκολίες που έχει η Ουκρανία και την έλλειψη χρηματοδότησης στον τομέα της υλικοτεχνικής υποδομής του Πανεπιστημίου, το πιο φλέγον πρόβλημα είναι η οικοδόμηση του καινούριου κτιρίου για τη Σχολή Ελληνικής

Φιλολογίας. Ο αριθμός των αιθουσών διδασκαλίας που διαθέτει η Σχολή Ελληνικής Φιλολογίας δεν είναι επαρκής για την πραγματοποίηση μαθημάτων ακόμα και σε διπλή βάρδια.

Η επίλυση αυτού του σοβαρού προβλήματος θα εξασφαλίσει στο μέλλον καλύτερη οργάνωση της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού, θα επηρεάσει θετικά την ανάπτυξη των ερευνητικών δραστηριοτήτων στον τομέα των ελληνικών σπουδών. Ευελπιστούμε ότι θα έχουμε υποστήριξη εκ μέρους των κρατικών και κοινωνικών φορέων και ιδρυμάτων της Κύπρου, γιατί δεν αμφιβάλλουμε ότι η ανάπτυξη της μοναδικής στην Ουκρανία Σχολής Ελληνικής Φιλολογίας αποτελεί θέμα υψίστης προτεραιότητας και για τις δύο πλευρές, καθώς αυτό απαιτεί το αμοιβαίο συμφέρον.

Αναμφίβολα, η διακρατική συνεργασία της Ουκρανίας και της Κύπρου που βασιζέται στην πνευματική ενότητα και την κοινότητα συμφερόντων έχει μεγάλο μέλλον. Και γι' αυτό πολύ μεγάλη σημασία έχει η εκπαίδευση, η επιστήμη και ο πολιτισμός. Εδώ μπορεί να θυμηθεί κανείς τα λόγια του σοφού Σωκράτη, ότι για τον άνθρωπο δεν υπάρχει τίποτα σπουδαιότερο από την παιδεία, της οποίας ο ρόλος και η σημασία ενισχύεται όλο και περισσότερο στο σύγχρονο κόσμο.

Μετάφραση στα ελληνικά: Ιουλία Κούτνα, καθηγήτρια ελληνικών του ΚΠΑΣΜ

Η Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας - γέφυρα φιλίας μεταξύ των Ελλήνων της Ουκρανίας και της Κύπρου.

της Αλεξάνδρας Προτσένκο-Πισατζή, Προέδρου της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας

Στην πολυεθνή Ουκρανία θέση ξεχωριστή κατέχει η ελληνική διασπορά. Οι πρώτες ελληνικές αποικίες στην Βόρεια Αζοφική ιδρύθηκαν τον 7 αιώνα π.Χ. Έκτοτε οι Έλληνες έφεραν στην ουκρανική γη τον κλασικό πολιτισμό, τη γλώσσα τους, και αργότερα την ορθοδοξία. Από το 1778-1780 οι Έλληνες που μετανάστευσαν από την Κριμαία στην Βόρεια Αζοφική ίδρυσαν τα χωριά όπου ζουν μέχρι σήμερα. Στη διάρκεια πολλών αιώνων οι Έλληνες της Ουκρανίας διαφύλαξαν την ορθόδοξη πίστη τους, ανέπτυξαν την επιστήμη και τον πολιτισμό, την οικονομία και το εμπόριο. Οι Έλληνες της Ουκρανίας συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη της πολυεθνούς Ουκρανίας στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό τομέα. Τα ονόματα και τα επιτεύγματα πολλών Ελλήνων δείχνουν ότι η ελληνική διασπορά συνιστά ένα από τα ωραιότερα τμήματα της πολύχρωμης ουκρανικής παλέτας.

Οι δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και η κρατική εθνική πολιτική δημιούργησαν τις προϋποθέσεις ώστε τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Ελλήνων στην Ουκρανία να υποστηρίζονται σήμερα από 95 συλλόγους στους 18 νομούς της Ουκρανίας. Οι σύλλογοι αυτοί από το 1995 ενώθηκαν στην Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας (ΟΕΣΟ). Η αποτελεσματική δράση της ΟΕΣΟ καθίσταται δυνατή χάρη στην κρατική εθνική πολιτική, την προσπάθεια διαφύλαξης των δικαιωμάτων και των

συμφερόντων των εθνικών μειονοτήτων σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς κανόνες, τον πατριωτισμό, την πίστη και την αφοσίωση των Ελλήνων της Ουκρανίας.

Μέσα στα δέκα χρόνια λειτουργίας της η ΟΕΣΟ έχει να επιδείξει σπουδαίο έργο στην ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων, την αναβίωση του πολιτισμού και των παραδόσεων του τόπου μας, την αναγέννηση της ορθοδοξίας, την ανάπτυξη διεθνών σχέσεων,

την ανάληψη πρωτοβουλιών με ανθρωπιστικό περιεχόμενο και άλλων προγραμμάτων. Σύμφωνα με τα δεδομένα για το 2005, 6.000 μαθητές μαθαίνουν τη νεοελληνική γλώσσα σε 103

εκπαιδευτικά ιδρύματα μέσης εκπαίδευσης της Ουκρανίας, στα οποία διδάσκουν 117 δάσκαλοι ελληνικών. Σχεδόν όλοι έχουν λάβει μέρος σε εκπαιδευτικά προγράμματα στην Ελλάδα ή την Κύπρο.

Ο εθνικός πολιτισμός των Ελλήνων, τα έργα των Ελλήνων ποιητών, συγγραφέων, συνθετών, ζωγράφων, η τέχνη των καλλιτεχνικών συγκροτημάτων είναι ο κρίκος που ενώνει η σημερινή γενιά Ελλήνων με τις ρίζες τους και με την παράδοση των προγόνων τους. Πολλά καλλιτεχνικά συγκροτήματα, τραγουδιστές και χορευτές απ'

Ο εθνικός πολιτισμός των Ελλήνων, τα έργα των Ελλήνων ποιητών, συγγραφέων, συνθετών, ζωγράφων, η τέχνη των καλλιτεχνικών συγκροτημάτων είναι ο κρίκος που ενώνει η σημερινή γενιά Ελλήνων με τις ρίζες τους και με την παράδοση των προγόνων τους.

Με πρωτοβουλία της ΟΕΣΟ και με την υποστήριξη της Ελλάδας και του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού χτίστηκε στη Μαριούπολη το Πολιτιστικό Κέντρο της Ομοσπονδίας των Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας (2000), το Ελληνικό Ιατρικό Κέντρο (2003), η σύγχρονη πολυκλινική στο χωριό Στάριϊ Κριμ (2004) που είναι σήμερα στη διάθεση των 9000 κατοίκων του χωριού, ο Ναός του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου στο Σαρτανά (2005).

όλη την Ουκρανία, τη Ρωσία και τις χώρες του ΚΑΚ, καθώς επίσης και φίλοι από την Ελλάδα και την Κύπρο συμμετέχουν κάθε δύο χρόνια στο Πανουκρανικό Φεστιβάλ ελληνικού πολιτισμού «Μέγα Γιούρτη» υπό την αιγίδα της Ομοσπονδίας των Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας. Επίσης νέοι τραγουδιστές παίρνουν μέρος στο Διαγωνισμό Ελληνικού τραγουδιού εις την μνήμην της Ελληνίδας τραγουδίστριας Ταμάρας Κατοή.

Το Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών

Σπουδών της Μαριούπολης, με τον Πρύτανή του Κ. Μπαλαμπάνωφ, επίτιμο δημότη της Μαριούπολης, υποστηρίζει σταθερά την Ομοσπονδία σε όλες της τις πρωτοβουλίες. Σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο η Ομοσπονδία διεξάγει πολλές εκδηλώσεις: τα Φεστιβάλ που προαναφέραμε, τις Ολυμπιάδες Ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και πολιτισμού της Ελλάδας και των Ελλήνων της Ουκρανίας, τα εκπαιδευτικά σεμινάρια για τους δασκάλους της Ελληνικής γλώσσας κ.ά.

Με πρωτοβουλία της ΟΕΣΟ και με την υποστήριξη της Ελλάδας και του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού χτίστηκε στη Μαριούπολη το Πολιτιστικό Κέντρο της Ομοσπονδίας των Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας (2000), το Ελληνικό Ιατρικό Κέντρο (2003), η σύγχρονη πολυκλινική στο χωριό Στάριϊ Κριμ (2004) που είναι σήμερα στη διάθεση των 9000 κατοίκων του χωριού, ο Ναός του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου στο Σαρτανά (2005). Στην πραγματοποίηση των σχεδίων μας συνέβαλαν το Δημοτικό Συμβούλιο της Μαριούπολης, το μεταλλουργικό συγκρότημα «Ιλλιτά» και η μηχανουργική επιχείρηση «Αζοβμάς». Από το 2005 παρέχεται οικονομική βοήθεια στην ανέγερση της εκκλησίας στο χωριό Μαλογιανισόλ.

Από το 1996 η Ομοσπονδία εκδίδει τη μηνιαία εφημερίδα «Οι Έλληνες της Ουκρανίας». Η ντόπια Ελληνική εφημερίδα ενημερώνει τους πολίτες με νέα της πατρίδας, όμως η περισσότερη προσοχή δίνεται στην αναγέννηση της λογοτεχνίας και των παραδόσεων των Ελλήνων της Αζοφικής. Επίσης, την τελευταία δεκαετία πάνω από 5000 παιδιά, 342 συνταξιούχοι και 400 νέοι είχαν την

ευκαιρία να επισκεφτούν την ιστορική τους πατρίδα στο πλαίσιο του Προγράμματος Φιλοξενίας. Όλα αυτά τα επιτεύγματα έγιναν χάρη στην υποστήριξη των αρχών τοπικής αυτοδιοίκησης και των κοινωνικών οργανώσεων της Ελλάδας και της Κύπρου, αλλά και του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού, μέλος του οποίου είναι η Ομοσπονδία από το 1995.

Ως αποτέλεσμα του δεκαετούς έργου της η Ομοσπονδία των Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας έχει αποκτήσει ιδιαίτερο κύρος ανάμεσα στους Έλληνες αλλά και στην πολυεθνική κοινωνία μας. Αναγνωρίζεται ως ένα ζωντανό κέντρο του Ελληνισμού, γέφυρα φιλίας και συνεργασίας των Ελλήνων της περιοχής με την αρχαία τους πατρίδα.

Από τις πρώτες μέρες λειτουργίας της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας βρέθηκαν διαρκώς στο πλευρό της οι φίλοι της από την Κύπρο. Είναι πολύ σημαντική και σπουδαία η συμβολή στην ανάπτυξη του εθνικού κινήματος στην Ουκρανία του Υπουργείου Εξωτερικών της Κύπρου και προσωπικά του πρώην Υπουργού Εξωτερικών κ. Γεωργίου Ιακώβου, του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου της Κύπρου, του Σ.Α.Ε. Περιφέρειας Ευρώπης με την προσωπική φροντίδα του Αντιπρόεδρου του Σ.Α.Ε., Συντονιστή Περιφέρειας Ευρώπης κ. Άγγελου Ασλανίδη, του Οργανισμού Νεολαίας Κύπρου και πολλών άλλων ιδρυμάτων και οργανώσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας έχει λάβει τρεις φορές ανθρωπιστική βοήθεια (ρούχα, σχολικές τσάντες, βιβλία) από την Κύπρο. Οργανωτές αυτού του προγράμματος ήταν ο κ. Ασλανίδης και οι φίλοι της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων της

Ουκρανίας στην Κύπρο. Πολλά παιδιά που ζουν σε απομακρυσμένα Ελληνικά χωριά έλαβαν σχολικά είδη, ενώ οι βιβλιοθήκες των σχολείων όπου διδάσκεται η Ελληνική γλώσσα απέκτησαν συλλογές από διδακτικά και λογοτεχνικά βιβλία. Με πρωτοβουλία της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων, του Σ.Α.Ε. Περιφέρειας Ευρώπης και του Οργανισμού Νεολαίας Κύπρου παρέχεται ουσιαστική οικονομική βοήθεια στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης των χωριών Μπουγάς, Σαρτανά, Αναντόλ, Ουρζουφ, ενώ εξοπλίζονται οι τάξεις για την εκμάθηση Ελληνικής γλώσσας. Στο Πολιτιστικό Κέντρο της Ομοσπονδίας διαμορφώθηκε με την υποστήριξη του Οργανισμού Νεολαίας Κύπρου η αίθουσα «Κερύνεια», στην οποία βρίσκεται η ομοσπονδιακή βιβλιοθήκη. Το 2005 η Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας έλαβε από το Σ.Α.Ε. Περιφέρειας Ευρώπης 3850 διδακτικά και λογοτεχνικά βιβλία.

Από το 1999 δάσκαλοι από την Ουκρανία λαμβάνουν κάθε χρόνο μέρος σε ένα εξαμηνιαίο επιμορφωτικό πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Αυτά τα προγράμματα έχουν ανεκτίμητη αξία, καθώς δίνουν στους συμμετέχοντες μια μοναδική ευκαιρία να γνωρίσουν την ιστορία της Κύπρου και της Ελλάδας και να εμβαθύνουν τις γνώσεις τους στην Ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία. Για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του προγράμματος καθοριστικό υπήρξε το ενδιαφέρον των Υπουργών Παιδείας και Πολιτισμού Ουράνιου Ιωαννίδη και Πεύκιου Γεωργιάδη. Εξάλλου, ο κ. Α. Ασλανίδης οργάνωσε μετά από παράκληση της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων το πρόγραμμα της οικονομικής ενίσχυσης των δασκάλων της Ελληνικής γλώσσας. Αυτό το πρόγραμμα σήμερα υποστηρίζει-

ται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων της Ελλάδας.

Το Δεκέμβριο 2003 διοργανώθηκαν στην Κύπρο οι «Ημέρες Πολιτισμού των Ελλήνων της Αζοφικής». Οι παραστάσεις λαϊκών χορών από το καλλιτεχνικό συγκρότημα «Παναήρ» του Ντονέσκ, τα τραγούδια του συγκροτήματος «Νούμα» από το Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών της Μαριούπολης και η παρουσία άλλων καλλιτεχνών προκάλεσαν μεγάλη εντύπωση στο κοινό της Κύπρου που αντέδρασε με ενθου-

Από το 1999 δάσκαλοι από την Ουκρανία λαμβάνουν κάθε χρόνο μέρος σε ένα εξαμηνιαίο επιμορφωτικό πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

σιασμό. Οι συναυλίες έλαβαν χώρα στην Πάφο, την Λεμεσό, τη Λάρνακα και τη Λευκωσία. Σε όλες τις πόλεις η υποδοχή ήταν θερμότατη.

Από το 2001 και σε στενή συνεργασία με την Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας ο Πρόεδρος του Σ.Α.Ε. Περιφέρειας Ευρώπης κ. Ασλανίδης και οι γυναίκες της Κύπρου οργάνωσαν το πρόγραμμα «Μητέρες του Ελληνισμού». Στο πλαίσιο του προγράμματος αυτού 200 παιδιά από τη Μαριούπολη, το Ντονέσκ, το Κίεβο και από τα χωριά των περιοχών Βολνοβάχσκι, Σταρομπέσεβοκι και Βελικονοβοσελκίβοκι της Ανατολικής Ουκρανίας έλαβαν οικονομική βοήθεια από τον Φορέα Γυναικών της Κύπρου. 90% των παιδιών του προγράμματος μαθαίνουν την Ελληνική γλώσσα και έχουν την ευκαιρία να επικοινωνούν με τις «μαμάδες» τους. Η κ. Γεωργία Μηλιώτη και η κ. Ελένη Κωνσταντινίδου,

Γραμματέας του Σ.Α.Ε., έχουν την κύρια φροντίδα αυτής της προσπάθειας που είναι ιδιαίτερα σημαντική για μεγάλο αριθμό παιδιών από την Ουκρανία.

Οι Έλληνες της Κύπρου, όπως και οι Έλληνες της Ουκρανίας, αποτελούν τμήμα του Ελληνισμού εκτός των ορίων του Ελληνικού κράτους. Ανέκαθεν ο λαός της Ουκρανίας και της Κύπρου είχαν στενές φιλικές σχέσεις. Πολλοί Κύπριοι είχαν την ευκαιρία να σπουδάσουν στο Κίεβο, στη Συμφερούπολη, στο Χάρκοβο, στο Ντονέσκ όπως και σε πολλές άλλες πόλεις της πρώην ΕΣΣΔ. Το 1974, όταν έγινε η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, όλοι οι Έλληνες, οι Ουκρανοί, οι Ρώσοι, και γενικά όλος ο λαός της πρώην ΕΣΣΔ, αισθάνθηκαν βαθιά ανήσυχoi για τη μοίρα της ωραίας και φιλόξενης χώρας. Για μας τους Έλληνες της Ουκρανίας το πρόβλημα της επανένωσης της Κύπρου υπό συνθήκες κατάλληλες για την οικονομική, πολιτιστική και εθνική ανάπτυξη της χώρας είναι και θα παραμείνει επίκαιρο.

Πολλοί Έλληνες από την Ουκρανία διαμένουν και εργάζονται στην Κύπρο, όπου απόκτησαν τις οικογένειές τους και μεγαλώνουν τα παιδιά τους. Εδώ και πολλά χρόνια οι χώρες μας είναι σαν να έχουν συγγενικές σχέσεις. Οι Έλληνες της Ουκρανίας επιζητούμε πάντοτε κάθε ευκαιρία ζωντανής επικοινωνίας με τους ομογενείς αδελφούς μας, τους Έλληνες και ελληνοκύπριους, οι οποίοι είναι πάντα ευπρόσδεκτα στην φιλόξενη γη της Αζοφικής. Είμαστε αισιόδοξoi και πιστεύουμε ότι οι σχέσεις του λαού της Ουκρανίας και της Κύπρου θα συνεχίσουν να ενδυναμώνονται και θα οδηγήσουν σε νέα σημαντικά επιτεύγματα.

βιβλίο

Συμμετοχικό Μάνατζμεντ

τον Βία Λειβαδά,

Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002.

Ο κ. Λειβαδάς διδάσκει Διοίκηση στο Τμήμα

Δημόσιας Διοίκησης και Διοίκησης Επιχειρήσεων
στο Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το Συμμετοχικό Ύψος Διεύθυνσης, όπως αναλύεται στο βιβλίο του Βία Λειβαδά ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ, είναι αποτέλεσμα συστηματικής μελέτης των αντιδράσεων των εργαζομένων στο Ιεραρχικό σύστημα διεύθυνσης που συχνά εφαρμόζεται. Ο συγγραφέας έχει πολύχρονη πείρα σε θέματα Διοίκησης Επιχειρήσεων. Έχει διεξαγάγει πολλές μελέτες σε επιχειρήσεις ως Σύμβουλος Επιχειρήσεων και έχει κάνει σε βάθος έρευνες για τον τρόπο συμπεριφοράς των εργαζομένων σε σχέση με το Διευθυντικό Ύψος που εφαρμόζεται. Η πείρα του από τη διδασκαλία και εφαρμογή του συστήματος της συμμετοχής, τον οδήγησαν στην συγγραφή του βιβλίου.

Η πολυετής έρευνα και εμπάθυση του συγγραφέα σε θέματα συμπεριφοράς της Διεύθυνσης των επιχειρήσεων στο προσωπικό της, τον βοήθησαν να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το Ιεραρχικό σύστημα υστέρησε στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων του Ανθρώπινου Δυναμικού και στην ενεργοποίηση της θέλησής του να εργάζεται αποτελεσματικά. Τα 15 χρόνια δουλειάς που ακολούθησαν, με ολοκληρωμένες συμβουλευτικές υπηρεσίες και συστηματικές μελέτες σε επιχειρήσεις, τον βοήθησαν να ενδιατρίψει και να

κατανοήσει τον τρόπο αντίδρασης των εργαζομένων και της Διεύθυνσης. Με βάση τις εμπειρίες του διαμόρφωσε και συστηματοποίησε τη θεωρία του για τη συμμετοχή. Τα απο-

τελέσματα από την εφαρμογή του συστήματος σε αριθμό επιχειρήσεων υπήρξαν πολύ ενθαρρυντικά και έπεισαν τον συγγραφέα να καταγράψει τις εμπειρίες του και να αναλύσει την πρότασή του προς χρήση των οργανισμών και επιχειρήσεων αλλά και των φοιτητών και ακαδημαϊκών που ασχολούνται με θέματα διεύθυνσης.

Πρόταση του Συμμετοχικού Ύψους Διεύθυνσης είναι: Η συμμετοχή του προσωπικού στη διαδικασία της λειτουργίας του οργανισμού και στη λήψη αποφάσεων για θέματα που αφορούν τη δουλειά του.

Η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων αφορά μόνο θέματα που σχετίζονται με τη δουλειά την οποία εκτελούν και πρέπει να είναι υπεύθυνοι. Δεν επεκτείνονται στη Διεύθυνση του οργανισμού ή στη συμμετοχή στο Διοικητικό Συμβούλιο, ούτε στην κατοχή μετοχών. Κι αν ακόμη κατέχουν, αυτό δεν έχει να κάνει τίποτε με τη συμμετοχή, ούτε και αναγνωρίζεται ως πλεονέκτημα που δίνει περισσότερα δικαιώματα. Η συμμετοχή του ανθρώπινου δυναμικού στα θέματα που αφορούν τη δουλειά του είναι μια σκόπιμη επιδίωξη εμπλοκής του σε ό,τι αφορά την οργανισμό και το ίδιο, με στόχο

την υποκίνηση του ενδιαφέροντος του. Το Συμμετοχικό ύφος απευθύνεται στα κίνητρα και στα ενδιαφέροντα των ανθρώπων. Προσπαθεί να ελκύσει το ενδιαφέρον και την εθελοντική αποδοχή της δουλειάς, αντί της επιβολής που προκαλεί την άμυνα και αποξένωση των ανθρώπων από τη δουλειά τους. Η συμμετοχή του Α.Δ. στη λήψη αποφάσεων το εμπλέκει στις λειτουργίες του οργανισμού, ενεργοποιεί τη σκέψη του και συμβάλλει στην ανάπτυξη της πρωτοβουλίας, της ευθύνης και της συνεισφοράς του στην επίτευξη αποτελεσμάτων. Η ηγεσία εκδηλώνεται με την επιρροή που ασκεί ο προϊστάμενος στους συνεργάτες του και όχι με τη θέση του στην οργανωτική δομή. Ένα σύστημα, όπως το αυταρχικό, που δεν επιτρέπει την ανάληψη ευθυνών, αλλά θέλει την πιστή εκτέλεση των εντολών των προϊστάμενων, οδηγεί το προσωπικό στην αδιαφορία. Η αδιαφορία είναι εκπαιδευμένη συμπεριφορά. Η συμμετοχή αποβλέπει σε μια καθολική μεταστροφή από την αλλοτρίωση και αδιαφορία το προσωπικού για τη δουλειά του, στην υπεύθυνη και δημιουργική εργασία.

Η συμμετοχή του προσωπικού επιτυγχάνεται μέσω των Ομάδων Εργασίας. Μπορεί κάθε μέλος της ομάδας να υποβάλλει εισηγήσεις, να συζητά θέματα της δουλειάς του και να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων, τις οποίες δεσμεύεται να εκτελέσει. Έτσι δημιουργείται το αίσθημα ταύτισης των ατομικών στόχων με εκείνους της επιχείρησης

Η γνώση της θεωρίας εμπλουτίζει τη διευθυντική σκέψη. Ο συγγραφέας έχει μετατρέψει τη φιλοσοφία της συμμετοχής σε Σύστημα το οποίο εφάρμοσε με επιτυχία σε αρκετές επιχειρήσεις. Όταν το Σύστημα Διεύθυνσης ανταποκρίνεται στα κίνητρα, στα ενδιαφέροντα και στις προσδοκίες των εργαζομένων, είναι σε θέση να ενεργοποιεί τη θέληση τους για καταβολή μεγαλύτερων προσπαθειών για την επιτυχία των κοινών στόχων.

Το βιβλίο έχει σκοπό να παρουσιάσει μια νέα νοοτροπία στη Διεύθυνση, που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των εργαζομένων, κυρίως τις ψυχολογικές, και να υποκινεί το ενδιαφέρον για καταβολή προσπαθειών για απόδοση. Η Συμμετοχική λειτουργία της Διεύθυνσης ανταποκρίνεται θετικά στα κίνητρα, στα ενδιαφέροντα και στις προσδοκίες των εργαζομένων. Η βασική ιδέα και πρόταση του βιβλίου είναι η δημιουργία του Αυτόνομου ατόμου, το οποίο να είναι σε θέση να παίρνει αποφάσεις, να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για δημιουργικότητα αλλά και τις ανάλογες ευθύνες για την εφαρμογή των αποφάσεων του. Να λειτουργεί ως ανεξάρτητο άτομο, και να λαμβάνει αποφάσεις για θέματα της δουλειάς του. Να μπορεί υπεύθυνα να επιτυγχάνει τους εργασιακούς του στόχους χωρίς παρακολούθηση, για να μπορεί ο προϊστάμενός του να στηρίζεται πάνω στην υπευθυνότητα και στις ικανότητες του.

Οι διευθύνσεις των επιχειρήσεων πρέπει να κατανοήσουν ότι η αποδοχή της λήψης αποφάσεων από τους εργαζόμενους δεν αποτελεί παραχώρηση, αλλά εξυπηρετεί πρώτιστα την ίδια την επιχείρηση και ταυτόχρονα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των εργαζομένων. Τα αποτελέσματα που αναμένονται από την εφαρμογή της είναι:

- Αξιοποίηση των ικανοτήτων του Ανθρώπινου Δυναμικού στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, ώστε να καταστεί ανταγωνιστικό αποτέλεσμα.
- Ενδυνάμωση και εμπλοκή του προσωπικού στη λήψη αποφάσεων που αφορούν την δουλειά του.
- Ανάπτυξη της ανάγκης για ανάληψη συνεχώς μεγαλύτερων πρωτοβουλιών και προσωπικών ευθυνών.
- Ικανοποίηση των δημιουργικών αναγκών του Α.Δ. με την ανάπτυξη της πρωτοβουλίας του, τη δημιουργία αυτοπεποίθησης, κύρους και αξιοπρέπειας.

- Ανάπτυξη της ικανότητας αυτοέλεγχου των εργαζόμενων.
- Ανάπτυξη της δυναμικής κουλτούρας.
- Δημιουργία ισχυρού ομαδικού πνεύματος.
- Αξιοποίηση της πολυδιάστατης επικοινωνίας, που είναι ενσωματωμένη στο Σύστημα.
- Επίτευξη αποτελεσμάτων.

Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Κύπρου

Ο Νίκος Ι. Βάκης, με μακρά εμπλοκή στο θέμα υπό διάφορες ιδιότητες, με τελευταία αυτήν του πρώτου Διευθυντή Διοίκησης και Οικονομικών, καταγράφει τα γεγονότα, τα προβλήματα και τις διεργασίες που αφορούν στην ίδρυση και λειτουργία του πρώτου κρατικού πανεπιστημίου της Κύπρου από την ανεξαρτησία (1960) μέχρι την πρώτη αποφοίτηση (1996).

Μέσα από τις εμπειρίες του αποτυπώνει το

κλίμα που επικρατούσε σχετικά με την ίδρυση του πανεπιστημίου, την αμφισβήτηση, τις συζητήσεις και τις αντιπαραθέσεις για την αναγκαιότητα, τη μορφή και το

χαρακτήρα του, δίνοντας ζωντανή εικόνα μιας μακράς πορείας, που κάθε άλλο παρά απρόσκοπη ήταν. «Περιγράφει νηφάλια και βάσει κειμένων το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν και αναδιαμορφώθηκαν υπό το βάρος των συνθηκών οι πολλές όψεις του Πανεπιστημίου Κύπρου, συχνά αντιφατικές και αλληλοσυγκρουόμενες».

Καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, όπως τις κατά καιρούς αποφάσεις και ενέργειες της Εκτελεστικής Εξουσίας, τις αποφάσεις της

Βουλής των Αντιπροσώπων, τις κινητοποιήσεις του κυπριακού λαού, τα πρώτα κρίσιμα στάδια λειτουργίας του Πανεπιστημίου, το έργο της Προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής, τη συγκρότηση προσωρινών και των πρώτων συλλογικών οργάνων, κ.ά. Περιλαμβάνει επίσης σε παραρτήματα, χρονολόγιο των κυριότερων γεγονότων και εξελίξεων, κατάλογο μελετών, τα συμπεράσματα και τις εισηγήσεις από επιλεγμένες μελέτες και το βασικό Νόμο για το Πανεπιστήμιο.

Handbook of Asset and Liability Management,

Vol. 1, S.A. Zenios and W.T. Ziemba, North-Holland, June 2006, 700 pages, ISBN 0-444-50875-9.

Ο εκτεταμένος αυτός τόμος, τον οποίο έχουν επιμεληθεί οι Καθηγητές Σταύρος Α. Ζένιος και William T. Ziemba (University of British Columbia) εντάσσεται στην σειρά The Handbooks in Finance του εκδοτικού οίκου Elsevier, η οποία στοχεύει όπως καταστεί μια οριστική πηγή ολοκληρωμένης και έγκυρης κατατόπισης στην

ευρύτερη επιστημονική περιοχή της Χρηματοοικονομικής. Η πλήρης σειρά θα αποτελείται από 37 τόμους, καθένας εκ των οποίων θα αποτελεί πηγή σύγχρονης ανασκόπησης συγκεκριμένων περιοχών της χρηματοοικονομικής, κατάλληλος για χρήση από ακαδημαϊκούς και επαγγελματίες ερευνητές, μεταπτυχιακούς φοιτητές ή ως διδακτικό εγχειρίδιο.

Ο στόχος της σειράς είναι να καλύψει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων με τόμους εξέχουσας

ποιότητας, υπό την γενική εποπτεία των Kenneth J. Arrow, Stanford University, George C. Constantinides, University of Chicago, Harry M. Markowitz, City University of New York, Robert C. Merton, Harvard University, Stewart C. Myers, Massachusetts Institute of Technology, Paul A. Samuelson, Massachusetts Institute of Technology, William F. Sharpe, Stanford University.

Ο πρώτος από τους δυο τόμους των Ζένιου και Ziemba, με θέμα την διαχείριση απο-

θεμάτων και υποχρεώσεων, καλύπτει την βασική θεωρία και τις κύριες μεθοδολογίες που εφαρμόζονται σήμερα σε ένα ευρύ φάσμα χρηματοοικονομικών οργανισμών, όπως τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, ταμεία συντάξεων η αμοιβαία κεφάλαια, καθώς και στα ταμεία κοινωνικών ασφαλίσεων. Ο δεύτερος τόμος της σειράς, που αναμένεται να δημοσιευθεί αρχές του 2007, καλύπτει εφαρμογές της θεωρίας σε επί μέρους οργανισμούς.

Βασικές Γνώσεις για Επαγγελματική Παραγωγή Βίντεο

του Πέτρου Λουκά, Υπηρεσία Πληροφορικών Συστημάτων – Γραφείο Στήριξης Φιλοσοφικής Σχολής και Κέντρον Διδασκαλίας και Μάθησης, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η παραγωγή βίντεο είναι η διαδικασία που ακολουθείται για την παραγωγή ταινίας, με συγκεκριμένο θέμα και προκαθορισμένη χρονική διάρκεια. Η όλη διαδικασία καθώς και τα «μυστικά» για επαγγελματική παραγωγή περιγράφονται πιο κάτω. Τρία βασικά στάδια συνθέτουν την παραγωγή 1. Εάν οποιοδήποτε από αυτά παραλειφθεί ή εκτελεσθεί ελλιπώς ή χωρίς την απαραίτητη προσοχή σε κάθε λεπτομέρεια, τότε η παραγωγή θα στερείται ποιότητας και θα δείχνει έλλειψη επαγγελματισμού. Τα στάδια είναι τα εξής:

Στάδιο Προγραμματισμού Προ-Παραγωγής

Αυτό είναι το πρώτο και σημαντικότερο στάδιο, το οποίο βάζει τα θεμέλια της παραγωγής, υποδεικνύοντας καθαρά σε τι αναφέρεται. Όταν αυτό το στάδιο ολοκληρωθεί, κάθε όψη της μελέτης έχει οριστεί, οι παράμετροι έχουν τεθεί και έχει σχηματιστεί σαφής και συγκεκριμένη εικόνα της όλης ιδέας.

Στάδιο Παραγωγής

Το σχέδιο ακολουθείται και το προϊόν της προ-παραγωγής αποκτά ζωή. Η παραγωγή ακολουθεί σταθερά ό,τι προβλέπεται στον προγραμματισμό παραγωγής: Η βιντεοσκόπηση διεκπεραιώνεται βασιζόμενη στο σενάριο (script) και την ιστορία (storyboard), όπως αυτά έχουν ήδη ετοιμαστεί στο προηγούμενο στάδιο.

Στάδιο Μετα-Παραγωγής

Το έργο δημιουργείται με τη συγκέντρωση των πληροφοριών που είχαν αποκτηθεί κατά τη διάρκεια του σταδίου προ-παραγωγής και την επιλογή σκηνών οι οποίες βιντεοσκοπήθηκαν στο στάδιο παραγωγής. Εφαρμόζονται, έτσι, όλα όσα είναι πραγματικά σημαντικά για το επιθυμητό αποτέλεσμα της παραγωγής.

Τα στοιχεία-κλειδιά που θα πρέπει να υπάρχουν για τη δημιουργία επαγγελματικής παραγωγής είναι:

1) Ημερολόγιο Παραγωγής (Production Diary), όπου καταγράφονται όλες οι δραστηριότητες κατά την διάρκεια των τριών σταδίων.

2) Κατά τη διάρκεια του σταδίου προγραμματισμού προ-παραγωγής δημιουργούνται τα έγγραφα προγραμματισμού παραγωγής. Σε αυτά περιλαμβάνεται οτιδήποτε σχετίζεται με την παραγωγή, πως δηλαδή αυτή θα πρέπει να προγραμματιστεί και να υλοποιηθεί, παρουσιάζοντας έτσι την πραγματική σειρά των περιστατικών που θα σκηνοθετηθούν. Τα έγγραφα αυτά περιέχουν τη Σύνοψη, την Περιγραφή, το Σενάριο και την Ιστορία, δημιουργώντας τα θεμέλια στα οποία βασίζεται ολόκληρη η παραγωγή. Λόγω απροσδόκητων καταστάσεων και δυσκολιών, όπως είναι οι καιρικές συνθήκες, τα έγγραφα αυτά θα πρέπει επίσης να περιέχουν εναλλακτικές οδηγίες που θα πρέπει να ακολουθηθούν για την απρόσκοπτη ροή της παραγωγής. Μεγαλύτερος χρόνος παραγωγής σημαίνει και μεγαλύτερο κόστος από το αρχικά υπολογιζόμενο. Βελτιώσεις μπορούν να γίνουν κατά τη διάρκεια των σταδίων παραγωγής και μετα-παραγωγής με σκοπό τη βελτίωση του τελικού αποτελέσματος (της ταινίας). Αυτές οι βελτιώσεις, συνεπάγονται τροποποιήσεις στα πρωτότυπα έγγραφα προγραμματισμού παραγωγής. Τα έγγραφα περιέχουν ακόμη τον προγραμματισμό των τοποθεσιών (Location Planning) και την αποτίμηση πιθανών κινδύνων σε όλες τις προτεινόμενες τοποθεσίες παραγωγής (Risk Assessment of All Proposed Filming Locations), εργασία που ολοκληρώνεται πριν τη βιντεοσκόπηση και απαιτεί επιτόπου επίσκεψη στις προτεινόμενες τοποθεσίες, όπου επίσης μελετάται το πως η βιντεοσκόπηση θα φαίνεται και θα ακούγεται καλύτερα, λαμβάνοντας υπ' όψιν την κατεύθυνση, το φωτισμό, τον ήχο και την υποστήριξη.

3) Στο στάδιο της παραγωγής ο χρόνος διάρκειας θα πρέπει να βασίζεται στην ανα-

λογία 1:6, δηλαδή για κάθε μία ώρα παραγωγής χρειάζεται βιντεοσκόπηση εξι ωρών. Κατά τη διάρκεια του σταδίου αυτού καταγράφονται όλες οι δραστη-

Vid-slate ή Clapboard

ριότητες βιντεοσκόπησης στο Ημερολόγιο Βιντεοσκόπησης "Shooting Log", το οποίο είναι μία συλλογή όλων των γυρισμάτων που πάρθηκαν και αντικατοπτρίζει τις πληροφορίες στο vid-slate για την κάθε βιντεοσκόπηση, π.χ. σκηνή και αριθμός γυρίσματος σκηνής, όνομα τοποθεσίας, ημερομηνία κλπ. Το vid-slate βιντεοσκοπείται για περίπου δέκα δευτερόλεπτα πριν την κάθε σκηνή.

Το τριπόδι χρησιμοποιείται για να κρατά την βιντεοκάμερα και πρέπει να είναι πάντοτε ρυθμισμένο για σωστή ισορροπία, με σκοπό το οπτικό της πεδίο να είναι ευθυγραμμισμένο τόσο κάθετα όσο και οριζόντια. Η ελεύθερη βιντεοσκόπηση είναι αναγκαία στις περιπτώσεις που η ευελιξία των κινήσεων είναι σημαντική για την επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος, οπότε δεν εξυπηρετεί το τριπόδι.

Επιπρόσθετα, για να επιτυγχάνεται σωστή καταγραφή των χρωμάτων της κάθε σκηνής, δηλαδή το λευκό να είναι πράγματι λευκό και όχι προς κίτρινο, είναι αναγκαία η ισοστάθμιση του άσπρου (white balance) πριν από κάθε βιντεοσκόπηση.

Ο ανεπαρκής ή λανθασμένος φωτισμός είναι πάντοτε πρόβλημα, και γι' αυτό θα πρέπει να δοθεί σημασία σε κάθε βιντεοσκόπηση. Κατά την εξωτερική βιντεοσκόπηση, η βιντεοκάμερα θα πρέπει να τοποθετείται έχοντας το φως του ήλιου πίσω της, έτσι ώστε το άτομο που βιντεοσκοπείται να βλέ-

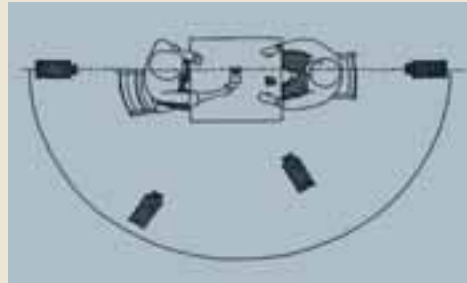

Μεθοδολογία “Rule of the Thirds Grid”

πει προς το φως για καλύτερη έκθεση. Οι έννοιες οπίσθιου φωτός (backlight) και φωτεινού σημείου (spotlight) είναι πολύ σημαντικές στην επίτευξη ικανοποιητικής βιντεοσκόπησης. Με επαρκή πείρα η χειροκίνητη ρύθμιση έκθεσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη διόρθωση σχετιζόμενων προβλημάτων, αλλά υπάρχει και η δυνατότητα χρήσης φίλτρου διόρθωσης χρωμάτων (Colour Correction Filter) κατά τη διάρκεια της σύνταξης, για τη μείωση των σκοτεινών ή των πολύ φωτεινών σκηνών στις βιντεοσκοπήσεις που γίνονται.

Η μεθοδολογία “Rule of the Thirds Grid” αναφέρεται σε ένα νοητό πλέγμα για εξασφάλιση του επαρκούς χώρου πάνω από το κεφάλι (head space) και μπροστά από το πρόσωπο (looking space), με σκοπό την καλύτερη αντίληψη κατά τη διάρκεια της τηλεθέασης.

Κατά τη διάρκεια της βιντεοσκόπησης σε τηλεοπτικό στούντιο η τοποθέτηση της βιντεοκάμερας στηρίζεται στη μεθοδολογία “Line of Action Rule” ή “Director’s Cut”, για την επίτευξη της σωστής φοράς της οθόνης, μιας και διαφορετικές σκοπιές της ίδιας σκηνής συντάσσονται μαζί. Με τη σωστή φορά της οθόνης εννοείται η αριστερή ή η δεξιά φορά από την σκοπιά του τηλεθεατή, γι’ αυτό όλες οι βιντεοκάμερες τοποθετούνται στη μία πλευρά της γραμμής (παρουσιάζεται στην πιο κάτω εικόνα ως διακεκομμένη), για να διατηρείται αυτόμα-

Μεθοδολογία “Line of Action Rule”

τα η φορά της οθόνης.

Οι παρουσιαστές των τηλεοπτικών ειδήσεων βιντεοσκοπούνται μπροστά από πράσινο ή μπλε φόντο, το οποίο αντικαθίσταται από ηλεκτρονική εικόνα ή βίντεο, δηλαδή από ηλεκτρονικό φόντο, το οποίο είναι γνωστό ως “chromakey”.

Η καθημερινή επισκόπηση των βιντεοσκοπήσεων σε συσκευή τηλεόρασης είναι σημαντική για την επιβεβαίωση σωστών βιντεοσκοπημένων σκηνών, χωρίς οποιαδήποτε λάθη. Αυτό γίνεται για την αποφυγή επαναβιντεοσκόπησης των σκηνών σε μεταγενέστερο στάδιο. Ο παράγων χρόνος είναι πάλι σημαντικός.

Πλάνα εγκαθίδρυσης (establishing shots) είναι σημαντικά για να έχουμε σκηνές των τοποθεσιών και του περιβάλλοντος όπου διαδραματίζεται η ταινία. Η δημιουργία τέτοιων πλάνων, δίνει τη δυνατότητα επιλογής σκηνών από μεγάλη συλλογή κατά τη διάρκεια της σύνταξης (editing), βελτιώνοντας έτσι την ποιότητα της ταινίας. Η αρνητική πλευρά είναι ότι έχοντας μεγάλη συλλογή, σπαταλείται χρόνος προεπισκόπησης, ταξινόμησης και διαλογής των καλύτερων, ενώ σε κάθε παραγωγή ο χρόνος είναι κρίσιμος.

4) Το σημαντικό στοιχείο κατά το στάδιο της μετα-παραγωγής, είναι η χρήση λογισμικού, με το οποίο επιτυγχάνεται μη γραμμική σύνταξη βίντεο, όπως είναι το Adobe

*Γραμμή Χρόνου (Timeline) Λογισμικού
Adobe Premiere Έκδοσης 6.0*

Premiere και το Pinnacle Liquid. Έτσι αυξάνουμε την αποδοτικότητα και μειώνουμε το χρόνο μετα-παραγωγής. Η μη γραμμική σύνταξη των βιντεοσκοπημένων σκηνών προσφέρει ελεύθερη σύνταξη στη γραμμή χρόνου (timeline) με την αντιγραφή και επικόλληση τους σε οποιοδήποτε σημείο της ταινίας χωρίς απώλεια στην ποιότητα, αφού η διαδικασία γίνεται ψηφιακά. Τα κύρια χαρακτηριστικά του λογισμικού περιλαμβάνουν: ψηφιακή δημιουργία τίτλων, εφέ μετάβασης από μια σκηνή στην άλλη, αφαίρεση μέρους της σκηνής (trimming), ρυθμίσεις ήχου και εικόνας για σκοπούς βελτίωσης, υπερθέτηση (superimposing) κ.λ.π.

Η αφαίρεση μέρους της σκηνής, δηλαδή ρύθμιση της διάρκειας της βιντεοσκοπημένης σκηνής στη γραμμή χρόνου, μπορεί να είναι δύσκολο να επιτευχθεί με ακρίβεια, εάν κάποιος εκφέρει τις λέξεις μεταξύ δύο προτάσεων με μεγάλη ταχύτητα, προκαλώντας έτσι δυσκολία στην διάκριση των λέξεων στη ηχητική γραμμή χρόνου (Audio Timeline). Αυτή η δυσκολία εξαρτάται φυσικά από τον αριθμό των εικόνων ανά δευτερόλεπτο (frames/second), εφόσον η ακρίβεια που μπορεί να επιτευχθεί είναι μέχρι το 1/25 του δευτερολέπτου, λόγω του ότι το πρότυπο σύστημα βίντεο που χρησιμοποιείται στη χώρα μας είναι το PAL (25 frames/sec). Ακόμη, οι διαδικασίες trimming και cutting δεν εφαρμόζονται

εύκολα, λόγω του γεγονότος ότι με κάθε επέμβαση τα λεγόμενα του ατόμου που βιντεοσκοπείται, το νόημα και οι ιδέες που εκφράζει, μπορεί να παραποιηθούν.

Το εφέ μετάβασης rolling (transition effect) μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο τελικό μέρος της παραγωγής για την απεικόνιση, μετακινούμενου προς τα πάνω, κειμένου τίτλων. Υπάρχουν δύο επιλογές για την επίτευξη αυτού του αποτελέσματος: software rendering ή hardware εφέ μετάβασης (transition effect). Το πρώτο είναι χρονοβόρο, διότι είναι βασισμένο στον επεξεργαστή (computer processor-orientated), ενώ το δεύτερο γίνεται σε πραγματικό χρόνο, βασισμένο σε ειδικό εξοπλισμό (real-time equipment-orientated).

Στις περιπτώσεις υπερβολικού σφυρίγματος (hissing) χρησιμοποιείται ηχητικό φίλτρο (Audio Filter Graphics Equalizer) για τη μείωση της ισχύος των 8 KHz, όπου εντοπίζονται κυρίως π.χ. ήχοι περιβάλλοντος λόγω έργων κατασκευής.

Το επίπεδο ηχητικής έντασης του voice over, δηλαδή ηχογραφημένης ομιλίας σε βιντεοσκοπημένη σκηνή καθώς και των βιντεοσκοπήσεων γενικότερα, θα πρέπει να είναι κατά μέσο όρο 5 PPM (Peak Program Meters), αλλιώς θα πρέπει να επιτελεσθούν ρυθμίσεις στον ήχο με το λογισμικό σύνταξης. Επίσης, η μέγιστη τιμή δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τα 6 PPM – μεγαλύτερο από αυτό δημιουργεί παραποίηση του ήχου και απώλεια στην ποιότητα.

Ορισμένες σκηνές ονομάζονται “cut away scenes” και είναι πλάνα εγκαθίδρυσης ή μικρής διάρκειας βιντεοσκοπήσεις που γίνονται κατά τη διάρκεια του σταδίου παραγωγής και οι οποίες σχετίζονται με τα λόγια του βιντεοσκοπημένου ατόμου. Αυτές χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια της σύνταξης για να γίνουν κάποια προφορικά μέρη της βιντεοσκόπησης πιο ενδιαφέροντα

και για τη δημιουργία έμφασης. Επίσης αφαιρούνται κενά ομιλίας για να υπάρχει συνεχής ροή της ομιλίας και της συζήτησης. Η τελική παραγωγή μπορεί να εξαχθεί σε οποιοδήποτε κύριο πρότυπο βίντεο, όπως είναι το MPEG-1 (VCD) και το MPEG-2 (DVD). Το λογισμικό μπορεί να δημιουργήσει λίστα σύνταξης “edit decision list” (E.D.L.), η οποία περιλαμβάνει όλες της πληροφορίες που αφορούν τη διαδικασία σύνταξης που ακολουθήθηκε για την επίτευξη της τελικής ταινίας.

Επαγγελματικό προσωπικό παραγωγής με ξεκάθαρα καθήκοντα και ευθύνες και διευθυντής με σωστές ικανότητες διαχείρισης χρόνου, μπορούν να εργαστούν αποδοτικά και χωρίς καθυστερήσεις. Το εφεδρικό προσωπικό είναι επίσης σημαντικό, γιατί αναλαμβάνει την παραγωγή σε περιπτώσεις που οποιαδήποτε προβλήματα προκύπτουν και επηρεάζουν αρνητικά τη ροή της παραγωγής, π.χ. ασθένειες προσωπικού. Ο εξοπλισμός που μπορεί να χρησιμοποιηθεί διαφέρει κατά περίπτωση. Εάν πρόκειται για παραγωγή σε τηλεοπτικό στούντιο εφαρμόζεται εγκατάσταση με τρεις επαγγελματικές κάμερες στούντιο (3-camera setup) και μικρόφωνα lavalier, τα οποία

εφαρμόζονται στα ρούχα του ατόμου που θα βιντεοσκοπηθεί με ευαισθησία προς όλες τις κατευθύνσεις. Ακόμη, το δωμάτιο ελέγχου περιλαμβάνει κονσόλες για την εικόνα και τον ήχο, για χρήση από το σκηνοθέτη και τον ηχολήπτη αντίστοιχα. Σε εξωτερική παραγωγή αρκεί η χρήση βασικού εξοπλισμού, π.χ. ψηφιακή βιντεοκάμερα, μικρόφωνο cardioïd, με ικανότητα προστασίας από τον αέρα, έχοντας ευαισθησία μόνο προς τα μπροστά, καλώδιο επέκτασης μικροφώνου, boom για διατήρηση του μικροφώνου cardioïd εκτός του οπτικού πεδίου της βιντεοκάμερας, ακουστικά, για έλεγχο της ηχητικής έντασης σε ικανοποιητικά επίπεδα, τριπόδι, vid-slate, ικανοποιητικός αριθμός κενών κασετών και μία κασέτα για καθαρισμό του οδηγού κασέτας της βιντεοκάμερας!

Βασισμένο στη μελέτη του μαθήματος “Video Production” με θέμα “Importance and Benefits of the Purple Card: Offered by the Lancaster University Student Union”, που δόθηκε στο τμήμα Επικοινωνιακών Συστημάτων, Πανεπιστήμιο του Lancaster, ως μέρος του μεταπτυχιακού προγράμματος M.Sc. Media Production and Distribution, 2005.

Ιστοσελίδα: <http://www.ucy.ac.cy/ccG/staffG/loucaG/loucag.html>

Βιβλιογραφία

1. “Evolv Media, Inc”, εταιρεία που ειδικεύεται στο κατά παραγγελία σχεδιασμό δημιουργικών λύσεων
Ιστοσελίδα: <http://www.evolvevmedia.com/videofilm.html>

2. “The Filmmaker’s Handbook”, Steven Ascher και Edward Pincus, 1999.

3. “Adobe Premiere 6.0 User Guide”, Adobe Systems Incorporated, 2000. Studio 1 Productions, Inc
Ιστοσελίδα: <http://www.studio1productions.com>
Composition III: Composition in Nature Photography and the Elements of a Photograph by Gloria Hopkins, 2000-2006 Luminar Path Corporation and contributors
Ιστοσελίδα: <http://www.photo.net/learn/nature/ghopkins/comp3>
Adobe Premiere 6.0 User Guide, Adobe Systems Incorporated,